

naše planine

7-8
1990

naše planine

le nostre montagne

nos montagnes

our mountains

unsere Berge

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE THE JOURNAL OF THE ALPINE ASSOCIATION OF CROATIA

Urednik — Editor: Prof. dr. Željko Poljak, Yu—41000 Zagreb,
A. Cesarska 5

Izlazi u šest dvobroja godišnje

Preplata za 1990. godinu: 50 dinara

Uplate slati na žiro račun Planinarskog saveza Hrvatske (broj 30102-678-5535). Na uplatnici treba naznačiti: Za "Naše planine" i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Izdavač je Planinarski savez Hrvatske. Redakcija: 41000 Zagreb, Kozarčeva 22, tel.: 448-774, radno vrijeme 8-14 sati. Oslobođeno od poreza na promet na osnovi mišljenja Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu (br. 5499 od 26. XII 1972). Tiskanje sufinancira Republička samoupravna interesna zajednica fizičke kulture SR Hrvatske.

God. 42 (82)	Srpanj—Kolovoz 1990	Broj 7-8
Volume 42 (82)	July—August 1990	Number 7-8
Od 1898. godine „Hrvatski planinar”, od 1949. „Naše planine”		

S A D R Ž A J

Radonja Šekularac i Daniel Vincek: Trojan (2163 m) u Prokletijama	137
John Muir: Uspon na Mount Ritter 1872. godine	141
Dr. Ante Rukavina: Došli od zvijezda i vratili se među njih	145
Danica Đurović: Vraća se život u opustjelo Mirevo	147
Predrag Čosić: Musala (2925 m) — krov Balkana	149
Branimir Maltarić: Uspon i nešto više	152
Drago Božja: Susret pod Žurimom	154
Milan Klobočar: Zabranjena zona	156
Božidar Petanjek: Nemirna noć u Lokandi	158
Miljenko Pavešić: Planinari osobenjaci	159
Dr. Željko Poljak: Alpinist i slikar Marijan Tiljar	160
Miljenko Pavešić: Planinarska kuća u Viništu na KPP-u	162
Ante Juras: Planinarska svečanost u Šibeniku	163
Yeti	164
Hrvoje Zrnčić: Dobri ljudi u Kninu	166
Ing. Đuro Filip: Susret „Bratstvo i jedinstvo“ na Bjelolasici	167
Protokol sastanka Europskog pješačkog saveza i Planinarskog saveza Hrvatske	168
Vlado Božić: U ponoru Gotovž prije trideset godina	169
Teo Barišić: Bjeljevina OHO	174
Speleologija	176
Jakša Kopić: Prilog planinarskoj bibliografiji	177
Hrvoje Polan: O „Dugi“, ekolozima, Velebitu i još ponečemu	179
Božica Papeš-Mokos: Sportski penjači i priroda	180
Vezni putevi i transverzale	181
Alpinizam i sportsko penjanje	182
Vijesti	184

Slika na naslovnoj stranici:

Trnovački Durmitor i Trnovačko jezero s Maglića

Foto: Dr. Željko Poljak

IZDAVAČKI SAVJET

Ivica Bralić
Vilić Cerovec
Tomislav Durić
Milivoj Gluhak
Josip Gobac
Zdenko Jajčević
Željko Kašpar
Željko Klepić
Mirko Književić
Milan Kočman
Slavko Komar
Josip Malić
Vlado Mihaljević
Željko Poljak
Božidar Škerl
Ivica Trnokop

UREĐNIČKI ODBOR

Nikola Aleksić
Borislav Aleraj
Darko Berljak
Vlado Božić
Milivoj Kovačić
Ivan Marchiotti
Krunoslav Milas
Tomislav Pavlin

DOPISNICI IZ REGIJA

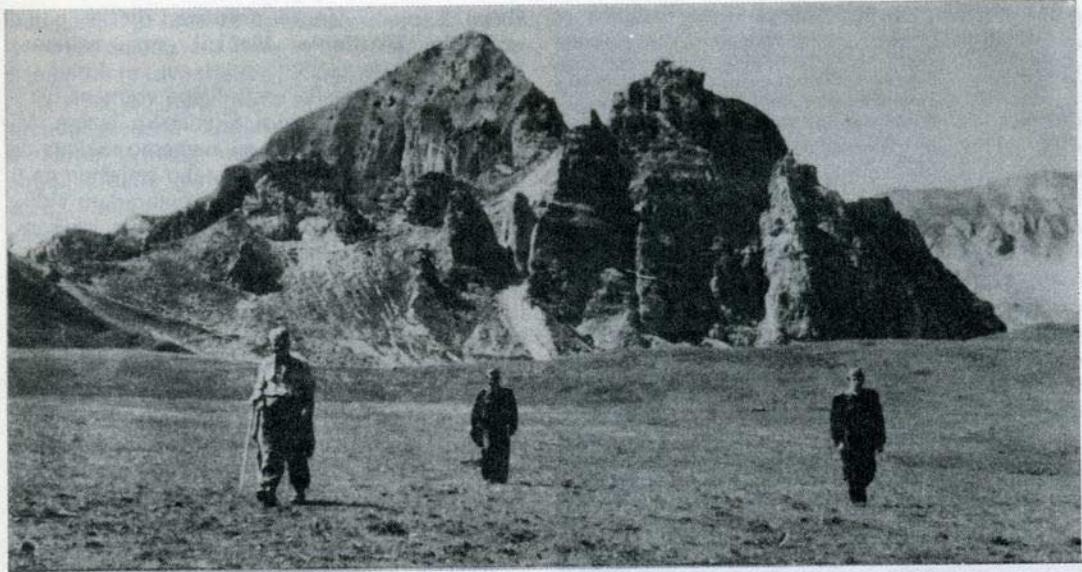
Miroslav Ambruš-Kiš
Ivan Jakovina
Miljenko Pavešić
Duro Prijeva
Ante Rukavina
Milan Sunke
Cvjetko Šoštarić

GLAVNI I ODGOVORNJI UREĐNIK

Željko Poljak

Priprema, tisak i dorada:

Ante Pelivan, Zagreb i Marijan Vedo, Zagreb

Trojan (2163 m) u Prokletijama

Foto: Dr. Ž. Poljak

Trojan (2163 m) u Prokletijama

RADONJA ŠEKULARAC, GUSINJE

DANIEL VINCEK, TITOGRAD

Lijepi dani kasne jeseni, zvane Miholje ili „babino ljeto”, bili su neodoljiv izazov da prođemo još jedan dio crnogorskih Prokletija. Bukove šume su već izgubile vatrene akcente i prevladava smirena smeđa boja, no i nje će nestati idućih sedam dana. Drveće će biti ogoljeno, ali otvoriti će se novi vidici. Sunčeve zrake su obogaćene topлом žutom komponentom, a kut upadanja modelira plastičnost reljefa. Izdužene sjenke crtaju fantastične figure po proplanциma, sjenke se kreću i sve je kao neka predstava kazališnih silueta.

Krećemo iz sela Dolja. Pješačenje je ugodno i bez većih napora. Nema preznojavanja, ni žeđanja. Pokraj kuća Bajrovića kroz bukovu šumu dolazimo na korita s izvorskom vodom (1450 m), a iznad 1700 m napuštamo zonu šume, te izbijamo na otvorena planinska prostoranstva. Uskoro smo i na istaknutoj krškoj litici (1720 m) koja predstavlja pravi vidikovac. Nedaleko odatle su i ruševine bivše karaule. Put nas dalje vodi preko katuna Gropa od Trojana, smještenog u jednoj lijepoj karlici u kojoj ima dobre izvorske vode. Posvuda nailazimo na mnogo grmića jeremička (*Daphne alpina* L.). Kolibe ovog katuna sada su, u kasnu jesen, opustjeli i krovovi su im dignuti. Vjetrić lista stranice zaboravljenog dnevnika-spomenara mlade djevojke koja je tu provela ljeto mašta-

jući o sreći i dragom biću koje tek treba da sretne. Stranicama je povjerila svoja razmišljanja i čežnje za ljepšom budućnošću. Njezine osobne emocije miješaju se s pročitanim i onim što je čula preko mas-medija. U tekstu se javljaju ljepe istočnjačka imena Elifa, Albinji, Vahida, Džemana. Možda su vrijeme i životna stvarnost učinili zapise dnevnika preživjelim, a zatvorene stranice smirila usplamtjela uzbuđenja.

Odate produžujemo stazama koje su poslije rata dogradivali i opravljali mladi graničari, a na ploči ostavili uklesane zapise i datume iz 1962/65. godine. Staza nas vodi preko sipara kroz impozantna vrata Trojana na visini od 1820 metara. To su jedna od troja prirodnih vrata u ovom dijelu Prokletija, pored onih u Krošnji Karanfila i vratiju od Ropojanskog Zastana koja vode u pitome ravnicu albanske Valbone. Na najviši vrh Trojana (2183 m) uspeli smo se odmah od vratiju strmim zatravljenim nagibom, svladavši visinsku razliku od 250 metara.

Trojan se u nastavku grebena Maje Popadije pruža u blagom luku pravcem jug–sjeveroistok u dužini od 5 km, strmo se spuštajući u dolinu rječice Vrmoše, odnosno njenog nastavka Grnčara na jugoslavenskoj strani. Greben Trojana je prirodna visokoplaninska barijera kojom ide državna granica. Prema zapadu ovaj greben

pada gotovo okomito 700 metara u dolinu rječice Ljepuše, pritoke Vrmoša na albanskoj teritoriji.

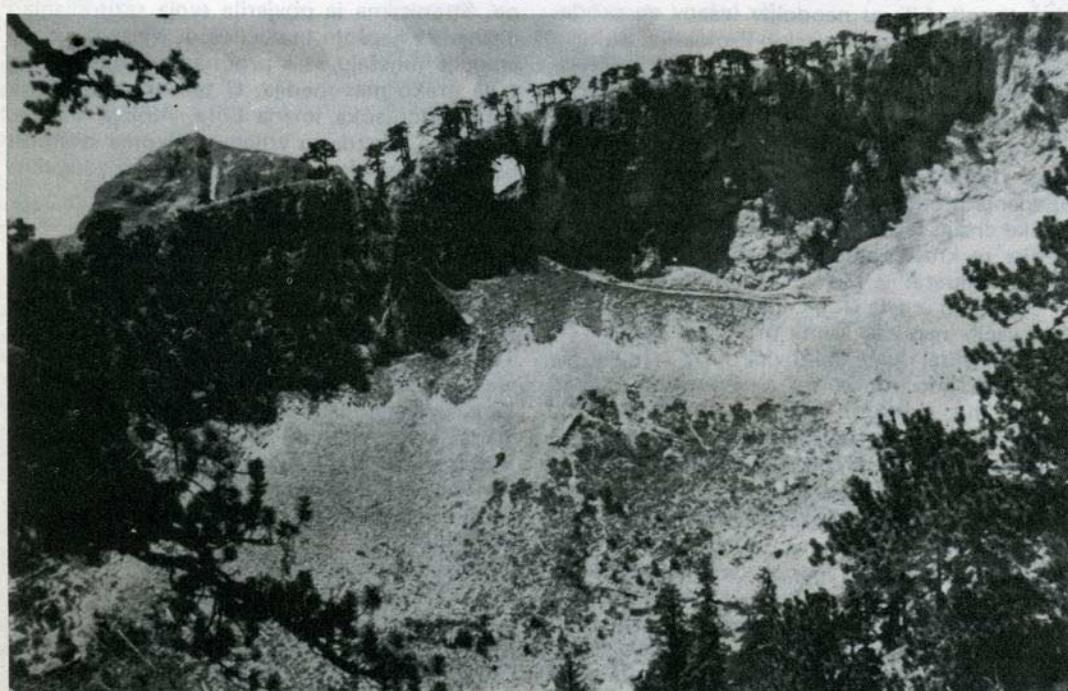
Od graničnog kama na vrhu promatramo duboko dolje kućice albanskih naselja uz rječice Ljepuša i Vrmošu. U potezu Trojana ističu se tri vrha (odatele i naziv slavenskog porijekla!): Žuta prla (2080 m), Veliki vrh (2183 m) i Mali Trojan (1896 m). Masiv Trojana od Popadije dijeli prevoj Gurikul (Poboden kamen, 1960 m). Na našoj strani granice masiv nema provalija, a padine umirenog i ozelenjenog sipara vapnenačkog su sastava i blažih nagiba. Grebenski luk koji čini Trojan s Karaulom (1915 m), Volušnicom (1879 m) i Popadijom (2050 m) zatvara tektonsku udolinu (1700 m) zvanu Ravni Ključ. Ona je kao velika karlica ili udubljena visoravan istoka ograničena dolinom Grbaje, a položeno se spušta dolinom rječice Bistračice sve do 1100 m u ravnici Dolje, odnosno Grnčara. Vapnenjački sastav Trojana na sjeveru prelazi u vulkanske i metamorfne stijene susjednih planina Visotora, Grebena, Lipovice i Zeletina.

Iako smo usred Prokletija, ipak ovdje dubodolinama prodire sredozemna klima, što ilustrira dekorativna puzava mlječika (*Euphorbia myrsinifera* L.). Najugodnije smo bili iznenadeni kada smo našli na veću sastojinu mladih stabala endemičnog bora molike (*Pinus peuce*

Gris.) i njene vjerne pratilice, rijetke biljke vulfenije (*Wulfenia blečicii* ssp. *rohlenae* Lkš.).

Mještani tvrde da se za lijepa vremena u ranu jutro s Trojana vidi Skadarško jezero. Mi nijesmo imali tu sreću, ali nemamo razloga da im ne vjerujemo. Trojan je tako smješten da u svim pravcima omogućava izvanredan vidik. Plavsko-gusinjska kotlina, s Plavskim jezerom, u poslijepodnevnim časovima je prava poslastica za ljubitelje dobre fotografije. Rijeka Grnčar (u Albaniji Vrmoša), Gusinjska kotlina i dalje do Plava, sve je to kotlina ledenjačkog porijekla, dugačka 40 kilometara. Ledenjak se nekad protezao od Rikavca, a čeoni je morenski materijal taložio na mjestu današnjeg Plava. Na svom putu izdubio je jezersku udolinu koja se oledbom i otopljavanjem lednika ispunila vodom. Današnje planinske bujice snose lomljeni materijal, zasipaju i ugrožavaju opstanak jezera. Sve je prolazno i podložno promjenama...

Pogled na jug je također nezaboravan. Masiv Bjeliča s Kolatom i Maja Rosit, vrhovima koji dominiraju u Republici. Još više desno je gorostanski Maja Jezerce (2694 m), najviši u Prokletijama. Za jedan niz bliže pogledu su lančani visovi Karanfila s našim najvišim vrhom (2480 m) i čitavim nakupinama viših vrhova u susjednoj Albaniji. Sasvim blizu zelene se pašnjaci Popadije i Ravnog Ključa koji se smjenjuju s

Trojan (lijevo) i prirodno okno kroz koje vodi staza

Foto: Dr. Ž. Poljak

kompleksima bukove šume, povećavajući tako kontrast zaleđu što čine vrhovi koji iznjiču iz kamenitih masiva Bjeliča i Karanfila.

S vrha se lijepo može pratiti spuštanje graničnog grebena Trojana prema sjeveroistoku u dolinu Vrmoše, odnosno Grnčara na našoj strani. Odатле granična linija preko Lipovice, Kuti, Pločica i Asaneca pravi istureni trokut albanske teritorije koji se završava Ilijinom i Žijovom glavom, te Mojanom. To je onaj niz koji svakom upada u oči kada se nalazi na Vasojevićkom Komu.

Da se ne bismo vraćali istim putem, odlučujemo se za silazak preko katuna Popadija (1500 m). Tu je i izvorište rječice Bistračice, koja se zajedno sa Crnom Doljom ulijeva u Vruju, dok obje sa Grnčarom formiraju Luču, glavnu dotoku Plavskog jezera. Dakle, mnogo hidrografskih naziva, a i mnogo slijevanja potoka i rječica sa zasnježenih visova Prokletijskih Alpi. Narod na tradicionalni način vodojažama razvodi vodu i napaja svoje oranice i livade.

Od Planinarskog doma u Grbaji sada je probijena kamionska cesta do katuna Popadija,

Trofejni vojnički šljem kao pasji tanjur

Foto: Dr. Ž. Poljak

Albanski pastir na Trojanu

Foto: Dr. Ž. Poljak

međutim, mi se spuštamo stazom koja na stotinjak metara iznad korita stalno prati rijeku Bistračicu. Put ide uglavnom kroz bukov omar i silazi na cestu u Dolji. Cijela ova tura je jednodnevna (15–20 km pješčenja). Kružnim kretanjem pogled obuhvaća još i okolne vrhove Karanfila i Vezirovu bradu. S obzirom da je to granično područje, treba pribaviti dozvolu za kretanje u ovoj zoni. Postoji još jedna mogućnost uspona na Trojan. Iz planinarskog doma u Grbaji preko Volušnice do prijevoja prema Popadiji (katun), Čafa (1870 m), potrebno je oko 2 sata. S prijevoja, koji je i jedina veza između Volušnice i Popadije, pravac sjever, pa pored graničarske karaule do katuna u dno Popadije (oko 1500 m) oko 40 min. Iz katuna lijevo (na sjever) starim graničnim putem po horizontali kroz bukovu šumu i preko livade, gdje put zalazi u masiv Trojana (još 20 min). Ovaj put je danas napušten, a prije rata je služio za snabdijevanje karaula. Vodi dalje strmom stazom po siparištu u bukovu, a potom u borovu šumu koja počinje u dnu velike grope (uvale, doline). Za taj dio puta potrebno je oko 45 minuta. Po izlasku iz šume otvara se vidik na dolinu koja je s desne strane obrasla prorjeđenim borovima, dok je s lijeva okomita litica koja se u usponu proteže skoro do vrha Tro-

jana. Put vodi sredinom doline po horizontali, desno k ruševini karaule, a lijevo u okono („Šuplja vrata”, Trojanska šupljva vrata). Visina je tu 1820 m. Do okna je potrebno oko 30 min. Treba proći kroz okno i odmah skrenuti desno, pa kroz rijetke borove travnatom površinom bez teškoća na vrh (50 min). Ukupno 5 sati od Grbaje na vrh Trojan. Može se i od razvalina karaule stazicom na zapad do granične linije, pa graničnom linijom na vrh. Ta je varijanta lakša, ali je nezgodna jer jednim dijelom vodi graničnom linijom, pa je moguć prekršaj. Ovaj pristup iz Dolje lakši je i kraći, a preporučamo i povratak istim putem, jer na silazu preko Katuna Popadija i dolinom Bistračice

ima zbuđujućih i slabo uočljivih stazica koje znatno otežavaju orijentaciju i kretanje.

Vraćamo se s Trojan zadovoljni. Trud nam se isplatio jer smo od ovog dana bogatiji za nezaboravne vidike. Njihovi su minijaturni dijelovi ostali u nama i našim fotoaparatima kao „argumenti” za prijatelje koje ćemo nagovaratiti na ovaj uspon, a nama kao podstrek i opravdanje da se ponovno zaputimo na Trojan. Već sad nam se tako čini. Neka! Kad nekog ili nešto zavolimo, mi mu se ne samo jednom vraćamo. Možda će to biti po snijegu kada je sve drugačije i tada će to biti novo divot-izdanje prirode i nadahnuće za novu putopisnu priču.

Trojan s graničarske staze

Foto: Dr. Ž. Poljak

Uspon na Mount Ritter 1872. godine

JOHN MUIR

Prošle se godine navršila 75. obljetnica smrti Johna Muira (1838–1914), velikog američkog znanstvenika i književnika, čiji je duh postao baštinom svakog američkog planinara. Sav je svoj život Muir proveo u Sierri, istražujući njene kutke, strastveno penjući izazovne vrhove, vodeći gigantsku borbu za očuvanje prirode. Tijekom te borbe stvorio je od Yosemitija nacionalni park, a u San Franciscu osnovao Sierra Club koji je kalifornijskoj mladosti stavio konop u ruke i poveo je u suhe stijene.

Pred kraj života, kad više nije mogao pružati podršku djelom, izvadio je svoje prašnje dnevnik i prema njima napisao nekoliko briljantnih knjiga putopisa. Tako su nastala djela: „Planine Kalifornije”, „Naši nacionalni parkovi”, „Moje prvo ljetno u Sierri”, „Yosemite” i „Šetnja od tisuću milja”. Nagla smrt (poginuo je u liftu u Los Angelesu) prekinula je njegovu zamisao o knjizi putopisa kroz ostala svjetska gorja (švicarske je Alpe prokrstario 1893., a Himalaju 1902.). Pred nama je Muirov planinarski esej „Pogled izblizu na Visoku Sierru”, djelo koje se danas smatra „klasikom planinarske literature”. Iz njega donosimo samo središnji dio, Muirov opis uspona na Mt Ritter, „kralja Srednje Sierre”. Bila je godina 1872. i bio je to prvi uspon na Mt Ritter, visok 4010 metara.

Babje se ljetno već bližilo kraju kad u Yosemitsku dolinu banuše dvojica mlađih, nadobudnih slikara i užeše moliti Muira da ih povede u Visoku Sierru da konačno vide i skiciraju istinski alpski pejzaž. Muir rado pristane (teško li je ribu natjerati u vodu), izvede ih iz Doline preko Vernalskog i Nevadskog slapa, zatim uz glavni razdjelni greben slijedeći indijansku Mono stazu do Velikih Tuolumnijskih livada i odatre uz Gornju Tuolumne rijeku do njena izvora. Oduševljenju slikara nije bilo kraja, ali u zoru uslijedi iznenadenje: Muir odluči da ih ostavi na nekoliko dana i pokuša uspon na Ritter, vrh koji mu je već godinama izmicao.

Na putu do planine, Muir provodi prvi dan u veselu pjevušenju, „čistom zadovoljstvu” i „jednostavnom planinarskom predavanju užicima”; ledena noć uz slabu vatu donosi prve neprilike, a onda je svanuo dan odluke.

Norma Lovrić

Zora je u suhom, kolebljivom zraku pustinje bila veličajna. Sve je ohrabrilovo moj pothvat i nagovještavalo uspjeh. Ne bješe ni oblačka, niti ikakve olujne boje na nebnu. Doručak od kruha i čaja bio je ubrzo gotov. Privezah tvrdnu, trajnu koru kruha za pojaz kao zalihu, u slučaju da budem morao provesti noć na vrhu planine; nakon toga, osiguravši ostatak zalihe od vukova i šumskih miševa, krenuh naprijed slobodan i pun nade.

Kako predivan pozdrav Sunce šalje planinama! Vidjeti samo ovo vrijedno je tisuću puta svih muka svakog izleta. Njivi su vrhovi blistali poput otoka u moru nepostojane nijanse. Tad niži vrhovi i šiljci uhvatiše sjaj, i dugi traci svjetla strujeći kroz mnoge usjekline i prijevoje padahu u gustim mlazovima na smrznute livade. Veličanstveni se oblik Rittera sav ukazao na vidiku i dok sam jurio prema njemu preko zabiljenih ispuštenja stijena i kamenih ploča, moje cipele potkovane željezom zvezketahu, da bi iznenada zašutjеле na sagovima bryanthusa i rubovima jezera prekrivenim kaduljom mekom

poput mahovine. I ovdje, u ovoj „zemlji pustosi” sretoh vriesak kako raste u čupercima među ispuštanim stijenama. Njegovi su cvjetovi odavno izbjlijeđeli ali su se još uvijek, puni sretnih sjećanja, držali vječno zelenih grmića, još uvijek tako lijepi da svaki živac bića uzdrhти. I zimi i ljeti može se čuti njihov glas, nisku, slatku melodiju purpurnih zvončića. Nijedno evanđelje među svim planinskim biljkama ne izriče ljubav Prirode jasnije od vrieska. Gde on borači, iskupljenje je najhladnije samoće potpuno. Same stijene i ledjenjaci kao da osjećaju njegovu prisutnost i nadahnjuju se njegovom izvornom slatkoćom. Sve se oko mene zagrijavalо i budiće. Smrznuti potočići počinjali teći, svizci izlazili iz gnijezda među gomilama kamenja i peanjali se na sunčane stijene da uživaju u toplini, a tamnoglavi vrapci prhali uokolo tražeći doručak. Jezera su sa svakog grebena bila blistavo namreškana i posuta iskricama, svjetlucajući poput guštara niskih kržljavih borića. I stijene su također bile prijatljive za životnu toplinu – kristali stijena i kristali snijega podjednako po-

drhtavahu. Hodao sam u ushitu, kao da nikad više neću osjetiti umor, udovi su se kretali sami od sebe, svako se osjetilo rastvaralo poput cvijeta što se odmrzava da sudjeluje u harmoniji novoga dana.

Čitavo vrijeme mog puta sve do sada, osim kad sam bio na dnu kanjona, pejzaži su mi uglavnom bili otvoreni i širili se barem s jedne strane. Slijeva su bile purpurne nizine Monoa odmarajući se sneno i toplo; zdesna, blizi su vrhovi naglo iskakali u tanko nebo sve dojmljivije užvišenosti. No ovi se širi vidici napoljetku izgubiše. Krševiti izdanci brda i morene, i goleme, izbočene stijene počeše me zatvarati. Svaka je karakteristika postajala strogo alpska ne stvarajući međutim, nikakav hladan dojam; jer ići u planinu isto je što i ići kući. Svaki put ponovno ustanovimo da su nam objekti na ovim vrelima divljine na neki način bliski i promatraćemo ih s nekim nejasnim osjećajem da smo ih već vidjeli.

Na južnoj obali jednoga zamrznutog jezera nađoh na široko polje tvrdog, zrnastog snijega, uz koje sam brzao u finom raspoloženju, nameravajući ga slijediti do njegova vrha i prijeći krševit izdanak brda na koji se naslanja, nadajući se da će tako stići izravno do podanka glavnog Ritterova vrha. Površina mu je bila prošarana ovalnim rupama koje je stvorilo kamenje i

nanesene borove iglice, što ih je apsorbirana sunčeva toplina pretvorila u masu. One su mi poslužile kao dobri nogostupi, ali se površina prema vrhu sve više strmo zakriviljavala, a rupe postajale sve pliće i rjeđe, te se nađoh u opasnosti da budem odbačen poput snijega lavine. Međutim, nisam se predavao; spustih se na sve četiri i odupirah se uz najgladja mjesta leđima kao što sam često radio na izglađenom granitu sve dok, nakon što poskliznuh nekoliko puta, ne bijah prisiljen da se vratim na dno i zaobiđem jezero sa zapada. Odatle krenem uzbrdo do vrha razvođa između izvora Rush Creeka i najsjevernijih pritoka San Joaquina.

Pristižući na vrh ovoga razdjelnog sljemena preda mnom se otvaraо jedan od najuzbudljivijih pejzaža čiste divljine koji sam ikad otkrio tijekom cijelog svog planinarenja. Tu, odmah preda mnom, izranjala je majestetična masa Mount Rittera, s ledenjakom što se obrušavao niz njeno lice tik do mojih nogu, a zatim zavijao zapadno i izljevao svoju zamrznutu bujicu u tamno plavo jezero. Njegove obale bijahu optočene liticama kristalastog snijega, dok je duboka provalija između razvođa i ledenjaka odvajala masivnu sliku od svega ostalog. Vidio sam jednu užvišenu planinu, jedan ledenjak, jedno jezero; cijelina je bila prekrivena velom plave sjenke — stijena, led i voda zajedno, bez jednog jedinog

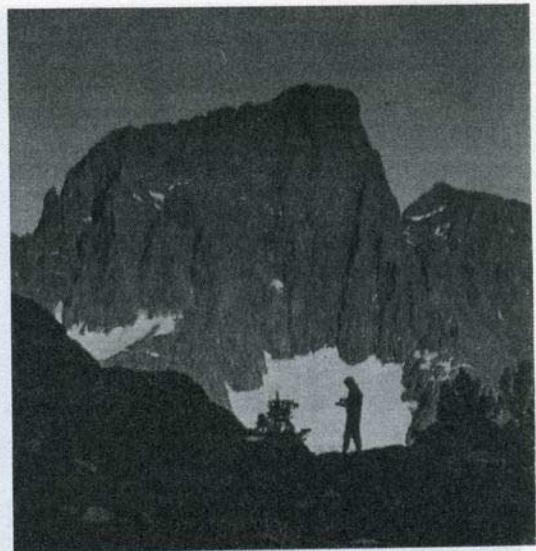
Nacionalni park Yosemite, California

Foto: Ansel Adams

lista ili znaka života. Nakon duga gledanja kao da sam začaran, počeh instiktivno ispitivati svaki usjek i klanac i ispučanu stijenu planine radi mogućnosti uspona. Čitava prednja strana iznad ledenjaka doimala se poput goleme klisure, lagano povučena unatrag pri vrhu, sijajući nenadmašnim nizom vrhova i šiljaka postavljenih jedan iznad drugoga. Masivna su kruništa obojana lišajem tu i tamo stršila naprijed, rasječena pri vrhu uglatim usjecima i odvojena za-mrznutim žlijebovima i udubinama što žive u sjeni od svog stvaranja; dok je zdesna i slijeva, dokle mi je pogled sezao, bila golema, kršljiva stijena ne pružajući nikakve nade penjaču. Vrh ledenjaka pruža u visinu nekoliko prstolikih ograna kroz uske kuloare, ali oni izgledaju prestrmi i prekratki da bi se mogli svladati, napose zbog toga što nisam imao cepin kojim bih mogao urezivati stepenice, a brojni, uskogrli žlijebovi niz koje se kamenje i snijeg ruši u lavinama činili se beznadno strmima, a osim toga i prekidale su ih okomite litice; uz to se čitav prednji dio doimao još odbojnije zbog hladne sjene i mračne crnoće stijene. Silazeći niz razvore u neodlučnu raspoloženju birao sam put kroz zijajući ponor u podnožju i ispenjah kroz njega na ledenjak. Ovdje više nije bilo livada da obodre svojim smionim bojama, niti su se čuli tamnoglavi vrapci čije vesele note tako često olakšavaju tišinu naših najviših planina. Jedini zvuci bijahu grurenje malih potočića niz brazde i pukotine ledenjaka, i tu i tamo štropotajući zvuk kamenja što pada s jekom koju ispaljuje u oštiri zrak.

Neodređene nade da bih mogao doseći vrh s ove strane, kretao sam se dalje preko ledenjaka kao vođen sudbinom. Boreći se sam sa sobom rekah u sebi: sezona je već dobrano pođmakla i čak kad bih uspio oluja bi me mogla uhvatiti u planini, a u tami oblaka, s liticama i pukotinama prekrivenim snijegom, kako bih se mogao spasiti? Ne, moram sačekati do sljedećeg ljeta. Sad ču samo prići planini, ispitati je, malko se uspeti uz njene strane, saznati što mogu iz njene povijesti i biti spreman da pobjegnem kad ugledam prvi olujni oblak. Ali kako malo znamo dok ne iskušamo, koliko mnogo nekontroliranog leži u nama što nas tjera preko ledenjaka i bujica, uz opasne visine, kolikogod nam razum govorio suprotno!

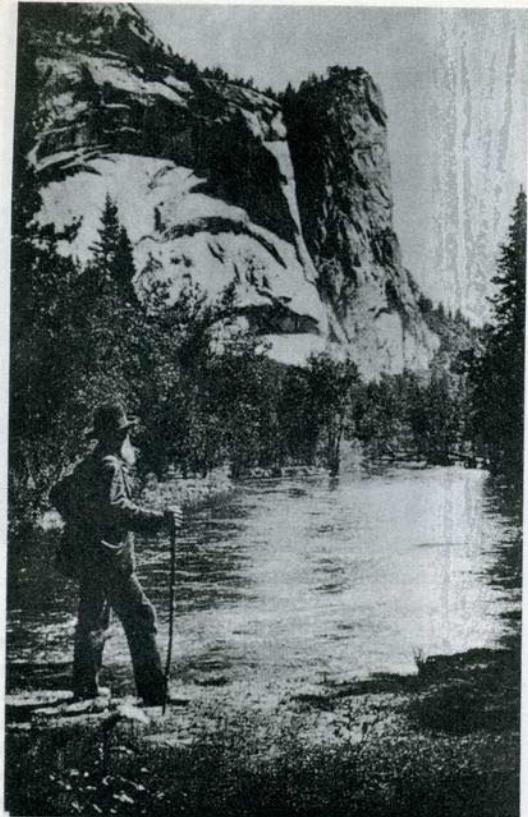
Uspio sam doći do podnožja litice na istočnom, krajnjem dijelu ledenjaka i tu otkrih ulaz u uski žlijeb lavine kroz koji počeh penjati nameravajući ga slijediti kolikogod to bude moguće, i barem polučiti nekoliko lijepih pogleda na divljinu za uzvrat za svoje napore. Njegov je opći smjer kos prema plohi lica planine a ploče metamorfognog škriljevca od kojih je planina sazdana ispresjecane su plohama rascjepa, tako da

Mount Ritter

se vremenom troše u uglatim blokovima stvarajući nepravilne stepenice koje uveliko olakšavaju penjanje strmih mjesta. Tako pronađoh put u divljinu kršljivih šiljaka i kruništa spojenih u zapanjujućim kombinacijama, glaziranih na mnogim mjestima tankim slojem leda koji sam morao razbijati kamenjem. Situacija je postepeno bivala sve pogibeljnijom, ali prošavši već nekoliko opasnih mjesta, nisam se usuđivao promisliti na povratak; jer, tako strm bijaše sav uspon da bi jedini pogrešan korak nužno doveo do pada na ledenjak. Znajući dakle opasnost ispod sebe, postajao sam sve uznemireniji u pogledu razvoja situacije iznad sebe i sve svjesniji kobnih znakova onoga što se stvarno desilo; ne da sam se predao strahu, već su nekako moji instinkti, obično tako pozitivni i točni, izgledali na neki način poremećeni i zavodili me.

Naposljeku, kad dobih visinu od približno 12.800 stopa nađoh se na podnožju okomitog skoka u koritu lavine za koji se činilo da prijeći svako dalje napredovanje. Bio je tek oko 45–50 stopa visok i pomalo hrapav zbog napuklina i izbočina, no one izgledahu tako sitne i kao nogostupi nesigurne da ozbiljno pokušah potpuno izbjegći liticu tako da ispenjem jedan od zidova s bilo koje strane korita. Međutim, premda manje strmi, zidovi su bili glatkiji od stijene koja je stvarala prepreku i ponovljeni pokušaji samo potvrđiše da moram ili krenuti ravno naprijed ili se vratiti. Opasnosti koje sam već iskusio činile su se većima od stijene preda mnom; stoga, pomljivo ispitah stijenu pogledom nekoliko puta i počeh se penjati birajući oprimke krajnjim oprezom. Kad stigoh otprilike na polovicu puta nađoh se u mrtvoj točki: ruku

John Muir u Yosemitskoj dolini

potpuno raširenih pripijao sam se uz lice stijene ne mogavši pomaknuti ni njih ni noge, ni gore ni dolje. Činilo se da mi je sudsina zapečaćena. MORAM pasti. Najprije će doći trenutak zapreštenja, a onda beživotan štropot niz svu provaliju do ledenjaka na dnu.

Kad mi je ovo sinulo, živci su mi se potresli po prvi put otkad sam stupio nogom u planinu, a duh mi se ispunio omaglicom koja me kočila. Užas pomrčine potrajan je samo trenutak, a onda je život šiknuo ispod njega nadnaravnom jasnoćom: kao da sam ovlađao novim osjetom, drugo ja — duh prošlih iskustava, Instinkt, ili Andeo Ćuvan — nazovite to kako hoćete — izbio je na površinu i preuzeo kontrolu. Mišići prestadoše drhtati i svako uleknuće i napuklinu u stjeni ugledah kao pod mikroskopom. Udovi mi se pokrenuše sa sigurnošću i preciznošću s kojima ja nisam imao nikakve veze. Da sam se rodio na krilima, moje izbavljenje nije moglo biti potpunije.

Iznad ovoga nezaboravnog mjesta lice je planine još više izlomljeno i isprekidano. Ono je

labyrinth zijujućih provalija i žlijebova. Iz njihovih uglova dižu se stršeće stijene ili gomile labava kamenja koje se čine upravo spremnima da krenu nizbrdo. Ali čudni se pritok snage koji sam primio činio neiscrpnim. Pronađoh put bez napora i uskoro sam stajao na vrhu najviše stijene u blagoslovu svjetla. Kako je uistinu veličanstven krajolik okruživao ovaj uzvišeni vrh! — gigantske planine, bezbrojne doline, ledenjaci i livade, rijeke i jezera, a široko se plavo nebo nadvilo nježno nad njima. No u prvom satu slobode, nakon one užasne sjene, ništa za mene nije postojalo osim sunca u kojem sam se kucao.

Gledajući južno niz lanac, oko najprije uhvati niz izuzetno oštih i vtipkih šiljaka što se dižu otvoreno do visine od otrilike 1000 stopa iznad niza kratkih, zaostalih ledenjaka koji se nagnju unatrag prema svojoj osnovi; njihova fantastična skulpturnost i neomešana oština kojom iskaču iz leda čini ih osobito divljima i dojmljivima — to su „Minareti“. Preko njih se vidi veličanstvena divljina planina, njihovi snježni vrhovi kako se izdižu zajedno u natisnutom mnoštvu, vrh preko vrha, rastući sve više, više, kako se protežu dalje prema jugu dostižući kulminaciju u Mount Whitneyu kod izvora rijeke Kern na nadmorskoj visini od 14.700 stopa.

Prema zapadu, bočna se strana lanca odvaja skladno od oštih grebena mirnom valovitošću; more golemyih valova sivog granita istočakan jezerima i livadama, iscrkano čudesnim kanjonima što postepeno postaju sve dubljima kako nestaju u daljini. Ispod ovoga sivog područja leži tamni pojas šume mjestimice prosječen grebenima i kupolama što se nadimlu u visinu, a preko njih leži žuta, magličasta nizina San Joaquina obrubljena sa svoje dalje strane plavičastim planinama obale.

Okrećući se sjeverno, odmah je u prvom planu veličanstvena Sierra Crown s Cathedral Peakom, hramom izuzetne arhitekture nekoliko stupnjeva ulijevo od nje. Sivi, masivni oblik Mammoth-planine je s desna, dok planine Ord, Gibbs, Dana, Conness, Tower Peak, Castle Peak, Silver Mountain i grupa pratićaca još uvek bezimnih, stvaraju uzvišeni prizor uz os lanca.

Istočno, čitavo je područje zemlja pustoši, prekriveno čudesnim svjetлом. Sprženi vulkanski bazen Monoa s jednim svojim golim jezerom dugim 14 milja, Owen's dolina i na njenom vrhu široka visoravan lave istočkana kraterima i masivni Inyo lanac što se po visini natječe sa samom Sierrom, prostiru se pod nogama kao na mapi, s bezbrojnim lancima iza sebe, što jedan drugog pretječu, djełomice zakrivaju i iščezavaju u sjaju horizonta.

Prevela Norma Lovrić, Split

Došli do zvijezda i vratili se medu njih

Dr. ANTE RUKAVINA

GOSPIĆ

Nakon izlaska iz šume dobro vidljiva staza presijecala je planinski visoravan, ustvari visinski velebitski pašnjak. Otkad se znade da su ljudi nastanjivali predjele s jedne i druge strane planine, valjda je od toga doba postojala i ova staza. Izdizala se u visinu i malo ispod obližnjih najviših vrhova i onda ovdje prelazila valoviti pašnjak gdje se kamenje skoro slijevalo jedno u drugo i jedva dopuštao da se u njegovim pukotinama stvori sasvim malo crvenkaste zemlje i na njoj čuperak zelene, ali tvrde i žilave trave. I svi ti čuperaci i suncem i vjetrom šibane vlati predstavljale su bogatstvo za stočare onih krajeva gdje je kamena bilo još više nego ovdje, a zemlje i trave jedva i za vidjeti. Osobito za ljetnih suša.

Sama visoravan bila je i prijevoj s kojega se s jedne strane vidjelo u dubini i daljini more, a s druge strane crnile se gустe šume prostirući se unedogled kao da na toj strani nema ništa drugo do njih.

Staza je spajala te dvije raznolikosti. Vijugala u laganim zavojima oko kamenja, neznatno se uspinjala i spuštala. Njezina tri kilometra dužine mogla su se prijeći koracanjem od kamena do kamena. Poneki bi se od njih pri tom i pomakao, a nogu poskliznula u krivom smjeru, ponegdje bi koji visinom ometao koracanje i tako stazu pravio krvudavom i onuda gdje bi se uz mali trud moglo lakše proći. Zato se rodila zamisao da bi se jednoga dana moglo dočjerati ovu stazu. Poći cijelom njezinom dužinom, pomaknuti koji kamen, neki odbiti batom, neki spustiti naniže i tako cijelu trasu do-

nekle izravnati, uljepšati i olakšati prolaz preko nje. Uistinu to nije bila prijeka potreba, ali kada se neka zamisao usiječe u mozak onda onda tu vrije i ne da mira dok se ne ostvari.

I onda, za koga i zašto uređivati tu stazu? Ravna je, dostačno obilježena crvenobijelim oznakama, a sve manje ljudi njom prolazi. Skoro da se samo rijetki planinari njom upute s jedne na drugu stranu planine pa da s nje krenu u osvajanje obližnjih vrhova. Jer stočara je malo. Nekad ih je ovuda bilo na desetke, a sad se samo poneki pojavi sa svojim ovcama, a kada i oni iznemognu ovu će stazu sve više obrasti korov, sve će više zmija po njoj isprepletati svoja tijela jer neće biti životinjskih papaka da im zaprijete gnječenjem.

Ipak će ona živjeti. Uvijek će se naći oduševljenika koji će slijediti stope svojih prethodnika i prolaziti predjelima gdje su davno prije korcali brojni osvajači — Avari, Tatari, Turci i svi oni koje samo povijest i narodna predaja zadržava u našoj svijesti, jer od njih i njihove sile ovdje ne osta nikakav drugi trag. E, pa za njih, za sve te prošle uspomene, ipak treba popraviti ovu stazu koliko se god može. Neka na njoj ostane očit dokaz kako je ljudska ruka nastojala u golu kamenu napraviti nekakav red koji bi netko mogao okrstiti i kakvim drugačijim nazivom u skladu s današnjim shvaćanjima očuvanja prirode i stanja u njoj.

Trebalo je stazom jednog dana proći da se predviđi kakav alat treba i koliko ljudi i koliko dana da bi na njoj ostao vidljiv trag nastojanja za uljepšavanjem puta.

Već po izlasku iz šume i koristeći se sasvim malim krampon moglo se utvrditi da se kamenje na stazi većinom može pomaknuti i to toliko da nakon neznatnih pomaka sasvim uska staza vijuga kao pravi pravcati puteljak neznačno vijugajući. Za neka mjesta trebat će i više snage, ponegdje i poluga, onda tvrda i teška željezna, ako se već želi stazu što bolje dotjerati. U razgledavanju i sasvim polaganom istraživačkom prolazu i sati su proletjeli, a sunce se izdiglo ravno iznad planine. Bilo je podne, najveća se žega slegla na visoravan skrativši sjene na najmanju mjeru. Trebalо se malо odmoriti. Bizu je bunar uzidan uz samu stazu i sasvim malо drvo uz njу. Bit će to dovoljno za kratak odmor dok sunce izgubi ponešto od svoje vatre i dok se malо povrati snaga. Još treba pogurati jedan kamen naniže da staza bude ravnija i, za ovo prije podne, dosta je posla! Ali pod kamenom zmija, pravi pravcati poskok sivkaste boje i karakteristične crne pruge. Počeo je hitro puzati baš u onom smjeru gdje se prevajljivao odgurnuti kamen pa je i zaglavio pod njim. Ipak ga treba maknuti dalje od staze da nekom slučajnom prolazniku ne zastane dah kada ga ugleda, no možda će ga ubrzo i kakva ptica odnijeti.

Pod ono nešto hлада od drveta uz stazu mogla se skloniti samo glava, a ostali su dijelovi tijela skupljali pigment od podnevna sunca. Zatim su kapci postali teži od olova, a cvrčci su sa svih strana pjevali podnevnu uspavanku...

* * *

Iznad bregova strelovitom brzinom primicao se skoro prozirni oblak. Ne, nije to bio oblak nego nešto slično, i dugačko i veliko i brzo gibljivo, što se kretalo između vrhova povijajući se usput prema njihovu oblaku i ispravljujući se opet u duguljasto eliptično tijelo što je bez glasa i šuma klizilo kroz zrak. Naglo se izdizalo uvis kao da želi nadskočiti svaki okolni brijeđ i pregledati prostore iza njih. I to tako da bi se najednom izdužilo u smjeru prema gore kao da će poletjeti uvis, a za nekoliko trenutaka opet se vratio u onaj položaj i oblik koji mu je bio potreban da lakše obigrava oko njih. Nikakav se šum nije mogao osjetiti, samo se činilo da se sav zrak nekako uzbibao, da se kao neka cjelevita tvorevina ljujila po obroncima i da po tlu iskaču neke iskrice na mjestima kuda prolazi taj brzi i nečujni oblak.

I kada se već činilo da će zamaknuti iza kojega od okolnih brda i nestati iz vidokruga, na jednom se pojавio u velikoj visini, pretvorio u okruglu plosnatu tvorevinu što se vrtjela uokrug i spuštala sve niže. Činilo se da njom upravlja nevidljiva, ali zračnom prometu vična ruka i da je naginje upravo tako da joj je lakše

pronaći pogodno mjesto za pristajanje. A gdje će pristati? Tko se može spustiti na to grubo kamenje, na neravno tlo gdje nema ni stope ravna prostora?

Ipak, okrugli se plosnati kolut spuštao sve niže želeći pristati upravo s one strane bunara gdje je ionako bila visoravan donekle izravnata. Tko zna kada su tu pastiri uklonili nešto pomicnog kamenja da im mogu ovce plandovati nakon napajanja. U času se činilo da je i sunce zatamnjeno, da se lišće okrenulo na sve strane od ovoga mjesta i da se sve smirilo u stravičnoj tišini očekujući nekakvo čudo. Upravo tada okrugli se kolut primicao zemlji. Sad već sasvim polako izravnavači se u posve vodoravan položaj, da u času upravo sjedne na tlo na taj način što se njegov donji dio posve prilagodio obliku tla, uvio se, iskrivio gdje je trebalo i u času se pričinilo kao da se srastao s njim.

To je bilo nešto nevjerojatno za naoko mrtvu, ali prozirnu i pokretnu tvorbu koja se gibala kao da joj zapovijeda oštroumna osoba. Od svega toga slučajnu je prolazniku zastajao dah, zaprepaštenje je bilo golemo, a očekivanje onoga što će se sad događati bilo je neizmjerno. I to se očekivanje za čas počelo ostvarivati. Na neka nevidljiva, ali valjda brojna i postojeća vrata toga koluta počela su izlaziti neobična tijela.

Bila su to neobično elastična bića, ni jedan metar visoka, koja su se u času pretvarala u duža ili kraća, koja su se po kamenu kretala tako da su svoj oblik prilagođavala tlu po kojem su se gibala. Činilo se da neka nevidljiva sila u njima podešava njihov oblik prema tlu po kojem se kreću i to tako brzo da su oni prelazili kamenje kao voda koja ga oblijeva i odlazi dalje. A potom odmah poprimaju oblik viši ili duži, klize preko kamenja, uspinju se i napreduju kao da im nikakav uspon nije ni najmanja prepreka. Njihova su se elastična tijela, slična u trenu duguljastoj mješinici, kukuljici ili nekom bezbojnom pingvinu, činila kao da su od gume ili neke još elastičnije tvari, pa su se uistinu mogla nazvati *elastici*. I svaki je taj elastik često dobivao neka ispuštenja na svojoj površini. Činilo se kao da mu nevidljivi prsti s unutrašnje strane istežu tijelo. Kao da je netko s unutrašnje strane tipkao o njihov vanjski sloj i tako stvarao veće ili manje nestajale, iznova se pojavljivale i moglo se prepostaviti da je to bio njihov nečujni znak komuniciranja. Jer ako bi koji elastik ostao negdje sam, zagledao se u neki kamen ili drvašce, tih izbočina nije bilo, možda toga trena nije ni s kime „razgovarao“.

Za nekoliko časaka razmiljeli su se po svim okolnim vrhovima. Upravo im se moglo zavidjeti kako su nečujno i lagano osvajali obronke za

čiji bi obilazak nama trebalo više sati hoda. Nekoliko ih je zastalo oko one mrtve zmije kao da se čude što bi to moglo biti. Nisu joj prilazili ni blizu, a dok su je promatrali izbočine su se na njihovim tijelima sve manje pojavljivale. Drugi su se skupili oko bunara, oko korita i vode u njemu, a izbočine su na njihovim tijelima tako brzo nastajale i nestajale kao da im je razgovor toga časa vrlo buran.

Odjednom su se svi eleasci počeli povlačiti prema svojem „vozilu“. Nestajali su u njemu kao da ih nikada nije ni bilo. A ono se činilo kao plavkasta tvorevina koja je sa svakim sunčevim pomakom dobivala drugu nijansu, od sivkaste do crvenkaste, i ni trena se nije moglo reći koja joj je prava boja. Samo je njen vanjski sloj djelovao izvanredno čvrsto, sjajio se i staklio i činio neprobojnim.

U jednom se trenu plosnati kolut napeo prema gore kao da raste i zatim se nečujno odlijepio od kamene podloge. Ona je bila ista kao i prije ovoga doživljaja. Činilo se da se na njoj ni travka nije savila, a kamoli pomakao koji kamen.

A kolut se izdizao sve više i više, izdužio se u spiralnu tvorevinu koja je nestajala u visini. Sad je bio više nalik nekom dugačkom cilindru koji odlazi za suncem kao da ga želi dostići. I u njegovu žaru prelijevao se u stotinu boja sve dok se nije stopio s plavom bojom neba.

* * *

Sunce se već pomaklo iza krošnje nevelika drvača i sad je sasvim uska sjena padala na okolno kamenje. Ono nekoliko pedalja sasušene trave izgaralo je i dalje, a greške na čelu govorile su da teče najveća dnevna vrućina. S one strane bunara plandovalo je stado ovaca. Okrenule su glavu od sunca, naslonile se jedna uz drugu i čekale prvi popodnevni povjetarac. Sigurno im je njihov pastir naliо dovoljno vode u korito pred bunarom i sad negdje spava s druge strane pašnjaka, u debelu hladu. Ipak su se neke od njih vrzmale oko bunara gotovo nečujno, jer su obično odatile tjerane. Neke su stale oko mrtve zmije i zagledale se u nju kao u poražena neprijatelja, ne vjerujući da više nije opasan.

I da se ovcama ne poremeti dnevni odmor trebalo ih je zaobići i nastaviti pregled staze do početka njezina spuštanja naniže. I utvrditi što sve treba uraditi pa da ova staza postane ugodnija za hodanje, da na ovoj pustoj visoravni ne mora pogledati stalno vezan za zemlju i korake nego da se prospe po okolnim vrhomima i njihovim izazovima.

Ipak, pogled unatrag može ugledati i nešto iznenadjuće, što mi prizemci u pustoj planini i ne očekujemo. Ovaj put bio je to samotni oblak što se sa sjevera približavao planini. Dučaćak i bijel kao snijeg. I kako je god ulazio u toplu sredozemnu visinsku zračnu struju, tako je nestajao, kao da se topi. A u zjenice se usjekla slika šutljive planine kao da se u njoj nikada ništa ne događa...

Vraća se život u opustjelo Mirevo

DANICA ĐUROVIĆ
BAR

Kad sam prije dvadesetak godina dolazila na Velebit Za Kosicom svojim roditeljima, koji su u to vrijeme po povratku iz Zagreba obnovili staru roditeljsku kuću mog oca, rasulo stanovištva tog kraja bilo je pri samom izmaku. Zbog raznih razloga i nerazumnih postupaka neodgovornih moćnika, žitelji ovoga prelijepog kraja rasipali su se „trbuhom za kruhom“ svuda po svijetu. Posljednjih desetak porodica koje su iz Podgorja tih godina ljeti još doseljavale ovamo u Mirevo, bitisale su ovdje ne želeći napustiti rodna ognjišta. Ipak, bili su to posljednji trzaji ostataka nekadашnjeg bujnog života, zadnji otkucaji bila koje je kucalo sve tiše dok se konačno nije moralno potpuno ugasiti, jer su na kraju otišli ipak svi do jednoga.

Neki su otputovali onamo odakle povratka više nema, drugi su otišli do obližnjih gradova,

da ne tako daleko od rodne grude za njom tuguju — navraćajući povremeno da joj poklone koju suzu i uzdah zbog rastanka.

Odlazili su ljudi jer su moralni, ali su živjeli s bolom u srcu i prazninom u duši. Mnogi su prerano umirali izmučeni nostalgijom za voljnim zavičajem u kome su ostale stope djetinjstva, najljepši dani mладости, sreća.

I tako je Mirevo, prelijepa udolina u srcu Velebita, ostalo pusto, potpuno zapušteno i samo.

Tu se nekad živjelo zanimljivo i lijepo. Ispreplitali su se skladno zvuci pjesme, smijeha i radosti ljudske s glasanjem stoke, zvonjavom klepki, pjevom ptica, cvrčanjem cvrčaka, zvonom pčela, becanjem srndača, kliktanjem orla i sokola, šumom vjetra, stupajući se tako u neopisiv sklad zanosa i ljepote koji se može sresti

samo u planini.

I onda — netko se drznu i prereza glavnu žilu kucavicu toga osebujnog života koji je otada lagano ali sigurno umirao.

Ovo mukotrpno i bolno raseljavanje velebitskog stanovništva i njegova Podgorja lijepo je i s mnogo osjećaja znalački opisao književnik Šime Balen u svojoj predivnoj knjizi „Velebit se nadvio nad more“.

Prošlog ljeta dodoh opet — po tko zna koji put — u pohode mojoj dragoj planini i roditeljima. Jednog popodneva prošetah s majkom cestom od Kosice u pravcu Konačića i za prvim zavojem, gdje se desno otvara pogled na Mirevo, pred očima mi se ukazaše tri nevelika ali ljudka zdanja — dvije nastambice s potomcima pok. Stipe Rudanova (sinovi Mile i Jure s porodicama) i treća na kat u kojoj su žena pok. strica Lukine sa kćerkom i njenom porodicom. Tako se, eto, u mlađima žar nostalгије naslijeden od starijih — koji je u njima tinjao dugo i osvjetljavao im i oplemenjivao dušu — razbuktao od jednom nakon dugogodišnje čežnje i ruknuo kao vulkan koji se više ničim ne može ugasiti, a zove se želja za povratkom.

Ponešeni neodoljivom potrebotom da se vrate, počeli su neki od njih, koji su otisli još kao djeца ili u najljepšim godinama mladosti, dolaziti najprije u rijetke i kraće posjete, pa sve češće i duže, koliko god su im to obaveze dopuštale, dok konačno ne pade odluka da se na napuštenim razrušenim zidinama njihovih otaca izgradi novi ili obnovi stari dom.

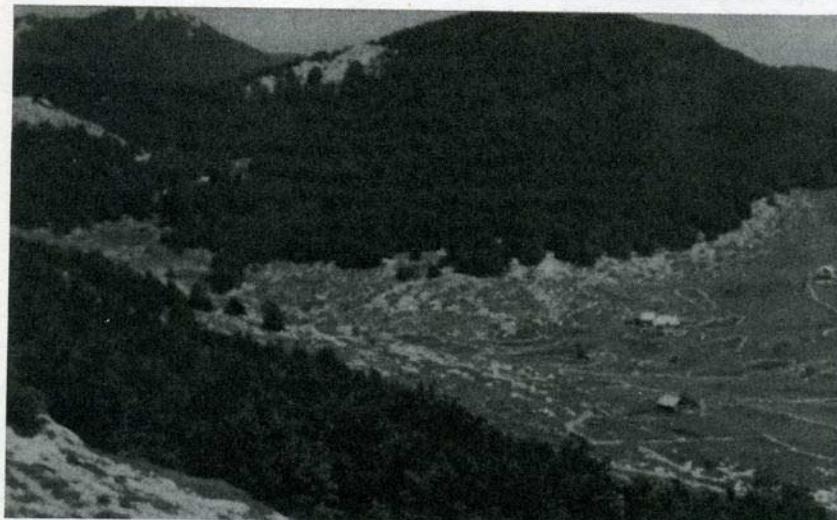
Sada te kućice stoje tu kao sigurni i nepotbitni svjedoci ljubavi i privrženosti rodnom zavičaju. Ovi novi stanovnici Mireva nadovezaše se tako onima iz vikendaškog naselja Za Kosicom — kuća Danila i Ankina, Vicina i Šimina

koliba, kuća pok. Juke Dundovića i njegovih sinova, Žacina, Reljićeva te IVE Balena na Kosici — kao karike u lancu što će sve čvršće vezivati ljude ovog kraja za njihovo izvorište, ponukati i dozvati, nadam se, još mnoge da se i oni vrate. Čula sam da se već neki pripremaju za dolazak i početak gradnje. Sve nas ovđe raduje i sama pomisao da još netko kani doći. Sve se to, dakako, dešava samo za vrijeme godišnjih odmora, ali i to je neki oblik življjenja koji se ne može zanemariti i koji mnogo obećava.

Iz kućica se veselo vijore bjeličaste zastave dima a oko njih odzvanja razdragan žagor od raslih, cika i smijeh dječji, što sigurno podsjeća na nekadašnji život ovđje, razgaljuje dušu, mama osmijeh a i po koju suzu radosnicu što kao zvjezda treperi na licu i daje mu dubinu, ljeput i smisao.

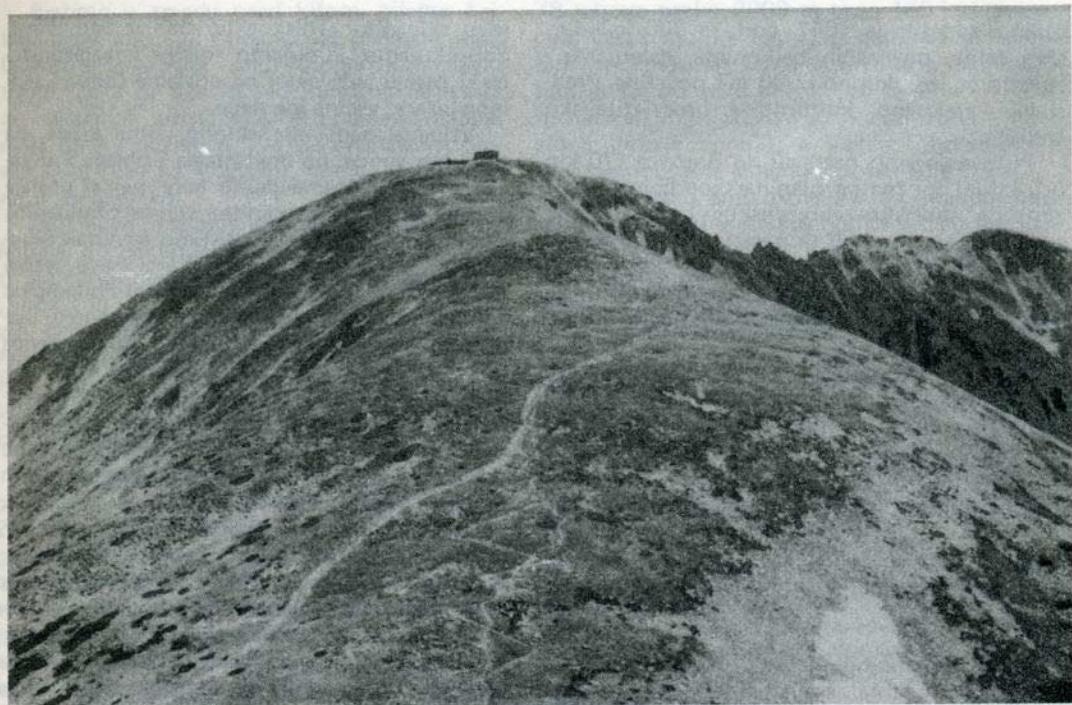
Srce mi je klikalo od sreće, duša plamtjela od zadovoljstva gledajući i slušajući sve ovo. Učini mi se kao da kroz te prozračne oblačke dima leprša radost neka ljudska, kao da vidiš u njima duše davnih žitelja ovoga kraja kako se sada mrtve vesele povratku života na njihova napuštena ognjišta. A kroz šapat lišća u krošnjama kao da čujem kako govore: „Valavan dico što se vratiste, što niste zaboravili di su van živili očevi i didovi. Dodite, dođite opet i dovedite i druge neka zajedno s vama uživate u toj lipoti koju smo mi morali ostavljati ravnjenia srca i slomljene duše“.

Otišla sam iz Mireva i s Velebita puna nade da će, ako Bog da, kad dogodine opet dođem zateći još koju kućicu više, cuti još koji novi glas kako se pridružuje ostalima, da zajedno sjedinjeni u ovoj ljepoti odzvanjaju Mirevačkom kotlinom kao znak sigurnog povratka života u desetljećima pust i napušten kraj.

Novi stanovi
na Mirevu

Foto: Dr. Ž. Poljak

Vrh Musale

Foto: Dr. Ž. Poljak

Musala (2925 m) - krov Balkana

PREDRAG ĆOSIĆ

ZAGREB

Poslije mnogo premišljanja o tome kuda za Dan borca, te primamljivih opcija — Prenj, Vran, Čvrsnica, Čabulja, Visočica (bosanska), Crvanj — prihvatili smo poziv naših znanaca iz PD „Pobeda“ Beograd. Autobusom punim šarolikog svijeta, turista, shoping-turista te planinara iz PD „Pobeda“ Beograd, PD „Sandžak“ Novi Pazar, PD „Japetić“ Samobor, PD „Matica“ Skopje i nas devetoro članova PD „Zagreb-Matica“ zaputili smo se put Bugarske.

Prešavši bugarsku granicu malo poslije poноći, ostali smo dva sata na nekom parkiralištu kako bi vozač odspavao. Tu nam se, što je otkriveno tek pred Rilskim manastirom, pridružio i slijepi putnik — zecoliki pas nazvan Mirko.

Poslije 30-ak sati vožnje što vlakom što autobusom, ranojutarnji obilazak manastira nije baš predstavljao primjer oduševljenja kulturno-povijesnim znamenitostima. No, stoljetni mir, mnoštvo turista te ugodna hladovina tog impresivnog zdanja, nisu nas mogli ostaviti ravno-

dušnim. Duhovnom spokoju pridonijela je i porcija „kebapa“.

Okoliš kao i sam Rilski manastir odiše turškim utjecajima, kako u izgledu kuća, bojama i načinu oslikavanja manastirskih zgrada tako i u turskoj kaldrmi. Po zapisima, osnivač mu je pustinjak Ivan Rilski u X. stoljeću koji je 40-ak godina proveo po špiljama i isposništvu. Prvotni manastir premješten je kilometar nizvodno na sadašnje mjesto, nakon lavine s Eleninog vrha. Manastir se nalazi na 1147 m, 119 km od Sofije. Od starog (premještenog) manastira, nakon brojnih požara i paljevin tijekom osmanlijske vladavine, ostala je samo kula Hreljo iz 1335. god., vlasnika Strumičke Makedonije boljara Hrelje, sa freskama iz XIV. stoljeća. Manastir obiluje ikonama, drvenim duborezima, numizmatičkom kolekcijom. Njegova knjižnica posjeduje 20000 knjiga, 134 rukopisa iz XV–XIX stoljeća, stare manuskripte, kraljevske svjedodžbe, sultanove dekrete. Današnje

obliće zadobio je 1847. god. sa 300 kaluđerskih čelija, povezanih balkonima, galerijama i stubištima, te ukupno 8000 m² površine. Predstavlja vjekovno kulturno i prosvjetiteljsko središte.

Putovanje smo nastavili do Borovca (70 km od Sofije), poznatog planinarskog ljetovališta i zimskog sportsko-rekreacijskog centra još iz carskih vremena, koji se nalazi na oko 1300 m visine. Smještaj u sindikalnom odmaralištu (9 leva za dvokrevetnu i 4 leva za grupno ležište) nije baš bio primjer poslovnosti, ljubaznosti i čistoće.

Naredni dan uputili smo se na najviši vrh Rile, Musalu (2925 m). Tokom vožnje vidi se stjenovita tvorevina nazvana Ikonostas (1843 m) koja podsjeća na predanje o nastanku imena. Narodno vjerovanje kaže da su žitelji samokovske doline bježali u brda i palili tamjan na stijeni ne bi li se izbavili od strašne bolesti što je tada harala. Nedaleko od vrha Jastrebec (2350 m) nalazi se hiža Jastrebec, prvotno sa građena kao lovačka kuća carske porodice (1937. god.).

Konačno počinje pješački uspon. Bogatstvo crnogoričnih šuma zamjenila je klekovina, prošarana travom i obiljem vode. Prvobitnu nisku naoblaku u obliku magle, smjenjuju putem do kuće Musala (2389 m), bolje rečeno njezinog zgarišta, kiša, sunce, pa opet oblaci. Skupljamo

se u skloništu „Rilskog turista“ iz Samokova, doručkujemo, kupujemo značke i razglednice. Neki ostaju, uživajući na obalama šestog i sedmog jezera, većina ide dalje.

Vrijeme nam nije skljono, sitna kišica, na trenutke sunce, pa opet magla i oblaci. Put zavija u serpentinama desno gore, pejzaž postaje crnobijeli, crnosive granitne stijene s kuloarima ispunjenim snijegom. Koristimo trenutak osuščanosti da uslikamo peto Karakaševo jezero (po turistu koji se u njemu utopio) i hitamo po golom, povelikom kamenju, prošaranom lisnjevima, pored četvrtog, djelomično zaleđenog jezera (Blizanac). Prolazimo pored, kažu, najljepšeg trećeg, Alekovog jezera (Bubreg). Potom dolazi zasnježeni dio puta, ostaje nam zdesna drugo jezero i napokon dospijevamo do skloništa na prvom, Ledenuom jezeru, nazvanom „Everest '84“. Lagana šetnja od jedan sat. Sklanjamо se na trenutak od kiše, pijemo čaj, uživamo u planinarskom ugođaju. Neki odustaju zbog poteškoća sa srcem i plućima, ostatak kroz maglu, po grebenu, slijedom zimskih marakacija (željezni stupovi sa čeličnim sajlama) izbjija za oko sat vremena pred neku zgradu. Kuda ide dalje put na vrh? Malo razočaranje: velika zaravan sa zgradom (prva bugarska visokogorska meteorološka stanica sagrađena 1932. god.), kameni obelisk upozorava da smo na najvišem vrhu Bugarske i Balkana (2925 m).

Jedno od Musalskih jezera

Foto: Dr. Z. Poljak

Bježimo u zgradu pred kišom, pijemo čaj, kupujemo značke, čekamo da prestane kiša. Obavezne „masovke“ pred fotografskim objektivom, čeka se čak na red, mnoštvo je istočno-njemačkih turista. Osjećaj praznine, razočaranja rijetko doživljen. Previše civilizacije, previše ljudi (kao na Triglavu), gotovo do trivijalnosti „osvojen vrh“.

Zanimljivo je spomenuti neke činjenice. Ime Musala, po nekim istraživanjima, treba povezati sa pojmovima iz muslimanske religije: Allah, „visok do boga“, „blizu boga“, molitveni vrh, žrtveni vrh. Udaljen zračnom linijom 360 km od Crnog i Jadranskog mora, 157 km od Bijelog mora i 170 km od Dunava. Sa sjevera ima oblik piramide, sa zapada i juga kupole, s istoka grebana.

Na trenutak počela se razbijati naoblaka i pojavljivati sunce te se moglo naslutiti masiv Pirina na jugu, Vitošu, Staru planinu i Srednju goru na sjeveru i sjeverozapadu te Rodope na istoku. U laganoj, ljetnoj izmaglici očtavali su se najviši rilski vrhovi: istočno Georgi Dimitrov (prije Malka Musala, 2902 m), Ireček (2852 m; po češkom znanstveniku Konstantinu Jiříčku) te zapadno Bezimeni vrh i Aleko (2713 m; po društvu „Aleko Konstantinov“ koje je 8. 4. 1923. god. izvelo prvi organizirani zimski posjet Musale). Ova novovijeka nomenklatura vrhova mogu se shvatiti dvojako: bilo da govore o slabom kretanju pastira ovim područjima ili, što je vjerojatnije, suzbijanju islamskog utjecaja.

Planina Rila, sa 16 vrhova preko 2700 m i

78 vrhova preko 2000 m te sa 150 jezera asocira, kao i Vysoke Tatry, na obilje vode. Po nekim spoznajama Dunaks („vodena planina“) bilo je starodrevno ime kojim su Grci i Tračani nazivali Rilu. Slaveni su je zvali Rula („mjesto s mnogo vode“), a Vevila („bezvodno“) zvalo se područje između Vitoše i Rile.

U povratku smo uživali u osunčanom Musalskom kotlu i jezerskoj ogrlici sedam glacijalnih jezera, raspoređenih na četiri terase. Tek tada postali smo svjesni sve ljepote koju nam je magla zatomila. Prelijevanje boja leda i stijena, neba i snijega Ledenog jezera (2772 m; po nekim, najvišeg u Evropi!) od ružičaste, prljavosmeđe ka zelenom, crnosivom i nebeskoplavom činilo je doživljaj upečatljivijim. Jezero koje većim dijelom odmrzne samo od srpnja do kolovoza, činilo je prirodnji kontrapunkt nizu jezera od kojih donja (šesto i sedmo) tvore rijeku Musalsku Bistricu, s tipičnim karakteristikama nizanskih jezera (šaš, raslinje).

Bi nam žao što nije bilo više dana na raspolaganju jer bi i doživljaj bio sveobuhvatniji i upečatljiviji. Na kraju, na beogradskoj željezničkoj stanici srdačan, domaćinski ispraćaj prijatelja iz PD „Pobeda“ i dogovori o novim viđenjima.

NAZNAKE

službeni tečaj: 1 lev = 1 USD

tečaj „na crno“: 1 DEM = 4 leva

Borovec – Jastrebec = 330 (pješice)

Borovec – Jastrebec = 20' (žičarom)

Jastrebec – Kuća Musala = 1–1,30 h

Kuća Musala – sklonište „Everest '84“ = 1 h

Sklonište „Everest“ – vrh Musala = 1 h

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA PLANINARSKI DOM NA BAŠKIM OŠTARIJAMA NA VELEBITU

Maksimiljan Mance, Ičići, 100 din
Slavko Babić, Zaprešić, 50
Franjo Zelenika, Opatija, 100
Edo Sulenta, Makarska, 200
Vera Milosavljević, Beograd, 200
Ilija Panjković, Bjelovar, 100
Slavko Kirin, Bjelovar, 100
Durdica Krajač, Zagreb, 100
Dragutin Kremzir, Zagreb, 100
Zlata Sarić, Dubrovnik, 70
Kazimir Blokar, Rijeka, 50
Stanko Vičić, Rijeka, 100
„Adra“ – Adventistički dobrovrtovni rad, Oroslavje, 100
Miroslav Šoko, Jablanica, 100

Maja Paškov, Zagreb, 50
Sinisa Nikolić, Zagreb, 50
Borislav Starčević, Zagreb, 100
Branka Golub, Zagreb, 100
Martin Pastuović, Zagreb, 200
Prof. Ana Žemrić i učenici 2/5
razr. COOU „N. Tesla“, Gospić, 400
Drago Mikel, Sl. Požega, 100
Zoran Marković, Novi Sad, 100
Dolores Tijan, Rijeka, 150
Boris Bogević, Rijeka, 100
Vlastimir Janošević, Zagreb, 50
Blaž Toza, Sv. Martin na Muri, 400
Mirko Butković, Karlovac, 100

Milan Višnjić, Dugo Selo, 150
Vera Lončarić, Čakovec, 50
Zlatko Kosinac, Zagreb, 200
Aleksandar Avakumović, Zagreb, 100
Slavoljub Jelinek, Zagreb, 50
Boris Bernšek, Zagreb, 200
Stefica Obad, D. Stubica, 100
Milena Pečić, Kamnik, 100
Andela Dreven, Varaždin, 100
Zoran Majnarić, Delnice, 100
Eduard Taiber, Zagreb, 100
Ivana Žagar, Sesvete, 100
Zoran Medenica, Zagreb, 200
Edo Hadžiselimović, Zagreb, 100

Uspon i nešto više

BRANIMIR MALTARIĆ

SARAJEVO

Stojimo na tucaniku željezničke stanice Jablanica čekajući da promakne zadnji vagon našeg voza. Siva čelična zmija odvijuga put mora puna nestrpljivih turista, željnih varljivog jadranskog odmora. Dok uprtismo rančeve na leđa, vlak već nestade u kopreni teške hercegovačke jare.

Skliznuli smo niz željeznički nasip do ceste. Povijeni pod teretom gegali smo se magistralnim putem u pravcu Mostara. Pred svakim šleperom i autobusom preskakali smo metalne odbojnice tražeći spas u prašnjavim kupinjacima. Kubnim metrima ispušnih plinova nismo mogli pobjeći, a za sve naše muke dobivali smo parajuće pozdrave sirena veselih vozača. Nakon petnaestak minuta ostavili smo blagodati civilizacije skrećući strmim puteljkom prema Neretvi. Na rasklimanom visećem mostu iznad zelenе rijeke osvježio nas je ugodan vjetrić. Prvi predah bio je u Glogošnici, malom selu na istoimenom bistrrom planinskem potoku. Uzalud smo se naprezali da u dvjema golublje sivim gromadama, u daljinu razaznamo poznate grebene i detalje. Izgorjela gruda i Cetina spokojno su drijemale prikrivene treperavom ljetnom omorinom. Obje su visoke preko 1800 metara. U dijelu Prenja okrenutom Neretvi dominiraju svojim liticama. Zajedno s pripadajućim grebenima sačinjavaju zid koji odvaja prenjski plato od dubokog kanjona Neretve i susjednih vrleti Čvrsnice.

Čovjek je odavno utro put kroz ovaj prirodni bedem. Neimaština, a pomalo i radoznalost, natjeraše ga da kroči u obitavalište vila i bogova. Jedini normalni prolaz je sedlo između Cetine i Izgorjele grude. Staza vijuga od Glogošnica kroz gustu bukovu šumu. Prošla su vremena kada su, s proljeća, stočari izgonili svoja umor-

---

Prvo ponavljanje Dijagonalnog smjera (V/IV, 500 m) napravili su 20. 8. 1978. za 5 sati Branko Maltarić i Mujo Mulaosmanović. Pokušaj prvog ponavljanja 26. 9. 1976. B. Maltarić i Naim Logić.

Ovaj i idući članak trebali su izaći u tematskom broju sarajevskih „Staza“ posvećenom 60-godišnjici alpinizma u BiH. Oni su dio opisanih rukopisa. Autori članaka su zapravo predstavnici svih dosadašnjih alpinističkih generacija u BiH. Članke nam je ustupio sarajevski alpinist Slobodan Žalica koji ih je i pripremio za tiskak. Lekturu je izvršilo uredništvo „Naših planina“. U idućim brojevima nastaviti ćemo s objavljivanjem najvrednijih članaka prikupljenih prilikom BiH alpinističkog jubileja.

na i preglednjela stada na male ali sočne prenjske pašnjake, da bi se s prvim snjegovima spustili u okrilje uskog kanjona Neretve. Lovokradice su svojim bogazama prodirali dublje lijevo i desno, pod same litice, u potrazi za što ljepšim primjercima prenjskih divokoza. Šverceri duhanom i njihovi dušmani žandari, pisali su posebno poglavje historije ovog puta, najčešće tragično za siromašne hercegovačke ratare. Danas ga koriste samo rijetki lovci, još rjeđe planinari i alpinisti, i seljaci koji na Prenj izgode samo konje ostavljajući ih bez nadzora. Djelomično je obilježen vrlo starom markacijom, možda rukom entuzijaste Ludviga Dica, još 1928. godine.

Prošlo je više od sat vremena kako smo ostavili iza sebe selo i dobrim, podzidanim, govo metar i pol širokim putem stigli do ostatka debelih zidova stare žandarmerije. Dalje nas dočekuje strmi dio puta po uskoj, zarasloj stazi. Puni snage i nestreljivi da se nađemo sučeliće stijeni Izgorjele grude, našem cilju, brzo smo grabili uzbordu dobivajući na visini i gubeći na težini. Znoj je liptio iz svake pore natapajući odjeću. Čak ni duboki hlad bukove šume nije mogao ublažiti nepomičnu vrelinu. Na vlažnu kožu grudi i ruku ljestive su se dosadne mušice i krvožedni komarci. Osvježenje je došlo tek kod ostataka šumarske brvnare gdje se stabla prorjeđuju i blagi povjetarac može prodrijeti kroz iskričavo zelenilo krošnji. Tu smo prvi put ugledali Izgorjelu grudu u punom sjaju. Išao sam zureći u naš cilj i ponovo preživljavao prvo viđenje iz 1976. godine, kada sam s istom željom, ali s drugim partnerom bio ovdje...

U sjeveroistočnoj stijeni su Ilijia Dilber i Farkuk Zahirović 1966. godine ispenjali za šest sati Dijagonalni smjer koji elegantno i logično rješava ovaj šestometarski visoki zid. Ocijenili su ga petim stupnjem teškoće alpinističke ljestvice.

... Prišao sam stijeni nesiguran u sebe, s pravnikom na drugom kraju užeta. Ljeto je prošlo s malo uspona u suhoj stijeni i iscrpljujućem radu na ekspediciji PAMIR 76. Na kraju se moja trema pokazala opravdanom. Poslije jednog bivaka i osam sati borbe, od čega tri sata u šezdesetmetarskom prevjesnom kaminu, svega pedeset metara od vrha odlučio sam se na mukotrpan povratak niz uže. Iako sam znao da će osam absajla biti teže od rješavanja zadnjih teškoća, nisam smogao snage za napredo-

vanje. Povratak je ipak bio sigurniji. Za dva sata svladali smo vertikalni dio stijene serijom absajla. Ostatak smo otpenjali zajedno s Rakom i Hamom, koji su upravo ispenjali prvenstveni Kavkaski smjer. Nisam bio nezadovoljan, a najmanje poražen. Znao sam da će se vratiti. Postepeno saživljavanje sa stijenom je isto toliko važno za uspješan uspon kao i odgovarajuće kondicijske pripreme.

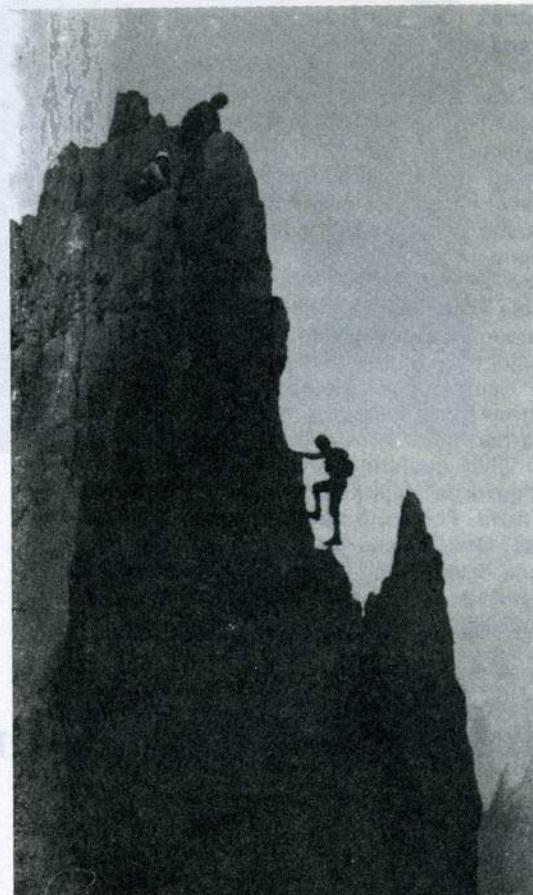
Kod sljedećeg pokušaja kiša nas je vratila s pola puta do stijene.

Konačno, danas sam potpuno miran gledao u nju, siguran u uspjeh. „Vidi je“, bez uzbudjenja u glasu reče Mujo. Skrenuh pogled s Izgorjele, taman da vidim kako silovito spušta povećak kamen na glavu jadnom poskoku. Trzaj repa bila je jedina reakcija na ovaj grubi prekid života. Žalost za poskokom brzo me prošla kada sam shvatio da je moja nogu, u teniskoj patici, bila samo pedalj daleko od njegovih nemoljivih zuba.

Uskoro smo skrenuli udesno lovačkom stazom koja nas je dovela u amfiteatar između Burinog klisa i Izgorjele grude. U ovom ledeničkom kotlu uvijek ima ostatka staroga crnog snjeća, koji topimo za piće. Bivakirali smo u udobnoj pećini ispod Burinog klisa. Armafleks izolacija i dobre vreće omogućile su nam čvrst san.

Odmorni i okrijepljeni sutradan smo ujutro dohvatali prve klinove koje su u ulaznom dijelu stijene zabilješili veterani bosanskohercegovačkog alpinizma Drago Entraut i Albin Kurnik. Rastežaj za rastežajem, sigurno i brzo, grabili smo kroz donji lakši dio stijene. Iznenada me u lakat lijeve ruke udari kamen veličine šake. Tupi bol me za trenutak potpuno paralizirao. Pogledah na gore, taman da vidim kako mi uže šalje sljedeći pošiljku s nekim pet metara visine. Priljubio sam se uz stijenu sačekavši da prestane dobovanje kameničića po mojoj kacigi. Javio sam zabrinutom Muji da je sve u redu. Nakon pola sata penjanja, kada sam u svojoj dužini svladao prvo mjesto petog stupnja teškoće, potpuno sam zaboravio na bol. Osjećao sam zadovoljstvo i silnu sigurnost da žemo uspjeli. Mujin „cug“ preko tri metra prevjesa doveo nas je do prevjesnog kamina. Otkrivao nam se metar po metar bez imalo opiranja. Prisjećao sam se borbe i muka od prije dvije godine i s nevjericom dopenjao do detalja koji me tada prisilio na uzmak.

Iz zaštićenog okrilja kamina izbacio sam se dva metra lijevo na otvorenu stijenu. Ispod nogu je sada bilo petsto metara vertikale. Stijena je ovdje kršljiva. Jedina je mogućnost za napredovanje preko dva metra prevjesa zabijanje klini visoko iznad glave u ljušku. Očistio sam dva nogostupa od sitnog kamenja, pothvatio ljušku odozdo desnom rukom i sa već pri-

premljenim klinom u lijevoj ruci ušao u prevjes. Brzo sam ga ugurao u pukotinu, dohvatio čekić i do pola zabio. Dalje nije išao. Njegovo pjevanje, dok je prodirao u stijenu, uvjeroilo me da je siguran. Karabiner, uže, proba, i mogao sam odahnuti sigurno oslonjen. Eto, taj jedan klin, zabijen silnom voljom i dugim radom, jednostavno je riješio problem star dvije godine.

Nakon četiri i pol sata napora sjedili smo na vrhu Izgorjele grude opijeni suncem, mirisom kleka i zadovoljstvom.

Odlučili smo da sutrašnji dan iskoristimo za prelazak preko Prenja, te da se spustimo u Konjic. Okrenuli smo ledu stijeni i uputili se prema Milanovoj kolibi. Zadnji sunčevi zraci ozarili su nas rumenilom na grebenu ispod samog vrha Cetine. Išli smo južnom padinom koja se spušta prema dolini Zakantar. Na zapadu je Čvrsnica primala sunce na počinak. Zašlo je iza elegantne piramide Vilinca, zacrvenivši zadnje krpe snijega u Pločnom. Hladan istočni vjetar više nije donosio osvježenje nego drhtavicu, pa potražismo konačište u dubokoj vrtači. Vesela

vatrica nas je ugrijala, a postelja od klekova grana uljuljkala u san.

U četiri ujutro natjerao sam Muju da napusti udobnost tople vreće. Uputisao se na vrh Cetine. Hitali smo ka nesvakidašnjem doživljaju, sqličući se preko kamenja u škrtom svjetlu prvog praskozorja. Istočnjak je talasao vlati trave, nestvarno oživljavajući vršne padine. Tu i tamo se ovo prljavo zeleno uzgibano more razbijalo o kamene hridi. Na samom vrhu nadosmo zavjetrinu iza većeg kamenja i sjedosmo. Naše impregnirane vjetrovke nisu bile prepreka za ovog hladnog pratioca noći. Ipak dugo smo, dugo, tu sjedili promatrajući rađanje dana.

Kao tvrdica kada u skrivenom kutu prinese drhtav plamičak svjeće svome blagu, a svaki zlatnik hladno ustrostruči sjaj, tako je sunce stidljivo osvijetlilo prenske divove, a oni mu odgovoriše bljeskom svojih rosom umivenih vrhova. Pohlepljeno sam brojao svoje blago: Oso-bac, Otiš, Zelena glava, Crnoglav, Soplje, Vjetrena brda, Erač, Lupoglavl, Kerač. Gola imena i mrtvu skladnost oblika osmišljavali su naši doživljaji: naporni, veseli, tužni, nepovratni;

sjene rijetkih koji pričom i zapisom otkriše sljepima ovu ljepotu, duhovi švercera s kriškom sira u rupcu i zakrpanom vrećom duhana na leđima; pucanj lovokradice i zvižduk divojarca predvodnika; dim vatre od munike iz katuna tamo gdje katuna odavno nema.

Laganim hodom, po vrućem danu, ostavili smo za sobom Zakantar, Crnoglavl i Podotiš. Žeda nas je natjerala da požurimo ka Jezercu. U mislima smo već gnjurali glavu u zdenac svježe vode. Umjesto toga dočekala nas je ugažena blatna mlaka, ukrašena desetinama bačenih konzervi i plastičnih kesa. Ništa bolje nije izgledao okoliš planinarskog doma Jezerce. Bili smo razočarani ljudskom bahatošću i glupošću koje, jednako kao i ljudska kreativnost, izgleda da nemaju granica. Niz Skok i Rakov laž sišli smo u dolinu Bijele i Konjic.

Pogled iz vlaka na prenske vrhove, koji se ukazaše na jednom bradinskom zavoju, vrati mi sjećanje na Cetinu i izlazak sunca. Priljubljen uz prozor zaboravio sam na umor poslije trodnevnih napora, na prepun vlak putnika i na sve poteškoće ovoga jadnog i divnog svijeta.

Susret pod Žurimom

DRAGO BOZJA
SARAJEVO

Baraka? Krčma? Svejedno. Četiri zida, drvena, potamnjela, od dima, znoja, razbijenih flaša, masnih bezbojnih košulja na širokim plećima. Stolovi, stolice škripave i rasklimane. Boce u čvornatim rukama i toplo pivo u suhim grlima. Gde? Bilo gdje, u vrletima među soro-vim stijenjem, gdje tek nedavno dodoše ljudi i strojevima svojim oteše prirodi stoljetni mir. Lome, ruše i podižu. Razaraju da bi stvorili i stvaraju da bi razorili. Veličanstvo nedostižnih planinskih vrhunaca uzmiče pred gromoglasnim eksplozijama dinamita. Pivo toplo, odvratno ali tečno.

— Čovječe, prijatelju, voliš li planine? Vrhunce, daleke, nedostižne. Strme litice, duboke pravilje. Daleke, tajanstvene i veličanstvene u svojoj samoći?

— Planine? Luđače! Planine, vrleti i strmine? Smiješno. Pivo, pivo je toplo, čovjeka tje-ra da povraća. Planine, vrhovi! Leda, led! Pivo je bljutavo.

— Zar sam sam? Zar niko ne voli planine?

Članak govori o prvenstvenom usponu u stjeni Velikog Zurima, Moračke planine u Crnoj Gori, izvedenom 1963. godine.

Otvoriše se vrata i uđe čovjek: suhonjav, preplanuo, u planinarskoj odjeći, sa ruksakom na lezima. Smijesi se. Oči mu iskre. Velike plave oči. Duboke i dobrodošne. Sjeda za moj sto.

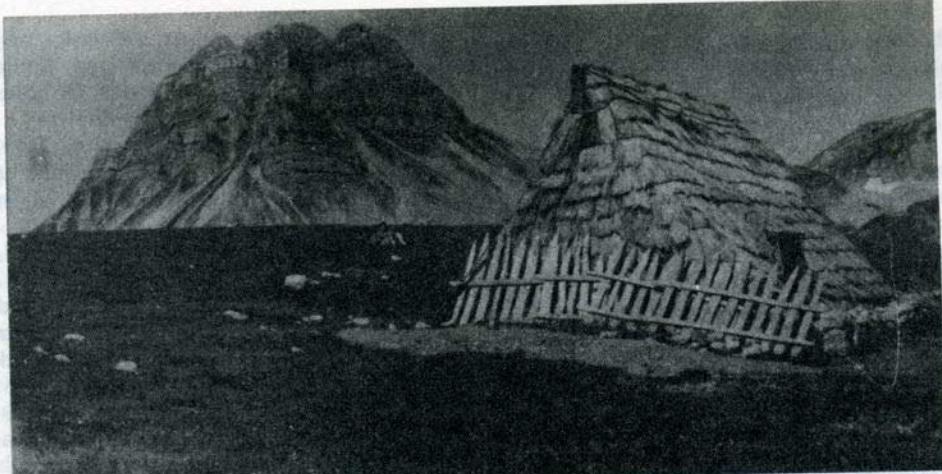
— Planina? Zar je i Ti voliš? Stijenje, surovo i sivo. Pukotine i izbočine, grebene i kamine. Vrhunce, oštре, daleke i divne. Zar i Ti voliš milovati planine, stijenu, slušati poj čeličnog klina?

— Da, volim. Mnogo i iskreno.

Oči mu iskre, velike plave oči. Planina je njegov život, kao i moj.

Nebo je vedro. Tamno je i još se vide zvijezde. Tek tamo, negdje prema istoku, sunce se spremi da počne svoj put kratkog jesenjeg dana. Leda pognuti i znojna. Dah kratak, a koraci brzi. Vrhunci daleki i sami. Među njima ona. Stijena — nepoznata i zagonetna. I upravo kad smo znojni i zadihani, visoko na prijevoju stali trenutak da predahnemo, na istoku iskoči sunčeva lopta. Stijena stoji. Prkosna i lijepa. Smiješi se i mrgodi. Mami a izmiče. Djevica netaknuta. Nevina i nedokučiva. Naša stijena. Kao općinjeni hitamo bolje, u dolinu, u podnožje.

I najednom, kao da je iz zemlje iznikao, pred nama iskršnu starac. Visok, koščat, čvrsta po-

Žurim i pastirska katan

Foto: Dr. Ž. Poljak

gleda. Za njim ovce, dva psa i dječak. Čudno, zar se goršaci već nisu spustili u dolinu? Ledeni dah zime već je odavno pomilovao planinu. Ovce pasu, psi potmulo reže, a čovjek i dječak nas podozrivo gledaju. Kao da im čitam misli.

— Čudni ljudi. Što će u planini? Sami, pa to uže, čudnovato, crveno. Kuda?

— Starino, to je naša stijena. Vidiš da nas zove, moramo preko nje na vrhunac. Moramo biti jači, moramo biti prvi, moramo pobijediti. Zar je ne vidiš, tu je, zove nas. Moramo ići.

Ipak smo čekali. Čekali smo da nam starac dadne odobrenje. Zar to ipak nisu njegove planine, a mi uljezi?

— Ded' pomuzi ovce i naspi. Nek ljudi piju dok je uvrće, to daje snagu.

Dječak hvata ovce nabreklih vimena. Čudimo se i mi i dječak.

— Tamo idu, gore na naš Žurim, preko stijene. Niko ne pamti da je netko ikad preko stijene prošao. Ni jarce nisu vidjeli. Loži vatru, mali, da se ljudi ogriju kad se vrate! Čekat ćemo ih. Sretno ljudi! Cuvajte se!

Planine, luđače, planine, vrleti i stijene? Smiješno, lud si! Pivo je toplo, Leda, leda... Goršak, grub, primitivan ali toplog srca. Čovjek! Osjetio je! Zna! Planina živi, voli i kažnjava. Daruje i uzima. Strahujemod nje i volimo je.

Prsti nam već miluju stijenu. Sivu i hladnu. Penjemo se! Dolje stado mirno pase, a dvije ljudske prilike sjede uz vatru.

Kompromis? Nema ga. Stijena i mi. Kamen, hladan i obojan. Čvrst. Ponekad lukav, nestalan, lomljiv, izmakne ruci. Lukavi smo i mi. Prsti miluju stijenu, traže, mole. Oprimak, ma-

len ali siguran. Tijelo se napinje, grči, uvija. Oči lutaju, traže zamku, pukotinu, izbočinu. Upravljuju se prema nebu, traže orla, kralja visina. Daj, dođi, pomozi mojim rukama, ponesi umorno tijelo. Gore, gore u visine. A stijena stoji i šuti. Na tren kao da se smiluje i otvoriti njedra. Hodи, stranče, drski, miluj me svojim rukama, otkrij moje tajne, dođi!

Varka! Scile su to i Haribde. Ali čovjek se bori. Dva tijela kao da postaju jedno. Uže, čvrsito, jako, crveno kao krvna žila. Nerazdvojno veže dva bića. Prijateljstvo, drugarstvo, slabe su to riječi. Život! Pun, intenzivan i drag. Pedalj po pedalj, metar po metar. Gore, sve više i više. Zar smo slabiji, zar će naša stijena biti tako okrutna? Klin čeličan i jak prodire u stijenu.

Sunce je prešlo odavno zenit i prebrzo se približava horizontu. Ovce su postale sitne točke. Tanku traku dima daje naslutiti gdje uz vatru sjede dvije zgrčene ljudske prilike. Goršak je održao riječ. Čeka nas. Nismo sami u tom putu prostora. Ljudsko srce je kucalo za nas. Stijena hladna i obojna. Odupire se. Sumnja, mala, neznatna. Raste i postaje sve veća, kao snježna lavina. Strah. Hoćemo li uspjeti? Moramo, povratka nema.

Noć je blizu. Hladna noć i prvi mrazovi. Noge drhte, a prsti više ne mole već luđački traže, otimaju, grče se i vuku kao dizalice. Gore, gore! Planine, stijene, pivo, pivo, luđače... I kad već tijelo htjede da klone, kad volja htjede da se preda, duboko iz doline odjeknu: Oooohoooj! Zov, prvo jedan, pa drugi, pa opet. Prvo dublji, a onda visok glas. Starac i njegov unuk su zvali.

O, simfonijo života, ljudska dobroto! Viče-

mo obojica. Glasovi nam se stapaju u jedan. Planina ječi. Uspjet ćemo. Nova snaga. Vertikala se lagano predaje. Djevičanska stijena je poklekla. Pobjeda vrhova je pobjeda duha. Sve više i više. Ruke, te nježne ruke – vuku, otimaju od stijene komad po komad. Razdiru joj njedra. Uzvike iz doline čujemo sve slabije. Vjetar kao da hoće pomoći svojoj vječnoj drugi, stijeni. Huči sve jače, oduzima nam dah i mrzne umorna tijela. Glasovi nam se gube u jauku vjetra i stijene. Jedino crvena vijuga spaja naša dva bića, veže nam tijela i misli.

I kad je već prošlo bezbroj sati, kad su udovi postali teški, kad su vrhovi prstiju već kvarili, pluća željno tražila zrak – odjednom kraj. Stajali smo na vrhuncu i slavili pobjedu. Pobjeda bez pljeska publike, dipli i pokala. Sunce je

završavalo svoj dnevni put, a duboka, neizmjerna radost prožimala je naša srca. Smiješi se! Oči mu iskre. Velike plave oči. Duboke i dobrodrušne. I njegov život su planine!

Brzo dolje, dolje do našeg starca. Dan se već lagano gasio. Brže, brže do čovjeka velikog srca. Brzo nam je koračao ususret. Za njim je trčao dječak.

— Djede, djede, došli su, rekao sam da će se vratiti.

Dvije snažne ruke zagrlile su nas. I dok su ispucale usne dodirivale moje lice a oštiri brci grebali kožu, i nehotice suza mi se otkotrlja iz oka.

Sunce je upravo zašlo. Kao što zalazi milione godina. Ali večernje rumenilo nikad nije bilo tako lijepo kao tada.

Zabranjena zona

MILAN KLOBUČAR
ZAGREB

Labin. Malo mjesto između Knina i Splita u boginjavom dalmatinskom kamenjaru, posutom razbacanim čupercima bodljikavog brinja i niske neprohodne makije. Pri pogledu na vlastite noge, osobito na dio ispod koljena, prisjećam se nebrojenih biljnih vrsta koje su mi šest dana pravile teškoće na putu po dalmatinskim planinama. A bilo bi dobro da je neprilika bilo samo s biljnim vrstama. Jedan problem s ljudskom vrstom odlučio sam iznijeti pred čitaocu „Naših planina“.

Kao što sam spomenuo, Labin, a iznad njega brdo Labištica (701 m), do čijeg tjemena na kojem je svoje gnijezdo svio TV rejej, nije potrebno hodati više od jednog sata.

Tek je počelo svitati kada smo sišli s vlaka i pokrenuli pospane udove u pravcu vrha. Ako se po jutru dan poznaće onda bi nam cijeli dan morao proći u lutjanju. No, napokon smo naletjeli na markaciju pa nastavili asfaltnom cestom do zadnjih kuća, a zatim konjskom stazom između kamenja i široke lepeze svakojakih bodljikavaca.

Približno na pola puta Mladen je zaostao za mnom, a pred vrhom ga više nisam mogao uočiti. Iz makije iznenada stigoh na asfaltnu cestu ispred same ograde releja. „Fotografirati dio zgrade TV releja“, citiram iz knjižice „Planinarski put Dalmacijom“. Na vidiku nije bilo živog bića. Naprtnjaču sam ostavio na rubu ceste i izvadio stativ i „Zenit“. Aparat sam pričvrstio na stativ, odabrao najbolji položaj za

snimanje i stadoh čekati Mladenu, kad iznenada iza zavoja nađe auto i stane pred ogradu. Čovjek izađe, otvoriti kapiju i parkira, a zatim se opreznim koracima uputi prema meni.

— Dobar dan – rekoh.

Čovjek šuti kao mumija i samo promatra.

— Znate, ja sam planinar i moram se slikati kraj releja. To se smije, zar ne?

— Čovjek i dalje šuti, samo nekoliko puta jednolično mahne glavom lijevo – desno.

— Čujte, u ovoj knjižici piše da se moram slikati s relejom u pozadini.

— Jeste li sami? – napokon pusti glas.

— Nisam, treba doći još jedan prijatelj, malo je zaostao za mnom.

— Kako ste tu tako rano? – pita „nevjerni Toma“.

— Došli smo iz Zagreba brzim do Knina, pa zatim putničkim do Labina. Mi smo inače iz Zagreba.

Tišina. Neugodna. A i oblaci dolaze. Da razbijem napetu atmosferu počinjem se raspitivati o otocima koji se jedva razabiru u izmaglici. Napokon se čovjek odlijepi i nestane u zgradbi uz konstataciju da kiša neće padati. Mladena još nema, a ja se derem iz sve snage ne bi li me čuo. Konačno mu čujem glas tu negdje iza obližnjeg grmlja. „Dobro je“ rekoh sebi „tu si“. Da iskoristim vrijeme dok ne stigne, uzimam drugi aparat s dijapozitivima i spuštam se stotinjak metara da snimim Kozjak s Kaštelima i Splitom. Ubrzo se vraćam, ali Mladena nema.

Osjećaj tjeskobe počinje me lagano obuzimati, jer je već prošlo pola sata, a njega nema. Da se nije naljutio što sam odjurio ne čekajući ga, pa se vratio u Labin. Ali zašto pred samim vrhom? Možda je nezgodno stao ili pao, čovjek se ozlijedi i na bezazlenijem mjestu. A možda je baš otisao krvitim putem, tu, na kraju! Od svega mi najlogičnije zvuči da se vratio u Labin i sad se smješka očekujući da se pojavit.

Pritisnem okidač-knips, namjestim se pred objektiv s reljem iz leđa i „klik“! Upravo sam žurno spremao aparat, kad evo onog čovjeka! Objasnim mu situaciju i zamolim ga ako vidi mog prijatelja neka mu poruči da ga čekam na stanici u Labinu. Eh, da sam znao da mi je kompanjon već odavno tu na vrhu...!

Pozdravim se i već jurim istim putem niz-brdo da sve prsti ispod gojzerica. Usput me, reda radi, raspali koja grana ili kamen. Konačno, znojan i razdrman od silnog tumbanja, približavam se željezničkoj stanicu birajući u sebi najpodesnije prosto-raširene rečenice kojima će obasuti Mladena, jer nije red samo tako nestati. Ali, nema ga. Tražim amo-tamo, pitam. Nisu ga vidjeli. Vadim kolače. Jedan, dva, četiri, pet...! Što vrijeme više prolazi, u meni ostaje sve manje strpljenja.

Uzimam naprtnjaču i odlazim oko 300 metara dalje, na raskrižje cesta. Ovuda mora proći. Sjedam na kamen i buljim u kartu, iako znam da je sve to trik da se smirim. Prošlo je više od jednog sata. Nema više šale, moram saznati što je s njim.

Vraćam se istim putem užbrdo. Na pola uspona skidam naprtnjaču i ostavljam je iza nekog suhozida. Pažljivo gledajući lijevo—desno oko kamenja i žbunja, niz sipare i u rupe, svakih desetak metara stajem i dozivam ga. Iznenada ispred sebe čujem njegov glas. Tren kasnije ga gledam kako bezbrzno trčkara stazom kojom se ja već po drugi puta danas penjem. I prije nego sam uspio istresti sav bijes što se u meni nakupio, on me zapita nonšalantnošću jednog Bogarta:

- Gdje si ti?
- Pa gdje si ti, čovječe?
- Zadržala me milicija.

Dobro, on smatra da sam ja lud.

— Što su tražili na vrhu, ptičja jaja?

Kad smo smirili situaciju, ja mu ispričam što se sa mnom događalo i kako sam se vratio da bi se zbog toga opet morao penjati. A onda mi je on ispričao ovu priču:

— Znaš, kada si me zvao, kada sam se javio iz grmlja pod vrhom, zastao sam da se malo odmorim. A kada sam izišao na cestu, sve je bilo tamo — i tvoj aparat i naprtnjača, ali tebe nema. Vidim, kapija je otvorena, pa sam mislio da si se sklonio u zgradu i vjerojatno jedeš. Tako sam i ja ušao, pa vidjevši da te nema izvadio sam jelo i navalio jesti. Odjednom je stigla milicijska „Lada“. Neki čovjek izašao je iz zgrade i prišao im, pa se zatim uputio k meni. U snu nisam mislio da bi mi se tako nešto moglo dogoditi. Ispitivali su me više od jednog sata. Reci ime i prezime, osobne podatke o bližoj i daljnjoj rodbini, gdje radim, što radim tu, za koga špijuniram, zašto si ti nestao. Ljudi moji, pa ja samo planinarim! A oni, gdje je onaj drugi s fotoaparatom (došli su minutu poslije tvog silaska), kako se zoveš, gdje stanuješ i ostale policijske pitalice. Jesmo li državljanji SFRJ, žive li nam roditelji u inozemstvu i gdje se trebamo sastati. .

A Mladen im pokazuje planinarsku markaciju do releja, pokušava im rastumačiti smisao planinarstva, pokazuje žigove u iskaznici, izvlači se iz nezavidne situacije i rukama i nogama. Ali, biser dolazi na kraju. Kažu mu da isprazni naprtnjaču, da slučajno ne krije pištolj ili eksploziv.

Ja ga gledam, onako dobroćudnog lica, i zamisljam kao opasnog terorista. Da pukneš od smijeha! Napokon su ga pustili i evo nas opet zajedno.

A ja se sada pitam bismo li završili u milicijskoj stanicu da su nas „uhvatili na djelu“ s fotoaparatom na gotovs., „spremnim za paljbu“. Bismo li završili planinarenje u Labinu ili u Pavkovićima, s uništenim filmovima? I kako to da čovjek iz releja ne zna da ljudi dolaze i snimaju relej?

Mi smo dobro prošli, ali što je s drugima koji će to isto pokušati? Jasno mi je da je to i problem planinarskog društva koje vodi transverzalu „Planinarskog puta Dalmacijom“.

Nemirna noć u Lokandi

BOŽIDAR PETANJEK
ZAGREB

Tko zna po koji puta sam se zaustavio vozeći se noćnim riječkim vlakom i onako snen proširio kroz okno vagona da sa sigurnošću ustanovim je li to stanica koja je cilj mog puta. Protrljavši oči od noćnog sna pročitajeni natpis željezničke stanice — Skrad. Pa, to je moj cilj! Požurim uzimajući svoje planinarske stvari i napustim vlak uz još jednu provjeru natpisa na stanici, da je to uistinu stanica Skrad.

Po izlasku iz stanice slijede prvi žuljeviti koraci u samo selo, a time ujedno i koračanje po planinarskoj stazi prema Skradskom vrhu. Skrad se pomalo budi iz noćne tišine, a negdje iz prikrajka čuje se kukurikanje pijevaca i lavež pasa. Jesen je i mjesec rujan na svom izmaku pa se u livadama, a i na samom skradskom bilu pojaviše mrazovci uz ostalo livadno cvijeće. Onako prozeblo kroz noć, sada u zoru pri izlazećem suncu oživješe im laticе od sunčeve topline. Sunčeve zrake prodiru kroz orošene krošnje stijena i Litorića, te dubinę Zelenog vira i Vražjeg prolaza i božanstvene doline Kupe. Nadvilo se ono nad seoce Divjake, na Kiclav vrh i Javorovu kosu, a dalje se vidi šarolika panorama naselja Ravna Gora. Ne izostaje niti vidik na Turmin, Bjelolasicu, Veliku Višnjevicu i Petehovec s Račkim vrhom, a tamo u daljinji je burni Bitoraj.

Napuštam Skradski vrh i spuštam se u slikovito seoce Hrib, preko orošena polja dolazim mimo donora Kosice da bih nakon toga ušao u središte slikovite Ravne Gore. Sunce je već dobrano pripeklo, a s tornja Crkve sv. Marije odzvanja 14 sati, istovremeno kada i sirena Radne organizacije „Radin“ (Ravnogorska drvna industrija), koja je time označila kraj radnog vremena prve smjene. Odjednom oživi središte Ravne Gore živošću ljudskih glasova koji žure svojim kućama, bilo pješice ili automobilima u smjeru Stare Sušice, prema Begovom Razdolju ili u Mrkopalj.

Zurim se da stignem do planinarske staze što dolazi s Turmina do spomenika palim mještanim ovog kraja u NOR-u. Hodajući tako stigao sam do spomenika, a sunce je na zapadu već počelo zalaziti za Bjelolasicu i Veliku Višnjevicu. Veći dio puta do doma na Lokandi prašnjava je makadamska cesta. Brojim korake i kilometre i tako dolazim do amfiteatra guste

crnogorične šume — tu je dom na Lokandi. Vidljiv je i natpis, prešao sam devet kilometara.

Dan je u svom sutonu, sunce je već davno zalo, a na nebeskom svodu pojaviše se ozarene zvijezde, među njima je i dobri starac, pun mjesec. Vani je nastala grobna tišina i još se samo čuju kukavica, čuk i sova. Otvoram ulazna vrata doma, otvorim prozore spaonaice u potkroviju da je prozračim jer se osjećao zadar vlažnosti. Dolazi trenutak romantike bez električne rasvjete. Upalam petrolejsku lampu, koja najprije tinja, a onda se zasvjetli punom snagom. Uvidjevši da u njoj nema puno petroleja ubrzao sam večeru i spremio se na počinak. Zatvorio sam prozor, a ulazna vrata dobro zagaljio i zabrtvio, jer u ovom području ima medvjeda. Mogao bi ih neki medvjed provaliti i postati noćobdija uz mene u tom domu.

Kao i uvijek nakon dugog prevaleđenog puta odmah sam utonuo u san. U domu je dugo bila potpuna tišina, kad odjednom nešto strašno zaruži. Nastala buka u tili me čas probudi iz dubokog sna. U prvi čas sam pomislio na ono najgore: „Zar je moguće da je medvjed svom snagom odvalio ulazna vrata?“ Kada sam se sabrao, uzmem svoju ručnu bateriju te tihim koracima sidem u prizemlje gdje su kuhinja, blagovaonica i smočnica. Osvijetlim kuhinju, kad ugledam puhe kako skaču po sudoperu i posudama. Cijukali su i rušili sve pred sobom. Znači, to je bio uzrok tako velikoj buci.

Gledaju oni mene svojim crnim očicama i moram priznati da su me nasmijali. Kada sam sve malo sredio, vratio sam se u spaonaicu na počinak. Međutim, njihovo skakutanje i cičanje nastavilo se sve do jutra. U toj svojoj igri stalno su se zaletavali na moju naprtnjače ne bi li se dočepali hrane, ali im to ovog puta nije uspjelo zahvaljujući mojem iskustvu s puhami u Hirčevoj kući na Bijelim stjenama.

Sunce je svojim izlaskom najavilo novi dan i prekinulo moju neprospavanu noć. Kada sam napuštao planinarsku kuću na Lokandi, puhami su me još jednom pogledali svojim živahnim očicama i ponovo me nasmijali. Ostali su u kući, a mene je put odveo na Veliku Višnjevicu. Sve što sam mogao reći bilo je: „Doviđenja puhami noćobdije, vidimo se opet do godine u Lokandi!“

Planinari osobenjaci

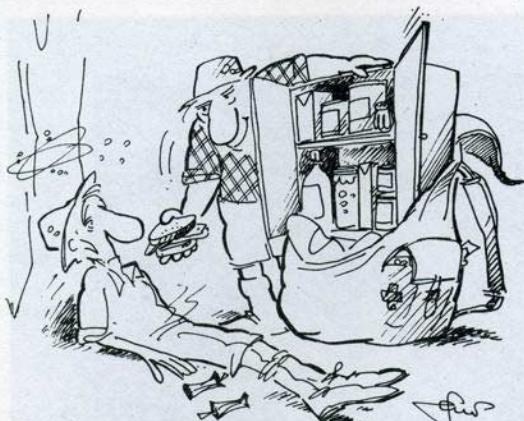
MILJENKO PAVEŠIĆ

RIJEKA

Na planinarskim izletima, htjeli to pojedinci ili ne, ispoljavaju se neke karakteristične osobine planinara. Te osobine ostali zapažaju, a onda i lijepo humoristički obrade. Od izleta do izleta prepričavaju se i malo pomalo postaju opće prihvaćeni pojmovi. S vremenom u vrh izbijaju tipični predstavnici tih skupina, oni znaju za svoje nazive i, što je najčudnije, ostaju i dalje u tom „fahu“. Da ne dužim to su (imena ovaj put ne navodim) ovi tipični primjeri:

JABUČARI — planinarke i planinari koji na izlet nose dvije, u iznimnim slučajevima tri jabuke. Ne nose niti vodu! Kako se osjećaju nakon par sati hoda — to svi vide. Na njihovu sreću postoje planinarski „samaritanci“ koji im omogućuju da prežive.

ŠPAJZARI — sušta suprotnost jabučarima. Nose hrane i pića barem za tri izleta. To su planinarske „mecene“.

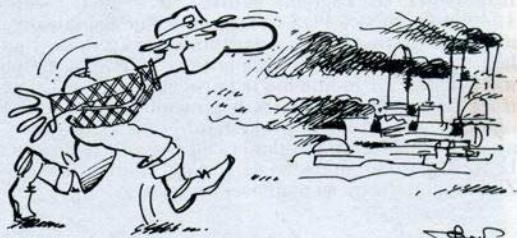

Špajzer i Jabučar

GRINTAVCI — vječni nezadovoljnici kako u pogledu izabrane ture, staze, brzine kretanja, broja odmora itd. Uvijek su na začelju kolone, kritiziraju čak i okolnu prirodu!

Slijedeći nazivi odnose se na planinarske vodiče.

SRNJACI — ne poštjuju niti jednu stazu, uvijek idu nekakvim prečicima koje to u stvari nisu. Tempo kretanja odgovara olimpijskim duoprugašima. Vrlo često dovedu grupu do iznemoglosti.

Šumporaš

DRGOMALJCI — obavezno vode grupu istim putom na vrh te istim putom natrag. Odstupanje nije dozvoljeno niti u mikronima!

SUMPORAŠI — vode izlete u predjele koje maksimalno zahvaća emisija sumpornog dioksid-a iz Koksare Bakar, Rafinerije Urinj i Termoelektrane Plomin.

OBEDARI (obed je u primorskom dijalektu ručak) — to je najzanimljiviji tip vodiča. Rado prihvataju vođenje izleta, no tragedija je u tome što u pola izleta, na zaprepaštenje cijele skupine, objave da moraju stići kući na obed! To rezultira naglim skretanjem ka najbližoj autobusnoj stanicu i povratkom u Rijeku.

Eto, tako to izgleda! Vjerujem da bi bila zanimljiva i njihova imena, no o tome možda u nekom drugom napisu.

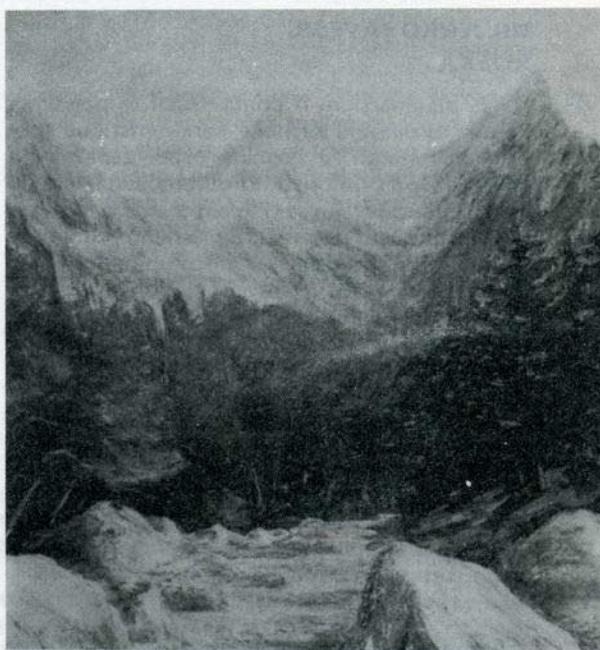

Srnjak

Karikature: Senaid Serdarević

Alpinist i slikar Marijan Tišljar

Roden je u Zagrebu 1929. na Pantovčaku, u činovničkoj obitelji. Srednju školu završio je u Zagrebu i izuzeo za modelara u radionici majstora Belušića. Nakon doškolovanja položio je državni ispit za majstora modelara i radio u hidrotehničkom laboratoriju „Elektroprojekta“ u Zagrebu gotovo 30 godina. Godine 1949. učlanio se u PDZ i otada posjećuje planine organizirano. Godine 1953. polazi alpinističku školu i počinje ispit za alpinistu. Otada gotovo 10 godina djeluje u AO PDZ. Tri godine bio je i pročelnik AO-a. Taj period u svom životu smatra najdinamičnijim i najsretnijim. U tom vremenu prokrstario je od Kleka do Preinja, od Velebita do Prokletija i od Durmitora do Alpa. U tom periodu upoznao je i svoju buduću suprugu Zdenku, i nastavili su planinariti zajedno.

Autoportret

U vrijeme intenzivnog planinarenja intenzivno se bavio i skijanjem, turnim i alpskim. Bio je skijaški instruktor, a poslije i skijaški sudac saveznog ranga, predsjednik zbora skijaških sudaca (gradskog 5 godina i republičkog zbora 4).

Budući da je Marijan često u planinama pravio skice (jer blok i olovka uvek su bili u rancu), imao je priličan broj skica, crteža i krokija s planinskim motivima. Napravio je preko 30 platna s planinarskom tematikom. G. 1961. predstavio se prvi puta kao slikar svojom prvom samostalnom izložbom u prostorijama PDZ-a. Iste godine u rujnu održana je izložba planinarske fotografije i likovnih radova u organizaciji PSH, gdje su za likovni rad dodijeljene dvije plakete.

Plakat za Tišljarovu izložbu 1961. godine

te turistom planine priveli prve lezake na vrh. Nešto radi trajeće optimizme trase buduće moge KTF. Poslovno se znjrozen ne optereću. Dečak je Vintgar, sasreća s pokopnjom. Ako se prepozna i na sklonima te svim mjestima novih planina, tada njezina zabilješka denotira planinarsku spomenivljenjubilje monofonije u sljedećim ujedinjenim temama u enoj glazbi pod vodstvom Čehovog

Dobili su ih dr. Dečak i M. Tišljar. Za rad u planinarskom i skijaškom sportu dobio je Tišljar pregršt priznanja, kao npr. pokal za prvo mjesto u orijentacijskom hodanju, zajedno s Dragicom Pirc (Dadom) i Matzom. Najznačajnija priznanja su srebrna plaketa SFK Zagreba 1971. te plaketa i zlatna značka SFK 1978. g.

Danas, M. Tišljar malo planinari, ali puno slika. U svom opusu ima tri ciklusa: „Drvo”, „Doživljaj planine” i „Podvodni pejzaži”. Slike signira skraćenicom „Matis” od (Ma-rijan) (Tiš-ljar). Svoju prirodenu sklonost slikarstvu, usavršavao je tri god. u Centru za likovni odgoj u klasi prof. N. Kojdla. Radi u svim slikarskim tehnikama, ulju, temperi, akvarelu, zatim pastele, ugljen, kombiniranu tehniku i lavirane crteže.

Do sada je imao preko 20 samostalnih izložbi a sudjelovao je na preko 150 skupnih izložbi u zemlji i svijetu. Dobio je uz odlične kritike i puno poхvala i diploma. Najznačajnija je srebrna plaketa Prosvjetnog sabora Hrvatske. Živi i radi u Zagrebu (Kriška 115/III, tel. 224-845). (Dr. Željko Poljak)

Doživljaji planine

Planinarska kuća u Viništu na KPP-u

MILJENKO PAVEŠIĆ
RIJEKA

Kapelski planinarski put, ta veličanstvena planinarska staza od Vojnog Tuka do Klenovice, obogaćena je subotu 19. svibnja 1990. godine otvorenjem planinarske kuće na mjestu bivšeg skloništa u Viništu (KT 9). Da planinar ne povjeruje svojim očima! U napuštenom i porušenom zaseoku Viništu blista lijepa i udobna planinarska kuća sa skloništem koje bi mnogo planinarskih društava poželjelo imati. Pitamo se je li to planinarska kuća ili planinarski dom? Bivše sklonište produženo je te je korisna površina kuće dvostruko veća. Strop je osjetno podignut i obložen lamperijom, ugrađeni su udobni 'ežajevi, izgrađen zidan štrednjak s velikom pe nicom te povećim kotlićem za toplu vodu koji je opskrbljen funkcionalnim ventilom. Po sjetioca naprosto osupne pod kuće. Izgrađen je od kvalitetnih pločica koje su majstorski postavljene te bojom i skladnošću daju poseban ugđaj.

Za svečanost otvorenja, na jednom zidu unutrašnjosti postavljena je kolor-fotodokumentacija snimaka od prvih dana skloništa do danas.

Pažnju zaokuplja na suprotnom zidu uokvirena oveća fotografija postarije žene u crnoj marami. To je pokojna vlasnica kuće, posljednja stanovnica Viništa – Ana Komadina. Lijepa je to gesta Odbora KPP prema simpatičnoj i uvijek planinarkama na usluzi, pokojnoj Ani.

Kuća je pokrivena novim crijeponom koji se odlično uklapa u primorski krš, a dimnjak, posebne konstrukcije, daje pečat skladnosti i ljetopoti krova. To još nije sve, tu je i takozvano sklonište za koje se također pitam je li to sklonište ili neka viša kategorija planinarskog objekta? Sklonište, ustvari to je vrlo udobna prostorija s udobnim ležajevima, svjetla i zračna, a pod je također popločan onim prije opisanim pločicama. Jasno, tu je i peć i ostali nužni inventar. Razgledavajući to sklonište mislio sam kako bih radije spavao za vrijeme većih grupnih posjeta u ovome skloništu nego u gornjoj „de luxe“ prostoriji.

Nekoliko riječi i o svečanosti otvaranja kuće. Kratak uvodni govor održao je predsjednik Odbora KPP Zvonimir Kren. Tada je nastupio

Obnovljena kuća u Viništu

Željko Kantura, zvani Krampus. Govorio je tako slikovito i zanosno da smo svi prisutni kao na filmskom platnu pratili prve izlaska na teren Kapele radi traženja optimalne trase buduće staze KPP. Posebno se zadržao na opisu otkrivanja Viništa, susreta s pokojnom Anom, prvim radovima na skloništu te svim mukama i stradanjima dok nije zablistala današnja planinarska kuća na KT 9.

Na svečanosti otvorenja bili su predstavnici MZ Ledenice, predstavnici PD „Zavižan“ iz

Senja, PD „Bijele stijene“ iz Mrkoplja i, eto, tu se u ime OPS Rijeka i PSH našla i moja malenkost.

Mislio sam da su radovi u Viništu gotovi. Ni govora. Obilazeći okućnicu s predsjednikom PD „Vihor“ on mi je počeo pokazivati gdje će i kako teći dalji radovi. Tu je uređenje dvorišta, cisterne, okolnih zidova i sve mi se čini da radovi nikad neće ni prestati, pa će trajati, trajati, trajati...

Planinarska svečanost u Šibeniku

Izvještaj sa Smotre planinarskih dijapozitiva

ANTE JURAS
ŠIBENIK

Živimo u modernom vremenu kad se video-tehnika sve više nameće. Nitko ne može osporiti njenu prednost, ali „dobri stari fotoaparat“ još je uvijek najpopularnije sredstvo kojim bilježimo naše planinarske djelatnosti. Još kad snimamo dijapozitivima? To je nešto posebno.

Skoro da nema planinarskog društva koje na svojim sastancima ne promatra dijapozitive snimljene u planini. Poseban je to doživljaj kad u polumračnoj dvorani gledamo slajdove i prisjećamo se naših izleta. Ponovo se divimo iskonskoj ljepoti prirode i našim planinarskim druženjima. Gledanje slajdova, uz živu riječ prikazivača, može se popratiti i odgovarajućom glazbom s kazetofona. Doživljaj će tada biti još potpuniji, a propagandni efekat velik.

Polazeći od tih spoznaja Planinarsko društvo „Kamenar“ iz Šibenika organiziralo je 12. svibnja Smotru planinarskih dijapozitiva. Želja je organizatora bila da na ovaj način potakne daljnji razvoj fotoamaterizma među planinarama, dakako, uz druženje, priateljstvo i propagandne efekte koje će Smotra ostaviti među građanima i posjetiocima ove manifestacije.

Na Smotru su pozvani planinari iz dalmatinskih društava koji se zanimaju za ovaj oblik planinarske djelatnosti. Odazvali su se predstavnici pet društava: „Mosor“ Split, PK „Split“ Split, „Paklenica“ Zadar, „Promina“ Drniš i domaćin PD „Kamenar“ Šibenik s ukupno trinaest učesnika.

Pod sponzorstvom Nacionalnog parka „Krka“, Turističkog saveza općine Šibenik i Doma boraca i omladine, a uz pomoć i suradnju Foto-kino-video kluba „Šibenik“, Smotra je

otpočela zajedničkim izletom sudionika u Nacionalni park „Krka“ gdje je priređen ručak. Na povratku s izleta organizirano je razgledanje kulturno-povijesnih znamenitosti Šibenika uz pratnju turističkog vodiča, a od 16 do 19,30 sati, u najljepšoj šibenskoj dvorani velebnog Doma boraca i omladine, obavljena je demonstracija najuspješnijih dijapozitiva. Sredstva javnog informiranja (radio i štampa) posvetila su ovoj manifestaciji dosta prostora, pa je unatoč kiši i neprilagodnom terminu prikazivanja, dvorana bila ispunjena zainteresiranim publikom.

Stručni je žiri najuspješnjima podijelio nagrade. Prva, umjetnička slika „Gajeta“ Branka Lovrića-Caparina, pripala je Stipe Božiću, našem najuspješnjem alpinistu, članu PD „Mosor“ Split. Drugu nagradu, gipsani odljev stoga grba grada Šibenika u originalnoj veličini, dobio je Goran Gabrić, također iz PD „Mosor“, a treća, vrijedna knjiga o nacionalnim parkovima, pripala je Tomislavu Prpi iz PD „Promina“ Drniš.

Ova, po ocjeni promatrača, uspjela manifestacija završila je pozivom za preplatu na knjigu Stipe Božića „Put na vrh svijeta“ koja izlazi iz tiska početkom jeseni. Stipe Božić, alpinist koji je najviši vrh svijeta Mt. Everest osvojio čak dva puta, bio je ovom prilikom gost Radio Šibenika i Omladinskog radija. Njegovi dijapozitivi, snimljeni na našim planinama i Himalaji, pobudili su veliko zanimanje prisutnih.

Isto su tako veliku pažnju izazvali i dijapozitivi Lahorije Damjanović-Bolanča, članice PK „Split“ iz Splita. Ona je pokazala 36 različi-

tih slajdova snimljenih s iste stajne točke na vrhu Triglava.

Organizator je dobio više čestitki i pohvala

za dobru organizaciju. Jedna je od njih svojevrsna i originalna, a uputila ju je Lahorija Damjanović-Bolanča. Evo kako glasi:

JEDAN DAN S PLANINARSKIM DRUŠTVOM „KAMENAR”

Žuti cvjetovi perunike, kapi kiše na iglicama bora, nadglašavanje žaba sa ptičjim pjevom, dva galeba, jedne ženske štiklice po blatnim stazama, bjelina slapova... to su slike Nacionalnog parka „Krka”, kišne, svibanjske subote, koju nam je podarilo PD „Kamenar” iz Šibenika.

Podarilo nam je ono i svoj stari, bogati grad uz pomoć simpatične vodičke gđe. Smolčić i ugodno poslijepodne u Domu boraca i omladine.

Kišno jutro oneraspoložilo je domaćina, ali nadam se da su i oni ubrzo shvatili da je kišno vrijeme stvoreno za gledanje planinarskih slajdova.

Da nije bilo kiše, ne bismo otkrili da jedan Ante (Buvinić) uporno hoće stajati na sred Strogog pazara i čuvati mjesto za automobil splitskih planinara.

Da nije bilo kiše, ne bismo saznali da jedna Zdečka može u ljetnim, elegantnim sandalica ma proći sve drvene i blatnjave staze Parka.

Zadovoljno propagandnim efektom Smotre, PD „Kamenar” je organiziralo i izložbu planinarske fotografije od 4. do 11. lipnja. Izložba je postavljena u Galeriji „Krševan” i dala je retrospektivni prikaz djelatnosti Društva od njegovih prvih početaka do danas. Posebnu atrakciju

Da nije bilo kiše, ne bismo saznali koliko je ugodno biti u restoranu i blagovati u ugodnom društvu, a pogled hoće kroz staklo iza kojeg Krka neumorno protječe i protjeće...

Da nije bilo kiše, ne bismo se već u četiri sata poslijepodne s užitkom smjestili u udobne fotelje Doma i putovali ljepotama Prirode od vrha Himalaje i Triglava do dubokih spilja, od snijega i leda okovanih stijena do sunčanih padina, od kamene Dinare do cvjetova Velebita i ponovo do neobične Krke iz „rakursa” njezinog direktora.

Bilo je to jedno nezaboravno druženje, a domaćini, bojeći se možda da će uspomene izblijediti ili da ih nismo dobili dovoljno, poklonili su na kraju svakom sudioniku snop propagandnog materijala o svom gradu i svojoj Krki.

Za sve im planinarsko HVALA!

Lahorija Damjanović-Bolanča,
PK „Split”

predstavljalje su izložene fotografije speleoloških objekata u šibenskoj općini, koje su posjetili i istraživali članovi Speleološkog odsjeka Društva, a snimila Radenka Zafron.

Fotografija, dakako i slajdovi, najjači su oblik propagande. Treba ih zato koristiti u našem radu.

Yeti

NARODNA PRIČA ŠERPA ZA DJECU

Visoko, visoko, gore iznad oblaka, kraj grada Kathmandua i plavičastih planina koje ga okružuju, prostire se prekrasna, nedirnuta zemlja zvana Khumbu. To je zemlja snježnih vrhunaca i ledenih, tutnjećih glečera, zemlja divljih planinskih rijeka koje se obrušavaju i blagih zelenih dolina, zemlja jakova, orlova i snježnih leoparda. Narod koji ovdje živi pripada plemenu Šerpa. Oni su došli preko visokih planina Tibeta, prije mnogo, mnogo godina. U Khumbuu su uzgajali krumpir i heljdu, jakove i ovce. Šerpe su grubi, ali sretan narod, s dubokom ljubavlju

za svoj planinski dom i bogove koji tamo obitavaju. Danas se posjetioci iz cijelog svijeta penju na te planine, uživaju u divljini i uče o načinu života Šerpa-naroda. Želiš li i ti biti jedan od njih? Ne zaboravi ponijeti sa sobom puno tople odjeće.

Ovo je priča koju Šerpe ponekad pričaju svojoj djeci. Zamisli da sjediš pored vatve u toploj, kamenoj kući visoko negdje u Khumbuu. Van je jako hladno, snijeg pada i jedini zvuk u noći je zvečkanje zvončića oko vrata jakova. Unutra, varivo od krumpira vrije, a plamičci vatre

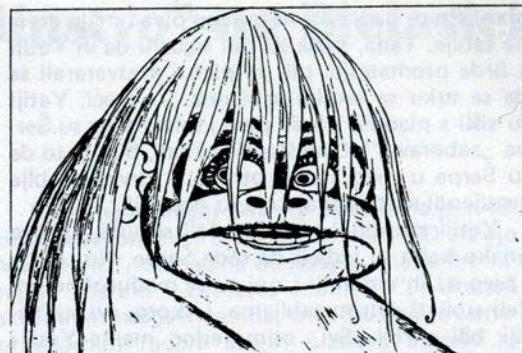
veselo skakuću. Jedan od ljudi se nakašlje i počinje pričati...

Davno, davno, nekad, prije nego su Šerpe došli, Khumbu je bio dom Yetija. Teško je opisati kako Yetiji izgledaju, jer samo ih je vrlo malo ljudi zapravo vidjelo. Recimo da su prilično visoki, sa šiljastim glavama, velikim stopalima i puno sivog krvna koje ih grijie. Oni žive u spiljama i jedu bilo što, uglavnom ono što nadu u snijegu. Vrlo su sramežljivi i ne vole sretati lude. Ova će vam priča reći zašto.

Jednoga dana dok su se Yetiji igrali među stijenama, pogledali su prema dolje i ugledali nešto vrlo neobično – kolonu ljudi i njihovih jarkova kako se polako penju klancima Tibeta. Yetiji nisu nikad prije vidjeli ljude i bili su malo uplašeni. Istovremeno, bili su i vrlo znatiželjni. Tko su ti ljudi? Kako izgledaju? Zašto su došli u Khumbu?

Ti su ljudi, naravno, bili prve Šerpe. Postavili su svoje šatore na mjestu zvanom Tarnga. Ubrzo, oni su sagradili kamene kuće i na svojim poljima počeli uzgajati biljke. Yetiji su ih pažljivo promatrali s vrhova iznad Tarnge, pitajući se čemu služi sva ta djelatnost. Onda, jednoga dana, pri kraju monsunskog razdoblja, Šerpe su došli na svoja polja i iskopali stotine i stotine krumpira, repe i špinata. Za kratko vrijeme napravili su golemi lonac slasnog variva od povrća.

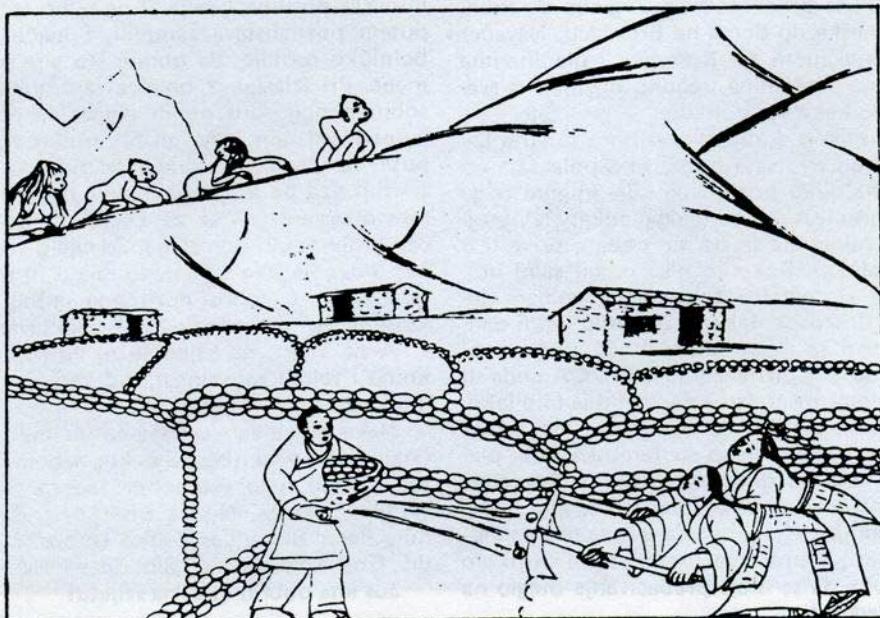
Gore, na vrhovima iznad Tarnge, Yetiji su sjedili, promatrali i postajali sve gladniji i gladniji. Mmmm, varivo je tako dobro mirisalo! Te noći, jedan od Yetija je odlučio da će i on probati malo variva. Potiho, spustio se niz stijene

jene do sela, iskopao malo krumpira i ponio ih sa sobom u planinu. Mmmm, krumpiri su zaista bili ukusni. Ni drugi Yetiji nisu dugo čekali. Stuštili su se niz planinu do sela i pokrali sve krumpire koje su mogli pronaći.

Nakon nekoliko dana, u selu je bilo vrijeme festivala. Žene su napravile bačve Šerpa-piva i uskoro su se svi dobro zabavljali, pjevali i plešali. Yetiji na vrhu brda nikad prije nisu vidjeli ništa slično, ali izgledalo je zabavno. Odlučili su ponoviti upravo ono što su vidjeli da Šerpe radi. Te noći, dok su svi Šerpe spavalici, došuljali su se do sela, ukrali pivo i napravili vlastitu zabavu.

Kako je vrijeme prolazilo, Yetiji su postajali sve više i više neugodni – krali su Šerpama hranu, pivo i životinje i oponašali su sve što su Šerpe radili. Napokon, Šerpe su se sastali i razradili plan kako će uhvatiti Yetije. I to kakav

plan! Prvo, napravili su mnogo piva i male drvene sablje. Tada, kada su bili sigurni da ih Yetiji s brda promatralju, pili su pivo i pretvararali se da se tuku sa svojim sabljama. Te noći, Yetiji su sišli s planine i našli pivo i sablje koje su Šerpe „zaboravili“. Ono što nisu znali, bilo je to da su Šerpe u pivo stavili otrova, a drvene sablje zamijenili metalnima, koje su naoštirili.

Yetiji su popili pivo i počeli se tući, upravo onako kako su vidjeli da rade Šerpe. No, otrov i pivo su ih omamili i oni su se međusobno počeli ubijati oštrim sabljama. Uskoro, svi su Yetiji bili mrtvi. Svi, osim jedne mame-Yeti i njenoga malog sina, koji su sve promatrali s vrha planine. Uvidjajući varku kojom su se Šerpe poslužili da izigraju Yetije, ona je povela svog sina duboko u planine, daleko od svih ljudi.

Danas, Yetiji se još uvijek boje ljudi. Pone-

kad se mogu vidjeti tragovi njihovih stopala u snježnim zaravnima iznad Khumbua. Ali, s vremenom na vrijeme, poneki Yeti bi došao dolje do sela, noću, tražeći hranu, dok svi Šerpe čvrsto spavaju.

Ova priča izasla je u obliku slikovnice 1986. godine u Kathmanduu (Printing Support PVT LTD), prepričali su je John Draper, antropolog koji proučava tradicionalne načine liječenja među Serpama, i Laurie Zivetz, savjetnik o njihovu razvoju, koji proučava poduzetništvo u Nepalu. Dohodak od knjige namijenjen je kupnji knjiga i pribora za školu Thame u Khumbuu. Knjigu je ilustrirao Lama Zangbu Šerpa, rođen 1956. u Thambe Gompa, Khumbu. Pored slikanjem, on se bavi priređujući i razne vjerske rituale zajednici Šerpa. Slikovica je izasla 1988. u Zagrebu, u šapirografskoj tehnici. Naše je izdanje pripremio alpinist Branko Pužak iz Zagreba, a tekst je s engleskog prevela Mirjana Trifunović.

Dobri ljudi u Kninu

HRVOJE ZRNČIĆ
ZAGREB

U planu izleta PD „Rade Končar“ iz Zagreba stajao je obilazak Dinare planine. Planirali smo osam dana provesti pod šatorima hraneći se „iz ruksaka“. Htjeli smo kao i svakog od posljednjih 10 ljeta održati tradiciju PD „Rade Končar“ i običi krajeve koje još nismo posjetili, služeći se šatorima i ruksakom te prije svega vlastitim sposobnostima hodanja i snalaženja.

Prvi se dan u potpunosti odigrao po predviđenom planu: prijevozom iz Zagreba do Podinarja pa pješice do doma na Brezovcu. Navečer smo s domaćinom na Brezovcu i planinarima PD „Dinara“ iz Knina ugodno čavrljali o sve-mu pomalo kako se i dolikuje.

Ujutro nakon doručka uputismo se vrhu Dinare i nakon dva sata hoda, oko pola sata od samog vrha, jako pozli, kome li drugom nego vođi put, to jest autoru ovog članka. Malobrojna ekipa zaključila je da me treba otpremiti u kninsu bolnicu. Kako to nisu mogli sami učiniti, otišli su zamoliti za pomoć planinare domaćine s Brezovca. Iako je bio vruć ljetni dan, a udaljenosti se mijere satima hoda, požrtvovni domaćini su stigli iznenađujuće brzo. A onda su me uglavnom nosili, što zapravo i nije bilo lako, jer je trebalo mojih 100 kilograma vući vrletima Dinare. Istovremeno su terenska kola planinarskog društva dovežena što je bilo moguće dublje u planinu da se olakša i ubrza moj transport do bolnice. Zbog bolova sam se morao česče odmarati, i prilikom prenošenja i prilikom vožnje, tako da se moje prebacivanje oteglo na punih sedam sati.

Ostao sam u bolnici.

Ruksak mi je jedan od mojih domaćina odnio na čuvanje do izlaska iz bolnice, a moje su „Končarevc“ vlastitim autom prebacili u mjesto Cetinu. Tamo su se svi preostali skupili i nastavili izlet.

Ja ni u bolnici „nisam imao mira“; svaki dan me je ponetko došao posjetiti nudeći mi svu svoju pomoć za ostvarenje mojih „bolničkih“ i ljudskih potreba i želja. I ne samo to, nego su putem poznanstava zamolili, i inače ljubazno bolničko obosljivo, da obrate što više pažnje na mene. Pri izlasku iz bolnice sam prema međusobnom dogovoru mojih domaćina odvezen k jednom od njih, gdje mi je „pod moraš“ prije puta za Zagreb servirana lešo krčka pastrva (mislim su i na to, jer sam bio na dijeti!). Zatim sam odvezen na vlak za Zagreb uz ispraćaj većeg broja mojih domaćina. Za cijelo vrijeme našeg druženja nije čak nedostajalo ni prikladno odabranog i dobro doziranog crnog humora koji mi je, moram priznati, olakšavao muke.

A na kraju, ne htjedoše ni čuti za moju iskrenu i veliku zahvalnost, baš kao i svi mali veliki ljudi.

Neka mi ne zamjere što će im imena navesti (stalno se bojim nisam li nekog zaboravio u svojoj nevolji), i to abecednim redom. Bili su to Ranko Bakmez, Nikica Biserko, Dušan Budimir, Petar Bukarica, Željko Dupor, Miloš Međić, Gojko Novaković i Slobodan Pašić.

Još ima dobrih ljudi na svijetu!

Susret "Bratstvo i jedinstvo" na Bjelasici

Ing. ĐURO FILIPS
ZAGREB

U prekrasnom ambijentu planine Bjelasice kod Ivanograda u SR Crnoj Gori, održan je od 13. do 15. srpnja 1990. godine 46. susret planinarskih društava iz kruga „Bratstvo-Jedinstvo”, koji se već preko 35 godina održava svake godine na drugom mjestu. Susret je održan kod novootvorene kuće Suvodo – Kurikuće (1320 m) u organizaciji PSD „Vojo Maslovarić” u Ivangradu. Sudjelovalo je 8 društava sa 30 članova i 5 ostalih gostiju, i to: „Željezara” Zenica 7, „Zmajevac” Vrdnik 3, „Šara” Prizren 9, „Zagreb Matica” 3, „Japetić” Samobor 8, „Matica Skopje” 11, „Pobeda” Beograd 3 i PSD „Vojo Maslovarić” Ivangrad s 23 člana.

Mala svečanost održana je na platou ispred planinarske kuće i uz prigodnu komemoraciju otkrivena je na česmi spomen-ploča Branku Božoviću (1925–1986), istaknutom planinarskom pregaocu, osnivaču društva „Vojo Maslovarić” prije 40 godina i aktivnom sudioniku planinarskih susreta i svih akcija ovog društva. Svečanom činu prisustvovali su i članovi njegove obitelji. Spomen-ploču otkrila je Radmila Lujić, zasluzna sudionica svih planinarskih susreta.

Na ovogodišnjem Susretu obilježena je i 40. obljetnica organiziranog djelovanja PSD „Vojo Maslovarić”, domaćina današnjeg i nekoliko ranijih Susreta „Bratstvo-Jedinstvo”. Unatoč skromnim mogućnostima, ovo društvo je samoprijegornim radom svojih članova uspjelo za nepunu godinu dana stvoriti od ostatka nekadašnje lugarnice ovaj novi planinarski objekt, koji već sada raspolaže sa svim potrebnim sadržajima i omogućuje smještaj preko 30 planinara. Otvorenjem ovog doma otvaraju se planinarima ljepote Bjelasice i čitavog Biogradskog nacionalnog parka. Teško je u nekoliko riječi opisati prirodne ljepote ovoga kraja. Ovamo treba doći i to vidjeti! Makadamskom cestom omogućen je pristup osobnim vozilima do doma, a terenskim vozilom može se doći do Šiškog jezera i dalje.

Domačin ovogodišnjeg susreta organizirao nam je obilazak dijela transverzale u trajanju od 6 sati. Nestabilno vrijeme nije nam dozvolilo da obiđemo cijeli planirani put. Tom prilikom posjetili smo jezera Ursulovac (1902 m), Mali Ursulovac i Šiško jezero (1660 m). Kako je upravo bilo vrijeme košnje sijena, doživjeli smo i puno susreta sa skromnim i susretljivim stanov-

Jezero na Bjelasici

Foto: Dr. Z. Poljak

nicima ovog Vasojevićkog kraja. Košnja i spremanje sijena predstavlja ovdje jedan od glavnih poljoprivrednih radova u godini, jer je to uvjet preživljavanja stoke u dugim zimskim mjesecima. Katuni na planinskim košanicama, koje sežu i do 2000 m, pružaju utočište planinarama u slučaju lošeg vremena, koje je često u ovim krajevima.

Na zajedničkom sastanku dogovoreni su domaćini nekoliko slijedećih Susreta, a to će biti:

– 1991. godine PD „Šara“ iz Prizrena. Predstavnik ovoga društva Svetozar Čiće, preuzeo je zastavu Susreta „Bratstvo-Jedinstvo“, naglasivši da je iduće godine 40 godina od osnutka njihovog društva, te će tom prilikom biti otvoren novi transverzalni put po Šar-planini. Utvrđen je i datum održavanja, to je treća nedjelja u lipnju;

– 1992. godine domaćin je PD „Željezničar“ iz Zagreba;

– 1993. PD „Metalurg“ Skopje i

– 1944. PD „Japetić“ iz Samobora.

Na svečanoj večeri izmijenjeni su prigodni darovi između sudionika i domaćina Susreta. Predsjednik društva Safet Softić zahvalio se toplim riječima svim društvima na sudjelovanju i pozvao sve planinare da dođu u ovaj prekrasni dio naše zemlje, da uživaju u ljepotama Bjelasiće obilaskom transverzale, što im je sada omogućeno otvorenjem ovoga doma.

Naša ocjena ovoga Susreta kod Ivaničkog vrlo je visoka. Dva puna dana druženja, obnove starih poznanstava, uzajamnih dogovaranja, razmjene adresa, uz pjesmu iz svih krajeva naše zemlje, protekla su kao jedan divan san, koji će se dugo pamtitи.

Posebna hvala predsjedniku PD „Vojo Maslovarić“ Safetu Softiću i njegovim suradnicima Velimiru Vujoviću, Musku Žariću i ostalima na odličnoj organizaciji Susreta, uz srdačne čestitke za 40-godišnji jubilej i najbolje želje u budućem radu.

Protokol sastanka delegacije Europskog pješačkog saveza i Planinarskog saveza Hrvatske

Dana 26. i 27. travnja sastale su se u Društvenom domu Planinarskog saveza Hrvatske u Zagrebu delegacije Evropskog pješačkog saveza (Europäische Wandervereinigung, skr. EWV) i PSH radi produženja Evropskog pješačkog puta E-4, E-7 i E-6 kroz Hrvatsku.

Prvoga dana bili su prisutni: Dr. Robert Wurst iz Beča, predsjednik EWV, Zoran Naprudnik iz Ljubljane, predsjednik Komisije za pješi Planinske zvezde Slovenije, Vladimir Mihaljević, predsjednik PSH Božidar Škerl, predstavnik PSJ, Nikola Aleksić, tajnik PSH, Jakša Kopić, delegat PS Zagreba Miljenko Pavelić, tajnik OPS Rijeka Duro Maksan, tajnik ZPP-a, Mihajlo Trifunović, delegat PS Slavonije i Vesna Horbec, prevodilac i zapisničar.

Drugoga dana stigli su još: Thuroczy Lajos, potpredsjednik Madarskog saveza „Prijatelj prirode“ i Göbölös Izsztvan, predsjednik komiteta za Baranju iz Pečuhu.

Nakon razgovora dogovoreno je:

1. E-4 YU Kneževo-Beli Manastir-Tikveš-Osijek-Vinkovci s odvojkom prema Fruškoj gori i odvojkom prema granici sa SR BiH, obilježiti će PSH do kraja 1990. g. Naš delegat u PSJ će dogovoriti u kojem mjestu se nastavlja taj put u SAP Vojvodini i u SR BiH.

2. E-7 YU od Kumrovca do Vinkovaca zamislen je u dvije varijante: a) kroz Hrvatsko zagorje preko Krapine do Marije Bistrice i b) Preko Zapresića – Medvednice do Marije Bistrice. Od Marije Bistrice

put dalje vodi kroz Zelinu, Križevce, Bjelovar, Daruvar, Papuk, Našice, Dakovo, Vinkovce i Ilok. Taj put će obilježiti PSH do maja 1991.

3. E-6 YU bit će obilježen od Kastva duž Velebita do Baških Oštarija do kraja maja 1991. g. Obilježavanje E-6 YU nastaviti će se tokom 1991. i 1992. do granice sa Crnom Gorom. Pri tom će nastavak tog puta drugom polovinom Velebita ići Žrnjanom, do vodopada Krke, na Kozjak, preko Mosora, Biokova, spustiti se u dolinu Neretve i proći pored Dubrovnika do Orijena u blizini Boke Kotorske.

4. PSH, međutim, za sada ne može garantirati kada će za ove puteve biti izdane definitivne karte, vodiči, dnevničici, žigovi i značke, ali će pokušati zajedno sa svojim regionalnim odborima potaknuti izradu potrebnih skica za obilazak puteva. PSH će dati opise puteva i prve skice.

5. PSH će preko PSJ i posebno u razgovorima s planinarskim savezima Vojvodine, Srbije i BiH dogovoriti njihovo sudjelovanje i utvrditi dodirne točke pješačkih puteva u SRH na republičkim granicama. Ujedno će PSH, s obzirom da je naš interes da evropski putevi vode i kroz Hrvatsku i da Evropa dode k nama, propagirati pješačenje u mas-medijima.

6. PSH će radi uspješnije svoje djelatnosti formirati posebnu stručnu komisiju za Evropske pješačke puteve koja će povezivati interese PSH i WWV i posebno povezivati interese PSH s Turističkim savezom i šumskim gospodarstvima.

7. PSH će kao promatrače uputiti na godišnju konferenciju EWV kraj Budimpešte 4. i 5. listopada 1990. jednoga svog člana.

8. Prijedlog naziva produženog E-7 YU je Sava-Dunav-Crno more.

U ponoru Gotovž prije trideset godina

VLADO BOŽIĆ

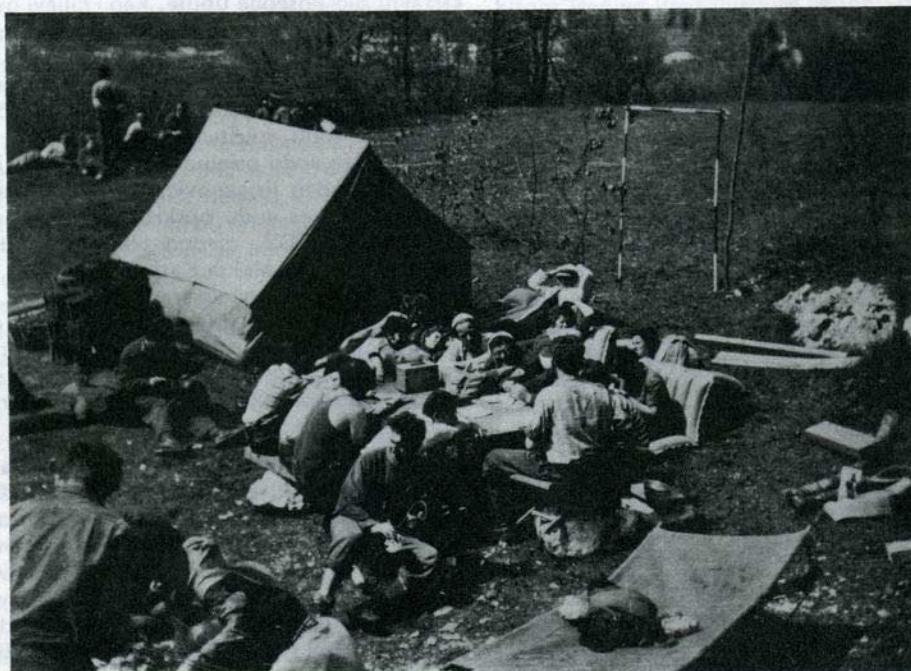
ZAGREB

Nedavno se navršilo 30 godina od istraživanja ponora Gotovž kod Klane blizu Rijeke, značajnog zbog toga što je u njemu sudjelovao najveći do sada broj sudionika okupljenih ikad na jednom speleološkom istraživanju u Jugoslaviji — čak 74, a i zbog toga što je tada izgubljena gotovo sva speleološka oprema svih speleoloških organizacija u Hrvatskoj, a ujedno izbjegnuta velika nesreća pred naglim nailaskom vode u ponor. Da ovaj neobični događaj ne padne u zaborav, jer je do sada opisan samo djelomično (V. Božić 1969. i S. Božičević 1966. i 1977.), a neki sudionici tog događaja nisu više živi ili su se speleologijom prestali baviti, zavreduje da ga opširnije opišem.

Mjesto Klana nalazi se oko 15 km sjeverno od Rijeke, a ponor Gotovž oko 1 km istočnije od Klane na nadmorskoj visini od 560 m. Gotovž (današnji naziv) jama je u koju povremeno ponire potok Rečina.

Jamu su prvi puta istražili talijanski speleolozi sredinom 20-ih godina ovog stoljeća, ali samo ulaznu dvoranu (Bertarelli, Boegan

1926). Naime, kako je cijela Istra, te dio Hrvatskog primorja i Slovenije tada pripadao Italiji, talijanski speleolozi, posebno oni iz Trsta, na veliko su istraživali taj, za njih novi teritorij. Rezultate istraživanja objavili su 1926. u knjizi „Duemila Grotte“ objavljenoj u Miljanu. No, već iduće godine, točnije 20–21. veljače 1927., članovi Alpinističkog kluba „XXX Ottobre“ iz Trsta uspjeli su spustiti se u jamu do dubine od 323 m (po njihovim mjerama) i tu morali odustati od daljeg istraživanja zbog nedostatka opreme. Nastavak istraživanja obavili su članovi istog kluba (njih 26) 5–6. veljače 1928. pod vodstvom Cesarea Preza. U 24-satnom istraživanju došli su do dna jame koje se po njihovim mjerenjima nalazi na dubini od 420 m (Prez 1928). Uočljivo je da su jamu Talijani istraživali oba puta u veljači, kada je najhladnije i kada je malo vjerovatno da voda ponire u jamu. Njihova je oprema tada bila među najboljom u svijetu, a osim toga ekipa je bila izvrsno uvježbana, pa je takav pothvat bio za njih izvediv u roku od samo jednog dana.

Glavni štab ispred ulaza u jamu

Foto: Drago Pavličević

Iz njihova se nacrta vidi da je to stepeničasta jama s mnogo manjih i tri veće vertikale (dvije od 60 i jedna od 70 m), a iz opisa jame da je istražen samo glavni kanal i da bi bilo potrebno detaljno istražiti više bočnih kanala i jednu jamu u horizontalnom kanalu na oko 300 m dubine.

Iskustvo slovenskih speleologa, koji su posljedice rata istraživali speleološke objekte po Sloveniji i Istri, a za koje su imali podatke iz talijanske literature, pokazalo je da su sve dubine jama po talijanskim mjerama veće od njihovih i da je potrebno sve te već istražene jame premjeriti ponovno. Ta činjenica navela je i hrvatske speleologe koncem pedesetih godina da razmišljaju i o mjerjenju jame Gotovž kod Klane. Odluku o ponovnom istraživanju te jame pospješila je potreba za opsežnim hidrološkim istraživanjima zaleda Rijeke u kojem su ponor Rečine kod Klane i izvor Rječine iznad Rijeke mogli imati značajnu ulogu.

Na istraživanje ponora Gotovž kod Klane odlučilo se vodstvo Speleološkog društva Hrvatske

ske (SDH) početkom 1959. u dogovoru s predstvincima Zavoda za geološka istraživanja u Zagrebu (ZGI) i Hidrometeorološkog zavoda u Zagrebu (HMZ), koji su bili sponzori istraživanja. Osnovan je Organizacijski odbor u kojem su bili predstavnici SDH, ZGI i HMZ. U SDH tada su bili učlanjeni mnogi pojedinci iz speleoloških odsjeka (SO) u PD „Zagreb“, „Željezničar“, „Javor“ i „Velebit“ iz Zagreba i „Dubovac“ iz Karlovca, te članovi Speleološke sekcije Geografskog instituta PMF u Zagrebu (SSGI).

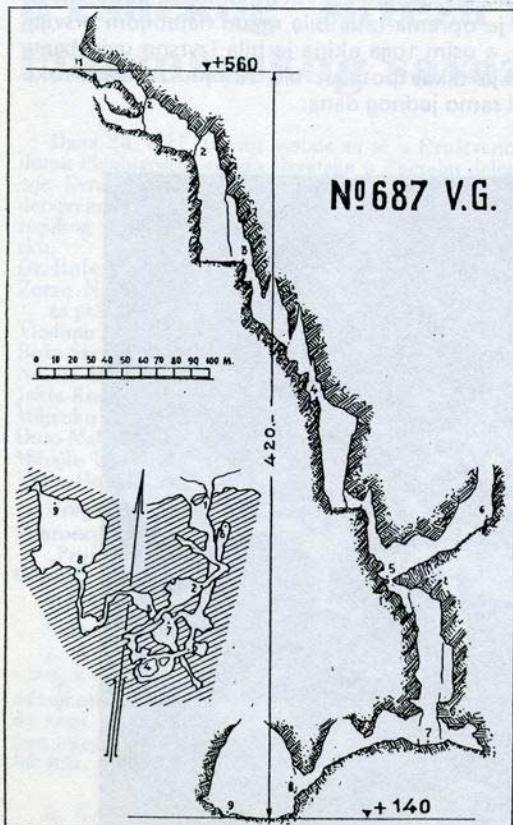
Za istraživanje su obavljene opsežne pripreme: trening u prostorijama SO PDŽ (svakog tjedna penjanje po ljestvama postavljenim od tavana do podruma) i na stijenama Oštrega i Okića, izrada ljestava i telefona, te prikupljanje finansijskih sredstava (većinu je dao ZGI i HMZ). Drago Pavličević je posebno za ovo istraživanje konstruirao i izradio baterijsko pojačalo za telefone i razglas pomoći kojeg se na površini moglo slušati sve telefonske razgovore koji se vode u podzemlju. Početkom travnja 1959. ekipa od petnaestak članova obišla je otvor jame i okolicu, sve potoke koji utječu u potok Rečinu, a naročito one koji dolaze sa Snježnika, i našla smještaj za sudionike u zgradama Osnovne škole u obližnjem selu Studenoj.

Za sve istraživače Odbor je napisao, umnožio i podijelio Opću uputu i Posebnu uputu u kojima su detaljno bili opisani rezultati istraživanja talijanskih speleologa, a nacrt jame bio je sastavni dio Posebne upute, kao i ciljevi ovih istraživanja (na površini i u jami) sa cijelom planom akcije.

Za vođu istraživanja izabran je Ivo Baučić, tada sveučilišni asistent, tajnik SDH i pročelnik SSGI; za vođu spuštanja Vlado Kalata, član SO PDŽ, za vođu osiguranja od vremenskih nepogoda Mladen Friganović, sveučilišni asistent i član SSGI, za vođu opskrbe Aleksandar Mujić, član SO PDŽ, ujedno blagajnik SDH, za vođu kuhinje mr. Maksa Katinelli, član SO PDZ.

Istraživanje je počelo u ponedjeljak 27. travnja 1959., kada je iz Zagreba oputovala ekipa od 21 člana, dio kamionom ZGI zajedno sa svom opremom, a dio vlakom. Do večeri svi su bili u Studenoj gdje su se smjestili i raspremili opremu.

Sutradan je podignut logor ispred ulaza u jamu i oko 14 sati započelo je spuštanje. Ekipa koja je tog dana radila do 23 sata „postavila“ je jamu do dubine od 108 m po talijanskim mjerama, tj. vertikale je opremila ljestvama, užetima za osiguranje i telefonima. Postavljene su dvije stanice, stanica I. na dubini od oko 40 m, tj. iznad Prve velike vertikale od 60 m, stanica II. ispod te vertikale. Do te dubine dopremljen je i dio opreme za dalje napredovanje.

Talijanski nacrt jame Gotovž iz 1928. godine

U srijedu prije podne pripremana je oprema za unošenje u jamu a oko 14 sati započelo je spuštanje. Postavljene su ljestve, užad i telefoni do početka Druge velike vertikale od 60 m, gdje je postavljena III. stanica, na dubini od oko 173 m po talijanskim mjerama. Do tog mesta dopremljena je i sva oprema za dalje prodiranje u jamu.

Još je tokom priprema za spuštanje toga dana Radio Rijeka dao prognozu za sjeverni Jadran koja je glasila „kišovito vrijeme“. Takva prognoza nije nikoga zabrinjavala, jer je vrijeme bilo promjenjivo oblačno, pa je odlučeno da se akcija nastavi po planu. Ekipi u podzemlje stalno je javljano što se zbiva vani, a tu su se vremenske prilike počele jako pogoršavati. Navukli su se gusti niski sivi oblaci pa je istraživačkoj ekipi javljeno da se hitno vrati na površinu jer se očekuje kiša koja bi mogla stvoriti bujicu i poteći u ponor. Izlazak nije bio u planu tog dana, ali je na ovu vijest ekipa reagirala brzo. Ivica Posarić, Slavica Zebec i ja, koji smo se tada nalazili najdublje, u III. stanici pred Drugom velikom vertikalom s mnoštvom opreme, odmah smo opremu smjestili u jedno udubljenje u stijeni i vezali je užetima i klinovima. Bila je gomila u kojoj se nalazilo 27 m ljestava, 265 m užeta, dvije naprtnjače sa 100 m telefonskog kabla i 6 gumenih odijela s kapuljačama. Članovi ekipa koji su se nalazili na gornjim stepenicama već su se povlačili van. Izlaz na površinu, iako pod jakim psihičkim opterećenjem od nailaska vode, odvijao se bez ikakva zastoja, prema dogovorenom redoslijedu, pa je zadnji član ekipa iz jame izšao još prije ponoci.

U međuvremenu su tog popodneva iz Zagreba stigla još četiri člana ekipa za istraživanje i ekipa od četiri člana HMZ koja je odmah htjela bojati potoke, pritoke Rečine, ali to nije mogla učiniti jer su potoci imali pre malo vode.

U četvrtak, 30. travnja, odmah poslije ponoci, počela je padati kiša i članovi istraživačke ekipa koji su bili u logoru pred jamom uputili su se na odmor u Studenu. Kiša se pretvorila u strašan pljusak i padala cijeli dan bez prestanka. Potoci koji se ulijevaju u Rečinu bili su puni vode i Rečina je u gornjem toku već ujutro imala protok od oko 60 lit/sek – to su precizno mjerili članovi HMZ. Tu količina vode ponori Rečine u gornjem toku više nisu mogli gutati pa je koritom kroz cijelu Klanu potekla bujica noseći granje, panjeve i raznu drvenu građu, valjajući i kamenje.

Budući da sam ujutro i sam bio radoznao što će biti s nastavkom istraživanja, došao sam zajedno s drugima do otvora Gotovža u koji je već ponirao mali tok vode. Obilazio sam otvor i korito Rečine, vratio se nekoliko puta u Stu-

Ulaz u jamu Gotovž za vrijeme poniranja Rečine 1. svibnja 1959.

Foto: Krasin Gržinčić

denu i poslijepodne ponovno se našao kod jame. Baš tada je nailazio čeoni val bujice koritom Rečine kroz livadu. Unatoč jakom šumu što ga je stvarala kiša, tutnjava kamenja i panjeva koje je valjala bujica nadjačala je sve šumove. Korito Rečine ispred jame, u času je bilo ispunjeno vodom. Ulagzna dvorana u kojoj su dva uska kamena otvora i kroz koje se jedino može proći u dalji dio jame, ubrzo su postala izvorom novih šumova, jer su se tu stvorili slapovi. Sporazumijevati smo se mogli jedino mimikom ili vičući jedan drugom u uho. Ubrzo zatim količina vode bila je takva da ovi otvori više nisu mogli gutati vodu i postepeno je nastala relativna tišina. Na otvore je naišlo grajne i smanjilo protočnost otvora, a u ulaznoj dvorani nastalo je jezero koje se je pružilo uzvodno po koritu Rečine. Čuo se samo šum kiše koja je padala neprestano. Protok vode u Rečini povećao se za 10 puta, pa je sada u Gotovž tekelo 600 litara vode u sekundi!

Predvečer su u Studenu stigli preko Rijeke i preostali članovi ekipa iz Zagreba i Karlovca.

Kiša je padala i cijeli idući dan, a voda u jezeru u ulaznoj dvorani nije mijenjala razinu. Mnogobrojna ekipa stalno je obilazila ponori i tok Rečine, ali učiniti nije mogla ništa.

U subotu, 2. svibnja, kiša je još padala ali već slabije, pa se razina vode u ulaznoj dvorani

počela snijavati. U jamu se ipak nije moglo ući, iako su neki članovi uporno pokušavali pronaći neki novi otvor kojim bi mogli zaobići slapove.

U nedjelju kiša je padala na mahove, a Radio Rijeka je najavio poboljšanje vremena, tj. prestanak oborina. Međutim, svi članovi koji su ovamo došli u četvrtak morali su natrag kućama jer su praznički dani prošli, i oni su poslije podne otišli za Rijeku. Ostala je u Studenoj ekipa od tridesetak članova SSGI i SO PDŽ.

Na površini je ostalo svega nekoliko desetaka metara ljestava i užeta što je trebala biti rezerva za nepredviđene slučajevе, ali to nije bilo dosta i za nastavak istraživanja. Voda istraživanja je zato dogovorio posudbu ljestava i užeta u Postojni kod Inštituta za raziskovanje krasa SAZU i Društva za raziskovanje jam „Luka Čeć“. Kamionom ZGI iz Postojne je tog popodneva dopremljeno 210 m ljestava i 165 m užeta.

U ponedjeljak kiša je potpuno prestala padati i voda u ponor nije više tekla, pa je pred jamom ponovno podignut logor i pripremana oprema za spuštanje. Poslije 14 sati započelo je spuštanje. Prodiranje u jamu odvijalo se uz velike napore jer su svi horizontalni dijelovi jame bili duni vode i predstavljali su potoke i jezera, a vrtložni lonci bili su jezera s dubokom vodom. Sa svih stijena cijedila se voda. Preko svih stepenica prelijevala se voda tvoreći slapove. Na većim vertikalama, a naročito na Prvoj velikoj vertikali od 60 m, voda je tekla točno preko ljestava, a ljestve su bile jako oštećene. Svaki sudionik koji se spustio niz ovu vertikalu bio je mokar „do kože“, jer su gumena odijela, predviđena za ovakve slapove, bila ostavljena u III. stanici. Prolaz preko polomljenih prečaka bio je poseban problem, jer je negdje bilo polomljeno i nekoliko prečaka za redom. Svakog je trebalo postavljati nova užeta za osiguranje i telefonski kabel, jer je prije ostavljene voda iskidala. Novi je kabel za ovo istraživanje posuđen u obližnjem garnizonu u Klani.

Od opreme koja je bila ostavljena u stanica nije ostalo ništa. Sve što nije bilo dobro učvršćeno klinovima i užetima voda je odnijela ili jako oštetila. Za spuštanje od II. do IV. stanice trebalo je postavljati i nove ljestve. Spuštajući se tako bez odmaranja čelna ekipa, u kojoj sam bio i ja, doprla je do mjesta gdje je trebala biti IV. stanica, tj. ispod Druge velike vertikale od 60 m. Do tog mjesta došli smo Marinko Roguljić i ja. S ono malo ljestava i užeta koliko smo još imali spustili smo se nad zadnju, Treću veliku vertikalu (visina 70 m), što znači da smo prešli dubinu od 300 m po talijanskim mjerama (Marinko oko 313 a ja do oko 300 m). To je bila do tada najveća dubina do koje su dopri hrvatski speleolozi. Dalje smo mogli samo

Slušanje vijesti u Prvoj stanici, iznad prve vertikale. Na slici Ž. Skala, V. Kalata, D. Pavličević, Ines Kuzmanić i D. Hušman

Foto: Krasin Kržinčić

bacati kamenje i žaliti zbog nedostatka opreme.

Sve ljestve i užad koje smo do te dubine zaključili bile su potpuno neupotrebljive, pa smo ih bacili u stranu da ne smetaju, i koristili smo isključivo nove (posuđene).

Istodobno s ovim napredovanjem prema dnu jame obavljano je i topografsko mjerjenje i snimanje nacrta. Spuštanje, mjerjenje i crtanje, te transport opreme prema unutra i onda prema van, trajali su neprekidno sve do srijede, 6. svibnja, do 20 sati. Sudionici koji su bili bliže ulazu izlazili su za to vrijeme na površinu i tu se u logoru malo odmarali, čak i spavali, dok su drugi, na većoj dubini, među kojima sam bio i ja, morali provesti u jami punih 54 sata bez odmora i spavanja, ne računajući drijemanje na mom krim stepenicama u kratkim razdobljima između spuštanja, penjanja ili osiguravanja.

Odmah po izlasku zadnjeg čovjeka iz jame (bio je to Ivica Posarić) dignut je logor i svi članovi otišli su na spavanje u Studenu.

U četvrtak 7. svibnja ovo je istraživanje završeno. Veći dio ekipe prebačen je kamionom u Rijeku, odakle je krenuo vlakom za Zagreb, a manji dio ekipe otišao je kamionom u Postojnu da vrati opremu, a onda nastavio za Zagreb.

Ovo posljednje spuštanje u jamu bilo je izuzetno naporno, ali je obavljeno bez i jedne ozljede sudionika zahvaljujući njihovoj dobroj fizičkoj kondiciji, ali i psihičkoj stabilnosti. Uz veliku požrtvovnost i zalaganje došla je do

izražaja uvježbanost i spretnost korištenja opreme postignuta na prethodnim vježbama. Ipak, za vrijeme ovog istraživanja bilo je više uzbudljivih dogadaja koji su ostali u duboku sjećanju, jer su neki od njih mogli imati tragične posljedice. (O tim događajima biti će riječi u nastavku u idućem broju ovog časopisa.)

U ovom istraživanju s mjerjenjem i crtanjem jame doprlo se, nažalost, svega do dubine od 140 m (po našem mjerenu). Tada je potvrđena pretpostavka slovenskih speleologa da jame što su ih prije izmjerili talijanski speleolozi ustvari nisu toliko duboke. Najbolji je primjer u ovoj jami dno Prve velike vertikale. Po talijanskim mjerama ono se nalazi na dubini od 108 m, a po našim na 87,5 m. Uzme li se isti omjer skraćenja do dna jame (-420 m) ova bi jama mogla biti duboka oko 340 m. Zbog toga skraćenja dubine ova je jama ušla u popis najdubljih jama u Hrvatskoj s 320 m dubine. Unatoč tome postignuta dubina u ovom istraživanju bila je najveća do koje su tada stigli hrvatski speleolozi – preračunato oko 253 m.

Na kraju treba reći da je ovo istraživanje unatoč nizu nepredviđenih okolnosti ipak bilo vrlo dobro organizirano. Prvi dio istraživanja protekao je točno po planu, a svi su se vrlo brzo i dobro prilagodili novonastalim prilikama. Unatoč teškoćama sve su službe radile svoj posao dobro. Ivo Baučić, kao vođa istraživanja, odlično je rukovodio, stalno se dogovarajući s vođama pojedinih službi. Aleksandar Mujić brinuo se za opskrbu i transport na površini i tu nije bilo nikakvih neprilika. Kuhinja na površini, zahvaljujući Maksi Katinelli, bila je dobra, a snabdijevanje ljudi hransom u jami, uzmu li se u obzir nemogući uvjeti rada, funkcionalo je relativno dobro. Služba veze pomoću telefona, a i glasa, radila je bez većih teškoća zahvaljujući Dragi Pavličeviću i Slavici Zebec. Ne može se reći da je akcijom u jami rukovodio jedan čovjek. Dogovoren je bilo da akciju vodi Vlado Kalata, ali kako on nije bio prisutan kod spuštanja, akciju smo u donjem dijelu jame vodili Ivica Posarić i ja, a u gornjem dijelu Vlado Kalata, Ivo Baučić i Slavko Smolec koji je ujedno bio i vođa logora pred jamom. Dnevnik istraživanja marljivo je pisala Nevenka Živković.

U ovoj akciji izgubljena je ili uništena ova oprema: 305 m ljestava (70 m od ZGI, 90 m od SSGI i 145 m od SO PDŽ), 115 m užeta (25 m od ZGI, 50 m od SSGI i 40 m od SO PDŽ), 6 gumiranih odijela s kapuljačama i 100 m telefonskog kabla, te jedna naprtnjača ZGI i desetak karabinera SO PDŽ.

U istraživanju je od 27. travnja do 7. svibnja sudjelovalo mnogo ljudi iz više raznih organizacija, i to: iz SSGI 29, iz SO PDŽ 2, iz SO PDŽ

19, iz SO PD „Javor“ 8, SO PD „Velebit“ 3 i SO PD „Dubovac“ 4, te 2 gosta iz BiH i Slovenije, tj. ukupno 67 ljudi. Međutim, prisutna su bila i dva geologa iz ZGI sa šoferom kamiona i 4 člana HMZ iz Zagreba, pa su tako na ovom istraživanju sudjelovala sveukupno 74 čovjeka. To je najviše ljudi što je ikad do sada bilo okupljeno na jednom speleološkom istraživanju u Hrvatskoj.

Napomena

U ponor Gotovž ušli su nekoliko godina poslije opisanog istraživanja slovenski speleolozi, ali navodno zbog zagušljivača zraka (pojave ugljik dioksida) nisu doprlidaleko. Nedugo zatim vojni garnizon u Klani skrenuo je svu svoju kanalizaciju u ponor Gotovž, koji je tako postao zagaden. Član SO PD „Željezničar“ Mladen Kuhta odslužio je svoj vojni rok u Klani 1984. god. i imao priliku cijelu godinu pratiti stanje ponora. Zbog silnog smrda, unatoč povremenom ispirjanju vodom iz potoka Rečine kada ponire u jamu, za sada je apsolutno nemoguće ući u jamu a kamoli boraviti u njoj i istraživati je.

LITERATURA

- L. Bertarelli – E. Boegan, 1926: *Grotta di Clana, Duemila Grotte*, Milano, str. 454.
Cesare Prez, 1928: *L'esplorazione dell'abisso Federico Prez, Le Grotte d'Italia*, Postojna, God. II, br. 2, str. 49–53
Ivica Posarić, 1957–1958: *Istraživanje ponora Gotovž kod Klane*, Speleolog, Zagreb, str. 29–30
Vladimir Redenšek, 1959: *Bezdan kod Klane*, (Popis špilja i ponora u Hrvatskoj) Naše planine, Zagreb, str. 277
Srećko Božičević, 1966: *Svjetla pod zemljom – nastavak 24*. Dubina 420 m, nastavak 25. Život na vršku cipele, nastavak 26. Prolom zapreke nad ponorom, Večernji list, Zagreb, od 21., 22. i 23. rujna, str. 12
Vlado Božić, 1969: *Jama kod Novokračina*, Naše planine, Zagreb, br. 1–2, str. 24–26
Srećko Božičević, 1977: *Vodenu bujicu dolazi, Čovjek u podzemlju*, Zagreb, str. 28–30
Vlado Božić, 1989: *Povijest istraživanja jama u Hrvatskoj od brončanog doba do sredine 20.-og stoljeća, u štampi* (SpeleoBiH, Sarajevo)

Neobjavljenno:

- Organizacioni odbor za istraživanje ponora Gotovž kod Klane, 1959: Opća obavještenja i uputstva učesnicima speleoloških istraživanja ponora Gotovž od 27. IV. do 5. V. 1959, Zagreb, travanj 1959, str. 1–5
Organizacioni odbor za istraživanje ponora Gotovž kod Klane, 1959: Obavještenja i uputstva učesnicima spuštanja u ponor, Zagreb, travanj 1959, str. 1–2 i načrt
Ivo Baučić, 1959: Izvještaj sa istraživanja ponora Gotovž kod Klane od 27. IV. do 7. V. 1959, Zagreb, 22. V. 1959, str. 1–4

Bjeljevina OHO

TEO BARIŠIĆ

ZAGREB

30. travanj. Budim se nervozno u vlaku. Bacam pogled na sat. Tek je četiri. Još sat vremena do Zrmanje. Bojeći se da ne promašim stanicu oblačim patike i pokušavam ustanoviti gdje sam. Gusti oblaci pretvorili su prozor u crnu ploču, a ne pomažu ni rijetka svjetla sve pustijih ličkih sela. Ubrzo se pojavljuje crveni niz na TV tornju Čelavcu, divovskom kopnenom svjetioniku, za koji njegovi graditelji nisu ni slutili da će nekom služiti na isti način kao i njegovi daleki morski rođaci. Približavajući se Zrmanji pojačava se tresak prozora od snažnih nasrtaja bure. I ove godine se priroda našalila s kalendarom i, nakon tople zime, usred proljeća i živukla zimsko ruho. U hodniku nekolicina djevojaka skida gradske cipelice i navlači čarape od debele vune i patike. Konačno, zvižduk i silazimo. Bacam rukšak na leđa i pravac u noć.

Pola sata poslije, dok grabim po širokoj vjetrometini kraškog polja Velike Popine, od Srpskog klanca se ukazuje nadiranje crno-plave barijere. Do tamne siluete Maglaja ostalo je još dva kilometra brisanog prostora. Suženje između blago nagnutih obronaka Poštaka i sje-

veristočne padine stjenovitog Crnopca ostalo je srećom za mnom. Malo po malo pūt kroz kamenu strminu postaje sve oštriji. Pri vrhu, na mjestu gdje se trebam naći s Vlatkom, Dejanom, Patkom i Štrikom nema nikoga. Ostavljam transportnu vreću i nastavljam u Lukiće.

Nekolicina kamenih kućica stisla se u uvali na južnoj strani visoravni što se pruža dalje prema Liscu. Prvomajsko iznenađenje izmamilo je dim iz kućica, a ono nešto malo ljudi i stoke pritjeralo u tople kuhinje i staje. Kucam na prva vrata. Otvara mi zdrava i krepka starica. Malo tople varenike i domaći kruh razvezuju jezik. Kaže da su oni drugi već stigli i da spavaju u sjeniku u drugoj kući. Uskoro se uvlačim u toplu vreću i tonem u mirisno sijeno.

Dva sata spavanja dovoljna su da se izbjije umor od slabo prospavane noći i forsiranog uspona s teškom opremom. Ni ostalima se ne izlazi iz tople vreće. Mami nas jedino pomisao na doručak. Kažu da su jučerašnji dan proveli tražeći neku jamu pod Milom Glavom i da je nisu uspjeli pronaći. Spremamo se polako na „posao“. Dogovaramo se da idem gore i „posta-

Područje istraživanja između Mazina i Srba

vim" jamu, a oni će odmah za mnom. Štrik mora natrag u Zagreb. Uzimam opremu na sebe i krećem polagano uzbrdo. Žutanjak se od hladnoće pretvorio u srednjovjekovni pancir. U kombinaciji sa crvenom kacigom, žuti kombinezon mora da djeluje jako nestvarno u toj bijeloj pustoši. Na vrhu su još uvijek bura i oblaci. Stižem na sjeveroistočnu padinu Maglaja. Ispred mene zjapi 15 m širok otvor velike bunar-jame duboke 109 m. Ne odolijevam nego bacam kamenje. Svaka jama je uzbuđenje za sebe i kako smo se u ovu već spustili, prizor me pomalo zasićuje.

Pedesetak metara prema istoku još je jedan otvor, ali manji. Mnoge su nas jame zavarale izgledom. Naočigled bijedna rupica u stjeni ponakad se dolje proširi, malo u stranu, pa pukne vertikalno. Ovaj put nije bilo tako. Jama Mala Maglajka stvarno je mala — duboka svega 15

m i začas sam vani. Stižu i ostali. Vlatki i Dejanu ovo je prvo istraživanje pa su odlično raspoloženi. Patak nešto gunda, valjda sjetivši se blage zime i boljeg vremena za ovako nešto. Malo poziramo i slikamo se. Oni će u jamu, a ja k toploj peći u selo.

Večer je prošla predivno. Pričali smo s bakicom o prošlim vremenima. Ona se malo čudi kako poznamo sve čobane tamo preko Pustog polja, a mi kako seljaci nisu nikad u ovom kraju vidjeli planinare. Za prvomajske praznike stigla joj je i njena radost — mali unuk koji peče i dijeli slane police. Njen djedica je ovdje još od rata kad je kao ratno siroče došao raditi u selo i tu našao novi dom. Bakica uljedno odbija da jede s nama. Tu i tamo nešto „samo malkice proba“. Priča da prije uopće nije jela hranu odozdo, ali otkako je probala paradajze da je luda za njima. Poslije deset postaje nam pomalo

SPELEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA SO PDS „VELEBIT“ U LICI

Još davne 1970. skupina mladih studenata speleologa iz SO PDS „Velebit“ zaputila se u kanjon Srebrenice (Dabašnice). Osim S. Kolbaha i D. Mesarića u grupi se nalazio i Marijan Čepelak, danas zasigurno najplodniji istraživač hrvatskog podzemlja. Tom prilikom je istraženo osam spilja (Salinka 122 m, Spilja u kanjonu Srebrenice II 33 m, Žitna-Puškova spilja 30 m, Luina spilja 18 m, Miša spilja 52 m, Neobična spilja 69 m, Golubnjača 70 m i Spilja s mostom 29 m dužine). Do 1981. godine je prošlo punih jedanaest godina a da nije zabilježeno da se neka speleološka ekipa zaputila u taj kraj. Te godine su speleolozi SO PD JNA „Sutjeska“ u okolini Malovana i Vučipolja istražili nekoliko objekata od kojih pažnju privlačili Tirkova jama dubine 82 m, dok su ostali znatno manjih dimenzija (19, 11, 12, 13 i 9,5 metara).

Već od slijedeće godine na terenu su prisutni Velebitaši. U prvom navratu su istražene: Jama u kamenjaru (-20), Gavranova jama (-22) i Skorpion Pajo pećina (dužine 20 m), a rekognoscirana je Okrugla Pajina jama koja je još iste godine istražena do dubine 136 m i dosegla dužinu od 265 m. Nakon 1982. su godine velikih Velebitovih istraživanja triju najdužih horizontalnih objekata u Hrvatskoj (Sustav Panjkov ponor — Kršlje 1983–84, Sustav Dula — Medvedica 1984–87 i Spilja u kamenolomu Tounj 1986–89). Usprkos ovim istraživanjima i skepsi ostalih speleologa o terenu sjeverno od pruge Gračac — Zrmanja, Velebitaši su nastavili, rijetko ali sistematski, istraživati ovaj kraj. Kronološkim redom istraženi su ovi objekti: 1983 — Materina jama (-16 m), Jama u Kamari (-62 m), Jama kraj Točka (-23 m), Aničin ponor (-45 m, dužine 105 m),

1984 — Dvostruka jama (-149 m, dužine 120 m),

1985 — u okviru speleološke škole pod vodstvom Roberta Erhardte u okolini sela Podljut na Velikoj Popini istražene su: Golubnjača sa dva ulaza (-53 m), Jama Uveletina (-12 m), Golubnjača (-27 m), Jama Mila draga (-7 m), a rekognoscirana je i Jama pod Ljutin vrhom (-168 m), koja je naredne godine i istražena.

Sjeverno od pruge Gračac — Zrmanja uslijedio je niz istraživanja tokom proljeća i ljeta 1987. godine prilikom kojih je istražen ponor Punar u Luci. Na završnom logoru su se speleolozi spustili do 267 m dubine,

pritom istraživši 1278 m dužine. Prilikom istraživanja ovog podzemnog bisera istražene su još dvije jame u blizini: Jama u Ladenoj gredi (-42 m) i Golubnjača iznad Surli (-62 m). Punar u Luci dao je novi poticaj Velebitašima da nastave dolaziti u ovaj kraj, iako su novi tereni postali sve udaljeniji od pruge, što je znatno otežalo daljnje istraživanje. Još iste godine je na terenu južno od pruge pronađena Jama povrh Smiljanice Drage (-76 m). U naredne dvije godine istražene su:

1988 — Golubnjača u Sedlu (-130 m),

1989 — Mala jama na V. Popini (-8 m), Crni vrh I (-9 m), Crni vrh II (-12 m), Mala Maglajka (-15 m), Bunar jama na Maglaju (-109 m), Bjeljevina OHIO (-112 m) i Jama kod Vučjeg copora (-102 m) (južno od pruge).

Krajem 1989. izravnana je sjeverna granica već navedenog terena. U narednom periodu planira se utvrđivanje točnih lokacija objekata s početka ovog članka (kanjon Srebrenice) i nastavak istraživanja u smjeru sjevera preko široke visoravni Ravne Čemernice.

Od speleologa koji su sudjelovali u istraživanjima posebno bih istakao Čedu Josipovića koji je niz godina stalno inicirao članove odsjeka. U posebnoj uspomeni ostaje i izvanredno gostoprимstvo ljudi koji su nas često primali u svoje kuće.

Literatura

- Ž. Supićić: Speleološki objekti okoline Malovana i Vučipolja, NP 1981/11–12
- Č. Josipović: Gračac, Istraživanja na području Glogova, Speleon 1983
- T. Baraćić: Istraživanje ponora Punar u Luci na Pustom Polju, Speleolog 1986/87
- Zapisnici o istraživanju speleoloških objekata broj: 98–1–1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 37, 39, 40, 41, 42, 43 i 44, Arhiva SO PDS „Velebit“

Teo Baraćić

SKICE NA 3. STRANI OMOTA

neugodno i bježimo na spavanje. U staji je grozno hladno. Završio je jedan dugi dan.

Izjutra opet ista priča. Patak kaže da bi se po ovakvu vremenu najradije spakovao i otišao u Zagreb. Svi razmišljamo o vrućem betonskom molu ili barem sauni. Izlazak iz vreće sličan je skoku s velike visine u vodu. Čučiš na skakao-nici, onda žuta minuta i zdravo, pa što bude. Malo poslije već smo natovareni opremom i hitamo prema Crnom vrhu. Idući prema šumi kraljik mi sve više liči na objašnjenje i crtež puta do jame koju sam jučer bezuspješno tražio oko sela. Mozaik se složio i stadosmo. Tu je negdje. Svatko traži na svoju stranu. Odnekud dopre povik — HELOP! Pohrlišmo tamo. Izgleda plitka. Veliki kameni blok čini prirodni most i pravi dva otvora. Patak će prvi iako nema dalje, mi ostajemo. Spušta se petnaestak metara. Po slabom dnevnom svijetlu, bez wonderice i karbitke, tapka po mraku. Kaže da misli da ima dalje.

Brzo se spremamo i jurimo unutra. I zaista, u bočnom zidu je velika rupa. Naginjemo se nad nju kao nad balkon. Kamen ide dosta dugi. Ide i Patak. Provlači se kroz uski zasigani kamin i čujemo ga kako viče: „Oho!“. Spuštam se dc njega. Pod kaminom je voda stvorila predivnu zavjesu. Dejan mora natrag u selo po još užadi. Spit po spit i idemo dalje. Dolje vidim odsjaj svjetla. Već razmišljam kako je dno duboko jezero glatkih zidova i da nećemo moći svi

sići. Stijena postaje sve zasiganjija i, evo ga — dno. Sloj vode tanak pola centimetra stvorio je zabludu. Ono malo vodice što se preliva iz malog jezerca nestaje u minijaturnom ponoru u blatu. Veselo se skupljamo. Prešli smo stotinu metara dubine. Koliko li je samo puta potrebno otići u planinu i vući ruksak duplo teži od običnih planinarskih, da bi se našla duboka i lijepa jama.

Zaboravljen je i loše vrijeme. Ostalo je još samo da se vratimo gore, pa u selo i put pod noge u Zrmanju. Ni Dejanu, a ni Vlatki nije zapinjalo. Nakon kratkog foto-sessiona pod zavjesom brzo smo se izvukli, sjurili u selo, spremili stvari i skupili oko tople bakičine peći. Ovaj put smo proslavljali kuhajući sve što smo našli u vrećicama. Bakica nam je rekla i ime livade pod jamom po kojoj je jama dobila i ime. Poneseni raspoloženjem još smo se iste noći sjurili do Popine. Još uvijek urlajući i gaseći nam svaki čas plamičke na šljemovima, vjetar nas je odgurao do željezničke stanice. Nakon spavanja u vrećama pod klupama u čekaonici, dobiti konopcem po turu, Vlatka i Dejan su iskusili slast speleološkog krštenja za svoje prvo istraživanje. Već po tradiciji Velebitaši i drugi zagrebački špiljari umor i blato ispiru u tamnom piju popularnog Tomislavca.

Maglovita planina ponovo je bila naš domaćin, ali to je već druga priča.

Speleologija

SPELEOLOŠKI ODSJEK PD „MOSOR“ U 1989. GODINI

Prošle smo godine imali 32 aktivna člana (8 ženskih i 24 muška). Od toga su 3 suradnika, 21 pripravnik, 7 speleologa i 1 instruktor. Izveli smo 27 istraživačkih akcija s 97 članova u 29 špilji i 34 jame. Sudjelovali smo na 2 spel. logora. Održali smo 55 posjeta sa 175 članova i posjetili 92 istražena spel. objekta (6 u BiH). Izveli smo 11 vježbi s 31 članom. Važnija istraživanja i akcije:

- na Prvomajskom logoru na Biokovu (Lokva) sudjeluje 9 članova,
- istraživanje jame Mladoševice na Mosoru (~200 m),
- preronjen je sifon u Ponoru kod Čerina (Kozjak — Blaca),
- istražena je Mosoraška jama (-162 m),
- na logoru za Dan Republike na Mosoru (Jabukovac) sudjeluje 13 članova,
- 8 objekata je istraženo a 4 su posjećena,
- na domu „U. Girometta“ održano je Speleološko veče,

- pružili smo ispmoć osiguranju na pohodu „100 žena na vrh Mosora“,
- SOPD „Kamenar“ iz Šibenika smo pomogli u opremi i literaturi,
- 4 člana su položila ispit za naslov „speleolog“,
- na Danu planinara Dalmacije na Kozjaku zauzeli smo 3. mjesto u strelištvu,
- jedan član prisustvuje simpoziju „Čovjek i krš“ u Ostrošcu na Uni,
- Mladen Mužinić je stekao naslov „speleolog-instruktor“.

U protekloj godini bilježimo tri značajne obljetnice: 80 godina organizirane speleologije u Splitu, 60 godina otvaranja špilje Vranjače za turističke posjetе i 50 godina smrti Umberta Giromette, utemeljitelja planinarstva i speleologije u Splitu i Dalmaciji. Izvrsni je odbor Odsjeka radio u sastavu: Ivan Marinov (predsjednik), Meri Cuzela (tajnica), Goran Bratim i Nenad Žilić (oružari), Goran Gabrić (arhivar) i Nataša Mardešić (bibliotekarka).

I. Marinov

Prilog planinarskoj bibliografiji

Planinarstvo u dnevniku „Obzor“ 1860–1941

JAKŠA KOPIĆ

ZAGREB

- Gorsko društvo. 1875, 44, 2.
- Pravila Hrvatskoga planinskoga društva. 1875, 80, 3; 81, 2.
- Planinsko društvo (obavijest o izboru dr-a Pilara za tajnika i o izletu na Plešivicu). 1875, 102, 3.
- Dr. Frischau opet u Hrvatskoj. 1875, 117, 3.
- Izlet planinskoga društva, Kuća na zagrebskom Sljemenu. 1875, 128, 1.
- Druga glavna skupština planinskoga društva. 1876, 75, 3.
- Kuća za planinare na Sljemenu. 1876, 102, 3.
- Sjednica gradskog zastupstva, gradnja kuće za luga i turiste na Sljemenu. 1877, 183, 3.
- Prvi izlet na Sljeme. 1878, 81, 3.
- A. Pukler: Izlet u Jankovac 1878. 1878, 122, 1.
- Dragutin Hirc: Uzlaz na Velu Učku 1878. 1878, 258, 1; 259, 1; 260, 1; 261, 1.
- Glavna skupština Hrv. planinskoga društva. 1879, 27, 3.
- Šumski požar (na Medvednici kod sv. Jakoba). 1880, 59, 3.
- Požar u Zagrebačkoj gori. 1880, 60, 2.
- Proti oštećivanju šuma. 1880, 267, 4.
- Glavna skupština Hrvatskoga planinskoga društva u Zagrebu. 1882, 61, 3.
- Sprovod dra Josipa Šlosera Klekovskog (nekrolog). 1882, 99, 4.
- Planinsko društvo (o gradnji paviljona na Kraljičnom zdenцу). 1882, 129, 3.
- Dragutin Hirc: Putne crticice iz Hrvatske Švice (Gorski kotar). 1882, 147, 3; 148, 4; 149, 3; 150, 3.
- D. Hirc: Sa puta (okolica Čabra). 1882, 187, 3.
- D. Hirc: Snježnik i Viševica. 1883, 10, 4; 11, 4; 12, 3; 14, 4; 16, 5;
- Izvješće o glavnoj skupštini Hrv. planinskoga društva u Zagrebu. 1883, 35, 4.
- Izlet na Plitvička jezera (opis izleta i jezera). 1883, 155, 2.
- Dragutin Hirc: Posle puta (izvor Ličanke, Javorje, Obruč, Suhu vrh, Pakleni). 1883, 229, 1.
- Dragutin Hirc: Uzlaz na Veliki Obruč (1377 m). 1884, 93, 2; 94, 2; 95, 2; 96, 2.
- Gradski poslovi (gradnja ceste na Sljeme). 1884, 124, 3.
- Lj. D-ć.: Špilja Kuštrovka kod Bosiljeva. 1884, 204, 2; 205, 2.
- Predlozi Dragutina Hirca o osumljavanju bakarske okolice. 1885, 147, 2; 149, 3; 151, 3.
- Glavna skupština planinskoga društva. 1885, 68, 2.
- Glavna skupština planinskoga društva. 1886, 77, 3.
- Ploča za orijentiranje na Sljemenu. 1886, 103, 3.
- Mjerenje zagrebačke okolice. 1886, 110, 3.
- Piramida na Sljemenu. 1886, 110, 3.
- Hrvatsko planinsko društvo (iskaznice za noćenje u gradskoj kući na Sljemenu). 1886, 123, 3.
- Dr. I. Brlić: Izlet na Sovsko jezero u Dil-gori iz Broda na Savi. 1886, 169, 1.
- Dragutin Hirc: Stogodisnjica Monblanca. 1886, 216, 2.
- Glavna skupština Hrvatskog planinskog društva. 1887, 106, 3.
- Dame na Monblancu. 1888, 7, 3.
- Meteoreološke stacije u Zagrebačkoj gori. 1888, 45, 3.
- Hotel na Sljemenu (ideja o gradnji). 1888, 70, 3.
- Svratiste na Sljemenu. 1888, 85, 3.
- Planinsko društvo (godišnja skupština). 1888, 94, 3.
- Primorsko planinsko društvo na Sušaku (prva godina god. skupština). 1889, 56, 2.
- Nova piramida na Sljemenu (obavijest o narudžbi). 1889, 64, 2.
- Glavna skupština Hrv. planinskog društva. 1889, 117, 3.
- Nova piramida na Sljemenu. 1889, 143, 4; 144, 3; 146, 2; 154, 3.
- Svečanost na Sljemenu (otvorene piramide). 1889, 155, 2.
- Govor g. J. Torbara prigodom predaje piramide na Sljemenu. 1889, 158, 3.
- Hrv. planinsko društvo (o uređenju Medvednice). 1889, 151, 3.
- Planinsko društvo (glavna skupština). 1890, 91, 3.
- Gradnja kuće na Sljemenu. 1890, 131, 3.
- Primorsko pl. društvo (glavna skupština). 1890, 139, 3.
- Cesta na Sljeme. 1890, 289, 2; 291, 3.
- Sušačko planinsko društvo (podaci o članstvu). 1891, 48, 3.
- Planinsko društvo (HPD preuzeo podsusedski bri-jeg i zgradu za planinarsku postaju). 1891, 84, 2.
- Hrvatsko planinsko društvo (glavna skupština). 1891, 95, 2.
- Primorsko planinsko društvo (izleti u posljednja tri mjeseca). 1891, 112, 3.
- Izlet na Plešivicu (opis izleta). 1891, 146, 3.
- Kostelski: Izlet na veliku „Plješivicu“. 1891, 185, 3.
- Hrv. planinsko društvo (glavna skupština). 1892, 84, 3.
- Hrv. planinsko društvo (konstituirajuća sjednica). 1892, 94, 2.
- Izlet u Zagorje (opis izleta). 1892, 130, 3.
- Piramida na Ivančici (odluka o gradnji). 1892, 135, 4.
- Piramida na Ivančici (izložba nacrta). 1892, 154, 3.
- Plješivica i Plitvička jezera (gradnja puta i kolibe). 1892, 164, 3.
- Piramida na Ivančici (popis darovatelja). 1893, 86, 3.
- Skupština Hrv. planinskog društva. 1893, 100, 2.
- Dr. Čjuro Pilar (nekrolog). 1893, 115, 1.
- Posveta piramide na Ivančici. 1893, 149, 3.
- Sa Sljemena (kritika zbog loše opskrbe u gradskoj kući i neuređenih staza). 1894, 89, 2.
- Špilja na Krku. 1894, 115, 3.
- Hrvatsko planinsko društvo (skupština). 1894, 121, 3.
- Hrv. pl. društvo (konstituirajuća sjednica). 1894, 149, 3.
- Hrvatsko planinsko društvo (21. gl. skupština). 1895, 123, 3.
- Planinska kuća na Triglavu. 1896, 56, 4.
- Hrvatsko planinsko društvo (glavna skupština). 1896, 146, 3.
- Planinac: Izlet u Žumberačke gore (Gera, Kaštanica, Kravni kamen, Boljara). 1897, 165, 1; 166, 1.

- Hrv. planinsko društvo (skupština). 1898, 93, 2.
- Podružnice Hrvatskog planinskog društva u Zagrebu. 1898, 122, 2.
- Planinar: Izlet na Klek (opis izleta). 1898, 129, 1.
- Dva zagrebačka planinara na Risnjaku. 1898, 145, 3.
- Planinar: Zagrebački planinari na Oštrecu. 1898, 146, 2.
- Elvirin put (kratak opis i najava otvorenja). 1898, 158, 3.
- Otvoreno Elvirina puta. 1898, 161, 2.
- Strahinjsćica (podružnica HPD, poziv na učlanjenje). 1899, 106, 2.
- Nova špilja u Dalmaciji (kod sela Kotlenice). 1899, 108, 3.
- Hrv. planinsko društvo (skupština). 1899, 110, 2.
- Uzlas na Bjelolasicu. 1899, 198, 3.
- Hrvatsko planinsko društvo (skupština). 1900, 70, 3.
- Planinarsko i turističko društvo u Dalmaciji (osnivanje „Liburnie“). 1900, 89, 3.
- Planinar: Svratiste na Sljemenu. 1900, 127, 1.
- Dvadesetpetgodisnjica Hrvatskoga planinskoga društva (program proslave). 1900, 127, 3.
- Josip Torbar (nekrolog). 1900, 170, 1.
- Hrvatsko planinsko društvo (25-godišnji rad). 1900, 175, 1.
- Bjelolist u Hrvatskoj. 1900, 226, 3.
- Hrvatsko planinsko društvo (skupština). 1901, 104, 3.
- J. M.: Liep, krasan, divan ti je naš „Gorski kotar“. 1901, 107, 1.
- Naše planinarstvo (kritika zbog neuredenih staza na Medvednici i u Samoborskom gorju). 1902, 127, 2.
- Zračno lječilište na Sljemenu. 1902, 175, 2.
- Zagrebačko lječivošće (Medvednica). 1902, 177, 1.
- Glasoviti lječenik o Sljemenu. 1902, 216, 2.
- Hrv. planinsko društvo (skupština). 1903, 92, 3.
- J. Pasarić: Sa Triglava. 1903, 205, 1; 206, 1; 207, 1.
- Hrv. planinsko društvo (skupština). 1904, 83, 4.
- Sa Sljemenu (o cesti i lošim prometnim vezama). 1904, 88, 2.
- Lječilište na Sljemenu. 1904, 108, 4.
- Svatiste na Sljemenu. 1904, 138, 1.
- Dr. Oskar Kornicer: Engleska kuća na Sljemenu. 1904, 141, 2.
- Sljeme i Semering (o gradnji lječilišta na Sljemenu). 1904, 189, 5.
- Dr. Fr. Marković kao planinar. 1905, 170, 3.
- Čuvajmo prirodne spomenike. 1906, 103, – prilog.
- Godišnji sastanak Hrv. planinarskog društva. 1906, 113, 2.
- Gradnja oporavilišta na Sljemenu. 1907, 119, 3.
- Gradnja radničkog oporavilišta na Sljemenu. 1907, 167, 3.
- Radničko oporavilište na Sljemenu. 1907, 287, 2.
- J. Pasarić: Hrvatski Triglav – Rišnjak u Gorskem Kotaru. 1907, 304, nedjeljni prilog.
- Radničko oporavilište na Sljemenu. 1907, 339, 3.
- O postanku vapnenog gorja. 1908, 11, 6.
- Glavna skupština planinskog društva. 1908, 117, 2.
- O postanku eruptivnog kamenja. 1908, 125, 1; 126, 1.
- I. P.: Izlet na Kum. 1908, 140, 1.
- Radničko oporavilište na Sljemenu. 1908, 150, 2.
- P.: Uspon na Mangart. 1908, 187, 1.
- Gradska sljemenska cesta i gradnja vila na Sljemenu. 1908, 190, 2.
- Dr. Rudolf Horvat: Historijske bilješke – Zlato i srebro u Zagrebačkoj gori. 1908, 199, 2.
- Šestine kod Zagreba. 1908, 211, 1.
- Riedak izgled na Sljemenu. 1908, 341, 1.
- Zimski sport na Plješivici. 1909, 1, 9.
- Sveslavenski planinarski savez. 1909, 80, 5.
- Dragutin Hirc: Nikola Faller kao florista i planinar. 1909, 101, 15.
- Aljažev dom pod Triglavom razorila sniježna lavina. 1909, 101, 5.
- Skupština Hrvatskoga planinarskoga društva. 1909, 121, 5.
- Zagrebačko zastupstvo i lječilište na Sljemenu. 1909, 154, 2.
- Dr. Dežman: Lječilište na Sljemenu. 1909, 155, 2.
- Pranje (o lječilištu na Sljemenu). 1909, 158, 2.
- Naše planinarske prilike. 1909, 162, 3.
- P.: Naši planinari u Julijskim Alpama. 1909, 176, 3. Lječilište na Sljemenu. 1909, 187, 2.
- Zagreb – Sljeme – Stubica (ideja o gradnji tunela). 1910, 109, 1. (popodnevno izdanje).
- Ustrojstvo geografske sekcije i odbora za istraživanje špilja. 1910, 213, 2.
- Lječilište Brestovac. 1910, 349, 2.
- Godišnja skupština Hrvatskog planinarskog društva. 1911, 339, 2.
- Planinarska kuća na Sljemenu. 1911, 339, 2.
- Nova cesta na Sljeme. 1912, 12, 2.
- Gradnja planinarske kuće na Sljemenu. 1912, 123, 2.
- Planinarska kuća na Sljemenu. 1912, 127, 2.
- Gradnja planinarske kuće na Sljemenu. 1912, 159, 2; 189, 2.
- Put na Kraljičin zdenac i Sljeme. 1912, 166, 2.
- Vrelo na Sljemenu. 1912, 216, 3.
- Planinarstvo kod nas i kod Slovenaca. 1913, 120, 2.
- Hrvatsko planinarstvo (o planinarskoj kući i putevima na Medvednici). 1913, 147, 2.
- Iz Hrvatskog planinarskog društva (dvije nove podružnice: u Senju i Sušaku). 1913, 350, 4.
- N. Turkalj: Podzemna čudesna (Cerovačke špilje). 1914, 211, 3.
- Š.: Pabirci po Zagrebačkoj gori. 1916, 206, 2.
- Skupština Hrv. planinarskog društva. 1919, 120, 3.
- Izvanredna glavna skupština planinarskog društva. 1919, 138, 3.
- Izložba planinarskih fotografiskih snimaka iz Hrvatske i Slavonije. 1919, 167, 3.
- Izložba planinarskih slika. 1919, 221, 3.
- Vandalaizam na planinama (Medvednica). 1920, 132, 3.
- O naučnom radu Dragutina Hirca. 1921, 18, 1.
- Planinarska izložba. 1922, 18, 1.
- Slavospjev planinarstvu – govor Josipa Torbara kod posvete piramide na Sljemenu (g. 1889.). 1922, 18, 1.
- Kranjčević na Sljemenu. 1922, 18, 2.
- Dr. Vladoje Drapczynski: Nešto o klimi Zagreba i Sljeme. 1922, 22, 1.
- Planinarstvo i geografija. Predavanje prof. dra B. Cvjetkovića na planinarskoj izložbi dne 29. siječnja 1922. 1922, 30, 1.
- Popocatpetl. 1922, 38, 1.
- Osrt na planinarsku izložbu. 1922, 43, 1.
- Špilja „Karle“ kod Dubrovnika. 1922, 169, 4.
- Glavna skupština HPD-a. 1922, 174, 2.
- Planinarstvo u Bugarskoj. 1922, 200, 1.
- Planinarstvo – „Hrvatski planinar“. 1923, 19, 5.
- Nove podružnice HPD-a („Runolist“ Lokve, „Velebit“ Sušak). 1923, 113, 3.
- Podružnica HPD u Zlataru. 1923, 134, 2.
- Glavna skupština HPD-a. 1923, 185, 2.
- HPD, podružnica „Sljeme“ (popis članova upravnog odbora). 1923, 217, 3.
- Planinarske vijesti: Nove podružnice HPD-a (Varaždin, Ivanec, Samobor), Planinarske kuće (Risnjak, Velebit), Nove oznake puteva. 1923, 240, 3.

(Svršetak u idućem broju)

O "Dugi", ekolozima, Velebitu i još ponečemu

HRVOJE POLAN

ZAGREB

U našim se sredinama, već poprilično ofučanim izrazom „zaštite prirode“ bavi isključivo akademski. Mnogi planinari i svi oni koji pod njih potpadaju, malo ili uopće ne drže do tog problema. Evo nekoliko primjera elementarnih pogrešaka u našem razmišljanju koje za krajnju konzekvencu imaju uništavanje prirode, te sistema kojima se te pogreške ugrađuju u našu svijest.

Naš priznati alpinist Stipe Božić, koji zaista ima prilično čudne stavove o ekologiji i njenim problemima, u svojim „Himalajskim zapisima“ u Slobodnoj Dalmaciji od 2. lipnja 1989. godine, opisujući svoj zadnji uspon na Everest, između ostalog kaže:

„Stigli smo na Južno sedlo i podigli logor IV (7900 m). Uokolo nas se prostiralo smetlište raznih ekspedicija. Mnoštvo praznih čeličnih cilindara (boca) za kisik, praznih konzervi i srušenih šatora, te raznog drugog otpada na smeđem kamenjaru, činili su prostranstvo još pustijim. Sjetih se napisa takozvanih boraca za čistoću Everesta. Ali kome smeta ovaj otpad? Što zagađuje? Samo nekoliko ljudi godišnje to vidi, to će jednom zamesti vjetrovi, proglutati ledenjaci. A što ćemo s atomskim smećem, ozonskim rupama?“

Dana 31. 3. 1990. u Zagrebu je osnovano Planarsko-ekološko društvo „DUGA“ sa sjedištem u Ul. Andrije Zaje 85. Društvo je osnovano zbog suočenosti s izrazitim problemom zaštite planinske prirode, ponajviše od samih planinara. Kao neki od ciljeva društva mogu se nabrojati: skretanje pažnje stručnoj i ostaloj javnosti na uočene pojave ugrožavanja planinske prirode; provođenje neposrednih akcija u vezi zaštite planinske prirode; podizanje svijesti o potrebi zaštite prirode putem propagande i raznih akcija; publiciranje radova u vezi sa zaštitom prirode; proučavanje i uspoređivanje aktivnosti u području zaštite planinske prirode kod nas i drugdje te povezivanje sa sličnim organizacijama u svrhu postizavanja navedenih ciljeva.

Kao uže područje djelovanja odabran je Velebit, planina danas možda najugroženija u nas (o čemu govorи članak), a između ostalog i zbog činjenice da društvo može efikasnije djelovati na manjem, točno određenom području.

Za ovu godinu planirano je nekoliko većih i manjih akcija na Velebitu, između ostalog i preuzimanje brije i stvaranje oglednog planinarskog objekta (gleđajući s ekološkog aspekta) u cilju što bolje zaštite, uz još par manjih aktivnosti putem pisanja radova kao što je ovaj itd. Svi zainteresirani mogu navratiti u društvo srijedom poslije 19 sati u Žajinu 85 (prostorije „Partizan-Peščenice“).

Nažalost, ovo je očiti i živi dokaz kako ljudi koji najviše vremena provedu u prirodi mogu iz neznanja ili bilo kojeg drugog razloga ne samo djelovati protiv prirode, već i razmišljati protiv nje. Da se naš vrli ekolog Stipe samo malo dublje zamislio (a nije, jer bi u tom slučaju svoja životna razmišljanja morao skrenuti u sasvim suprotnom pravcu, što nije lako) vidio bi da se „smeće iz dolina“, kako on to kaže, stvorilo istim takvim sljedom razmišljanja. Velika većina problema smeća iz dolina nastala je, a i dalje nastaje tako, što ga ljudi bacaju misleći da ga tamo nigdje nitko neće vidjeti i da tamo nikom ne smeta. Ozonska rupa nastala je tako što prije proizvođači stvari pri čijoj se proizvodnji (ili u kasnijoj upotrebi) ispuštaju kloro-fluor ugljici (CFC), po ozon štetni spojevi, vjerojatno ni sami u početku nisu znali posljedice, a oni koji su i znali pomislili su isto kao i Stipe Božić: „Čovječe, pa to je tridesetak kilometara u atmosferi, kome to smeta?“ Kao što se, očito, udaljenošću kloro-fluor ugljika od zemlje ne rješava problem, tako se to u potpunosti ne čini sa zakopavanjem atomskog otpada...

Očigledno je, dakle, da su nas do jadnog današnjeg stanja doveli oni koji su razmišljali (i razmišljaju) u takvim ograničenim okvirima. Uzgred budi rečeno, ove je godine na Everest otisla ekspedicija planinarskog saveza NR Kine, SSSR-a i SAD-a s jedinim ciljem da očiste Everest od silnog otpada i da sličnorazmišljujućim sljedbenicima Stipine teorije skrenu pažnju na (pol)grešna, nazovimo to, razmišljanja.

Pitanje zaštite okoline toliko je, nažalost, osjetljivo da se upravo mora govoriti o principijelnosti. Jer, da se onaj koji se penje na Everest ili bilo koju drugu planinu, penje zbog užitka i ljepote, a ne zbog nadmetanja, vlastitog dokazivanja, pobjede nad planinom (kako se to često naziva), ne bi razmišljao na spomenuti način i vrlo je vjerojatno da bi mu smetalo smeće u prirodi (poput onog na Everestu). Na žalost, velika se većina danas penje iz već rečenih, po prirodu pogubnih motiva. Zašto se oni u tolikoj mjeri danas pojavljuju, mnogo je dublji problem, koji bi bilo zgodno analizirati u nekom slijedećem broju. Međutim, to se neizostavno mora spomenuti: je li pošteno da oni koji se penju iz takvih, moram to reći, neprirodnih pobuda, uništavaju prirodu i istovremeno onemogućavaju drugima da u njoj z a i s t a uživaju. O tome govoreći, ne moramo ići u da-

leke krajeve poput Himalaja, tu bliže u Paklenici masa je smjerova obilježena sprejivima pa su stijene zašarane, sve se sjaji od spitova, Aniča luka vrvi od papira i konzervi. Primjer sličan mnogim drugima...

Upravo je žalosno očito da se danas čovjek ne uspinje na vrhove da bi vidio dalje, kako to tvrdi stara kineska mudrost...

Sistem djelovanja onih koji na bilo koji način rade protiv prirode – nemajerno ili namjerno – izvlačeći iz nje korist, sastoji se, naravno, između ostalog u sistematskom djelovanju na ekološki neprosvojene i još manje informirane ljude. Pod geslom dobre zarade i boljeg života nameće se ideja npr. turističke valorizacije određenog kraja. Stalnim nametanjem takve ideje, obrazlažući je nadriargumentima o profitu, pozivajući se na (vlastite) stručnjake i (naručene) studije, ljudi postaju zadojeni takvimi načinom razmišljanja (pogledajte jednu od reči lama na zagrebačkim tramvajima – „Uzeti iz prirode – ponuditi najbolje“), a svemu tome pogodan teren stvara i naša ekonomска situacija.

Slikovit je primjer i tzv. „Društvo za brži razvoj Podgorja“. U svom članku u Vikendu (14/89/VI mj.) koji ukratko govori o turističkim mogućnostima Velebita, žičari Stinica – Alan, zatim многim cestama, zamagljujući oči ljudima (namjerno ili iz neznanja) o onoj drugoj, svakako prioritetskoj strani – ekološkoj; baratajući često sasvim netočnim pojmovima i podacima, kao što su npr.: „fjord Zavratica“ – što ona nije jer nije ledenjačkog porjekla, zatim doslovno: „Velebit – planina s najčišćim zrakom u zemlji“ (?!?) – opravdava se ideja o daleko većoj turističkoj zastupljenosti Velebita.

Slična je stvar s idejom o džipovima na Velebitu (koja je u ostvarenju), gdje se na potpuno isti način zatvaraju oči pred ekološkim aspektima i maše nadriargumentima o ekonomskoj isplativosti, o profilu. Pored toga, ovdje susrećemo jednu od veoma čestih karakteristika izvlačenja koristi iz prirode, a to je primjer monopolja, što ga jedan div, poput „Industrogradnje“, u slabije razvijenoj sredini koristi organizirajući džiparenje po Velebitu i time izravno degradira velebitsku prirodu, a širenjem svojih antiprirodnih stavova utječe na uništavanje prirode uopće.

Specifičan je, dakle, način djelovanja svih lobija, pa tako i turističkog. Taj način, kojim se opravdava jedna izuzetno osjetljiva djelatnost, turizam – koja u određenom broju slučajeva ima pogubne posljedice za prirodu, zorno je i vidljivo prikazan u članku (opet) u Vikendu od 9. ožujka 1990. pod naslovom „Mogućnosti turizma“. U članku se ukratko govori o, kako se

SPORTSKI PENJAČI I PRIRODA

PENJAČ: Čujte, tu ćemo nabiti spitove, klinove i alke, pa organizirati natjecanje u sportskom penjanju.

XY: Ima jedan problem. Ovaj dio stijene je prilično zarastao, a ima i ptičjih gnijezda.

PENJAČ: Nema veze. Počupat ćemo tu travulinu. Ono što je žilavo možemo zalići solnom kiselinom. Ptice će se razletjeti na sve strane. Ponako samo kenjaju po stijeni.

XY: A zar nije ovo botanički i ornitoški rezervat?

PENJAČ: Kaj te briga. Vidiš da te niko nišne pita. Donest ćemo dobre zvučnike i pustit muziku do daske. Doći će hiljadu ljudi.

XY: A kaj bumo sa smećem?

PENJAČ: O tome nek brine netko drugi. Ako su mogli to proglašiti rezervatom, onda nek i brinu o tome.

Božica Papeš-Mokos

doslovno navodi, „ekološkim aranžmanima Inatoursa“, čiji je glavni cilj „propagiranje prirodnih ljepota i nezagadene prirode“ (usput, zašto se onda ne zovu npr. Društvo za propagiranje prirodnih ljepota – otuda bi njihova djelatnost bila evidentnija), te da se suvremenim turistima pokažu specifičnosti naših predjela. Pritom im jedini problem pričinjava nekonformnost naših planinarskih objekata. Pitam sasvim usput, skrećući s glavne teme, našeg poznatog planinara koji se u tom članku pojavljuje – Rudija Starića, glavnog Inatoursovog operatera za „ekološki turizam“, nije li i ta nekonformnost jedna od specifičnosti kojima on teži? Govoreći sada o glavnoj stvari, cijelom tom frazom o propagiranju ljepote kao glavnom cilju Inatoursa, okreće se javnosti glava od onoga što je sasvim normalno – zaraditi novac. Reći ćete: „Pa zbog čega se ljudima skreće pogled od toga, zar je zarađivati novac nečasno?“ Normalno da nije, ako se on ne uzima na uštrb nekoga ili nečega – ovdje prirode. To je čisto logičan potez poslovne politike kojim je u javnosti moguće postići čak i pozitivan efekt. Pritom je evidentna karakteristika bogatih lobija da koriste sve što u javnosti postane trend – i naravno, iskoriste to

za sebe. Tako se ovdje očito koristi pojam koji u javnosti uzima sve veće značenje – ekologija i zaštita prirode (čime se inače barata kojekako) i koristi to vrlo vješto za svoje potrebe.

Sve ove slučajeve karakterizira zatvaranje očiju pred bilo kakvim ekološkim aspektima takvih i mnogih sličnih projekata. Razlika je samo u činjenici što neki to rade iz neznanja, poput Branka Šegote, potpisnika prvosposomenuog članka u „Vikendu“ pod nazivom „Žičarom na Velebit“, koji ne vidi drugi način da progovori o svom Podgorju i rješenju njegovih problema (a taj način postoji) i npr. Ante Rukavine koji na glas zagovara ideju o verziji Jadranske autoceste po primorskoj terasi na 700 m visine i asfaltiranju svih velebitskih cesta u ime razvoja turizma (o tomu sam pisao u NP 1–2/89), te ne znajući isključuju sve moguće ekološke aspekte. Oni, i mnogi drugi, žrtve su (nazovimo ih tako) antiprirodnih elemenata našeg i bilo kojeg društva – poput Industrogadnjne, Inatoursa ili Pionira iz Novog Mesta (koji ima u planu proširiti svoju turističku ponudu iz Stinice pokraj Jablanca na Velebit, izgradnjom skijaško-rekreativnih objekata na Alanu, Mirevu i Tuderevu). Takvi mega-sistemi potpuno namjerno i otvoreno rade na uništenju prirode, tražeći u svemu isključivo ekonomsku korist, u svemu nauštrb našeg životnog prostora, namećući okolini slične profit-ideje, zakamuflirane tako da djeluju na područja gdje je čovjek najosjetljiviji.

Zabrinjavajući je, međutim, stupanj naše nemogućnosti spoznaje problema, naše indoktriniranosti, što dokazuje koliko je ta politika navedenih i sličnih divova uzela maha kod nas. Upravo to omogućuje činjenica da npr. prvi

članak „Žičarom na Velebit“ zauzme puno dvije stranice u „Vikendu“ (i to prve), kao i članak o mogućnostima turizma u listu koji prednost u svojim sadržajima daje zelenoj rubrici, što je u stvari dokaz da se tom idejom koristi jedino u svrhu povećanja naklade. Drugi članak, o džipovima na Velebitu, popunio je čitave srednje dvije stranice u „Vjesniku“. Interesantan je dakle fenomen, da osobe koje zagovaraju toliko jednostranu, po prirodu kobnu politiku, i to onu koja vidi samo jedan korak unaprijed (koji je u stvari unazad), a to je onaj korak do profita, dobijaju tko zna kojim kanalima toliki prostor za legalno indoktriniranje naroda putem javnih medija, te javno i direktno utjecanje na degradiranje prirode. Stvar je čiste logike shvatiti koliko ta politika, uz toliku sredstva, ima uspjeha...

Primjera je doista bezbroj, ali već iz svega ovde navedenog, očito je da nas je velika većina zastranila u svojim razmišljanjima koja neminovno ostavljuju traga putem djelovanja. Dakle, problem je velik, a upravo zato i postoji odnedavno „Duga“ koja, nadam se, neće biti jedina u iskazivanju svog protivljenja prema takvim i sličnim primjerima prostituiranja i uništavanja prirode.

Za kraj – sitni „biser“ – jedna od početnih karika u dugačkom lancu načina degradiranja prirode: prilikom prošlogodišnjeg uređenja Rossijeve kolibe je odlagalište za smeće napravljeno u nevidljivom kutku ispod kolibe, misleći da je time riješen cijeli problem, umjesto da se riješi na jedan od adekvatnijih načina (o čemu je PSH, uzgred, dobio jedan prijedlog). Problem je tako najjednostavnije „riješen“.

„Daleko od očiju...“ – nastavite sami...

VEZNI PUTEVI I TRANSVERZALE

● **Prvi pohod stazama RGPP-a.** Na dijelu Ravnogorskog planinarskog puta (KT 1 do KT 6) u nedjelju 8. srpnja 1990. održan je Prvi pohod stazama RGPP-a pod nazivom „Božji studenac“. Na prvoj KT svaki je polaznik dobio kontrolni karton gdje je trebao upisati osobne podatke, članstvo u PD te otisnuti šest pecata. Stazu se moglo prijeći za 5–6 sati hoda. Vrijeme je bilo ugodno za hodanje po još uvijek prekrasnim ravnogorskim šumama. Na dijelu staze gdje su malo izraženiji usponi organizator je osigurao osjećenje sokovima, mineralnom vodom i pivom. Na Javorovoj kosi (1016 m) svaki je sudionik ispred planinarske kuće dobio lijepo stilizi-

ranu prigodnu naljepnicu i evidentiran je u poseban popis. U društvu su donijeli odluku da se svake godine organizira pohod na jednom dijelu RGPP-a. Poslije tri pohoda posjetioc će kao priznanje dobiti spomen-bedž. Na kraju, zašto naziv „Božji studenac“? Nedaleko od planinarske kuće postoji nepresušni izvor dobre pitke vode. Pored izvora rasla je velika jela i na njoj je bila kapelica koja već dugo ne postoji. Još davno narod je zbog te kapelice izvor prozvao „Božji studenac“. Vrijedni članovi „Višnjevice“ naćinili su novu malu kapelicu i postavili je na mladu jelu pored izvora – ponovo je sve po starom!

(Miljenko Pavešić)

● **Mrkopaljski planinarski put.** Samarske stijene izuzetan su fenomen u kršu Gorskih kotara. Tu su brojni kukovi i tornjevi biserno bijelih gromada čistog vapnenca koje se kao koraljni otoci dižu iz zelenih prostranstava jele i smreke. Tu je priroda još uvijek ostala nedirnuta, ali ne zato što je Republički zavod za zaštitu prirode predložio zakon kojim će Samarske i Bijeće stijene proglašavaju strogim prirodnim rezervatom površine 1.175,35 ha (Br. 114/85 od 28. 1. 1985), već zbog vrlo teške prohodnosti i skupoće gradnje cesta za sjeću šuma. Na drugim površinama bilo je još uvijek dovoljno stabala za sjeću po znatno nižim cijenama pa su Šumarije os-

tavile Samarske i Bijele do daljnje-
ga na miru! Planinarsko društvo
„Bijele stijene“ iz Mrkoplja 1. srpnja 1990. godine na Samarskim je
stijenama svećano otvorilo MPP. U
stvari to je tek najinteresantniji i
najljepši dio buduceg MPP. Pred-
viđeno je da MPP otpočne u Mrkoplju,
pa preko Maj vrha, Široke drage,
Krone dode do Samarskih stijena.
Produžit će kroz Duboke drage
do Bijelih stijena pa preko Bjelo-
solice i Begovog Razdolja u Vojni Tuk.
No i time su članovi „Bijelih stijena“ mnogo uradili. Samarske stijene su u planinarskom smislu nedovoljno poznate. Kapelski

planinarski put dolazi samo na njihov rub, a zatim, ne ulazeći u njih, prođava za Bijele stijene. U Samarskim stijenama nema nikakvih staza. U njih su zalažili samo pojedini planinarski zaljubljenici. MPP ima osam KT. Osnivači puta nadje-
nuli su imena pojedinim stijenama ili predjelima. To je dobro jer i na karti 25.000 nema u Samarskim stijenama nikakvih naziva. KT 1 je već poznati vrh Samarskih stijena (1302 m; to je i KT KPP 3). Svi ostali nazivi uglavnom su novi i to: KT 2 Stepenica 1280 m, KT 3 Piramida 1270 m, KT 4 Veliki Ka-
njon 1274 m, KT 5 Dvorac 1240 m, KT 6 Južni vrh 1299 m, KT 7 Amfiteatar i KT 8 Južna barijera 1283 m. Pored tih naziva još ima i podosta drugih: Kocka 1250 m, Vidikovac, Dolina suza, Dolina mi-
ra, Medveda dolina, Velika pećina, Glava sćerica, Šerpas 1254 m. Društvo je izdalo praktičan dnevnik puta sa šest kolor fotografija detalja Samarskih stijena, shemom puta, daljinicom u minutama te notni i tekstovni zapis Mrkopljske himne. Cijena 40,00 dinara. Naru-
čiti se može kod izdavača: Planinarsko društvo „BIELE STIJE-
NE“, 51315 Mrkoplj, Ul. 13. divizi-
je 1. (Miljenko Pavešić)

Alpinizam i sportsko penjanje

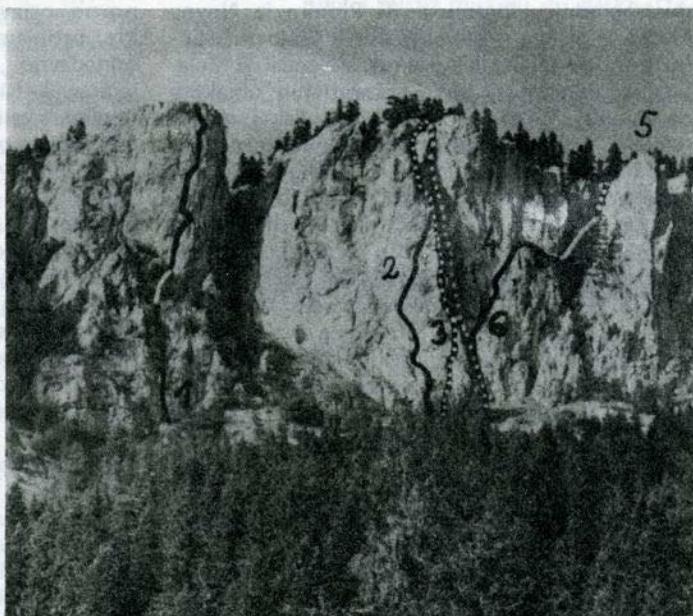
• „Kišni smjer“ u Crvenim stijenama, Romanijska. Prvi penjali Re-
džep Grabus i Slobodan Žalica
2. 6. 1990. Ocjena: IV-/II-III;
vis. 110 m, duž. 200 m; 1.30 h.

Pristup: Od Podkrajeva (bus stajište: ispod Crvenih stijena) kol-
skim putem (od groblja), te stazom
kroz crnogoričnu šumu u blizinu
dobro vidljivih stijena. Kroz šumu
prema siparima u podnožju stupa,
te slabom čobanskom stazom ispod
samih stijena do žute žlijebine, de-
sno od stupa (30 min).

Opis: Po smjeru 4 (vodič „Ro-
manijska“ Durme i Žalice) 20-ak m,
te udesno gore neizrazitim obras-
lim bridom pod vršnu okomitu,
glatku stijenu (dva bora rastu iz sa-
me stijene). (Odavde je moguće rav-
no gore lijevom ili desnom pukotinom,
dok su prvi penjači zbog kiše
morali prijeći laksim pravcem.)
Strmim, travnatim, uskim žlijebom 10-ak m dolje, d. u široku obraslu
žlijebinu-kuloar do bukovog stabla,
te d. gore žlijebom i zajedom na
sedlo Velikog zuba (smjer 5). Pre-
ko okomite, razvedene stijene na
rub stijena.

Silaz: Lijevo rubom stijena (gle-
dano prema dolini) i markiranom
stazom na cestu (selo Naromanija),
u blizini je planinarska kuća), ko-
jom stotinjak metara prema Mok-
rom te desno šumskom stazom i
kao u pristupu do Podkrajeva na
glavnu asfaltnu cestu (20 min).

• Slovenci u sjevernoj stijeni Eige-
ra. U poznatoj sjevernoj stijeni
Eigera (3976 m) naši su alpinisti
postigli izvrsne rezultate. Klasični
smjer je ispenjalo već trideset Ju-
goslavenskih i dva uspona u zimi
(T. Česen i Juhant-Frantar) i tri
solo uspona: Knez za 6 sati, Sveti-
čić 8 sati i Česen za 10 sati. Marića

Crvene stijene (1423 m), Romanijska (lijevi i centralni dio)

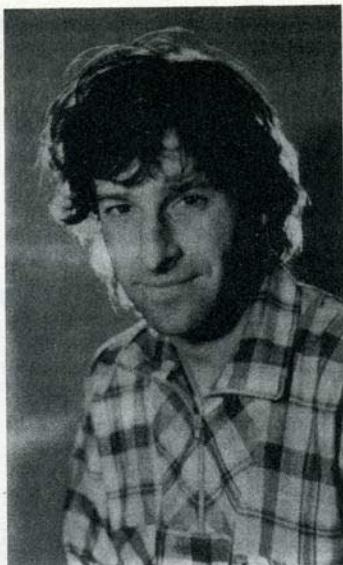
Foto: M. Vasiljević-Lilo

- 1 – Stup (Žalica, Taševac 1975)
- 2 – Enduro smjer (Maltarić, Kovačević 1983)
- 3 – Sokolov smjer (Maltarić, Kovačević 1983)
- 4 – Žuti žlijeb (Entraut, Velatovac 1950)
- 5 – Veliki zubač (Jaramaz, A. i M. Kurnik 1960)
- 6 – Kišni smjer (Grabus, Žalica 1990)

Frantar je prva naša alpinistkinja koja je ispenjala ovu stijenu. Japanski smjer su 1973. godine za sedam dana ispenjali Ivč Kotnik i Franc Verko, 1975 su Poljski smjer za dva dana ispenjali Edvard Dronik i Rajko Robnik. Laupertov smjer su ispenjali Milan Kolar i Janez Šešelj. U stijeni je Franček

Knez ispenjao i tri prvenstvena smjera: 1983. je ispenjao Dvojku, 1983. Hudinu zajedu i godinu kasnije zajedno s Danilom Tićem i Marjanom Frešerjem Futuru. Najteži solo uspon svih vremena je ispenjao u zimi 1990. Slavko Svetičić kroz Harlinov smjer.

(Dare Božić)

čeo u pola noći i za četiri sata došao do stанице Eigerwand. Tu su počele poteškoće (VI+/A2). Sljedeći teži dio ga je iznenadio iznad Pajka, 80°. 15. januara je Svetičić uspjelo za 26 sati do kraja ispenjati taj vrlo opasnji smjer u Eigeru. U stijenu Eigera su otisli 13. januara i Marija Frantar (AO Rasica) i Dare Juhant (AO Litija). Ispenjali su Klasični smjer, što je bio na drugi zimski uspon (prvi T. Česen). Penjali su 20 sati. (Dare Božić)

● **Ringraziamo Tomo Česen!** Čestitamo Tomi Česenu! Talijanski reprezentativni planinarski časopis „Alp“ u broju za lipanj ove godine u uvodnom dijelu na cijeloj stranici

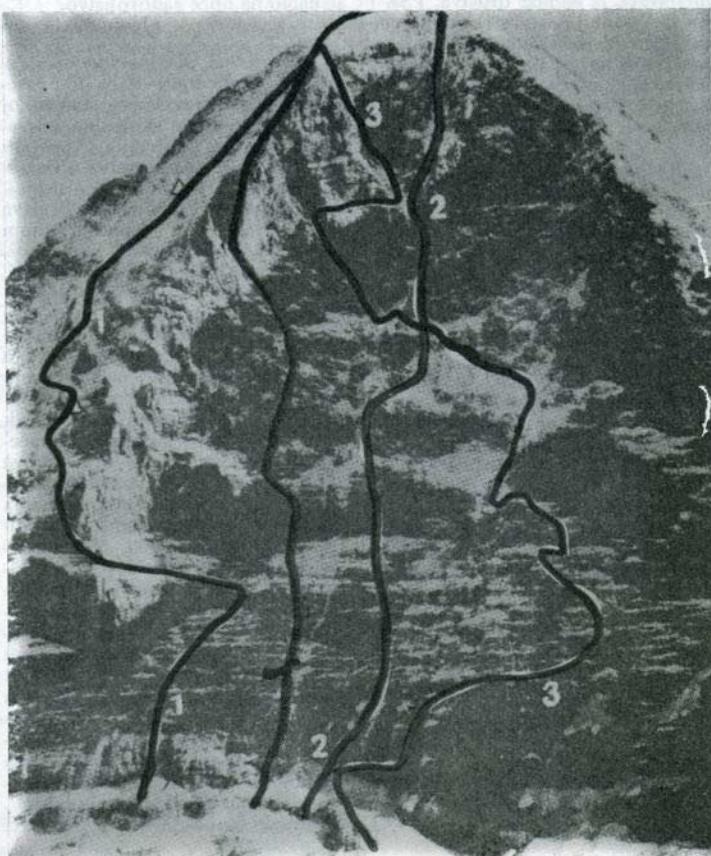
donosi čestitku slovenskom penjaču Česenu za njegov uspon u Lhotseu ove godine. Priožena je slika sa smjeronim usponima i druga s penjačem u stijeni. Već dugo vremena gotovo ni jedan broj „Naših planina“ nije bez neke vijesti o novom Česenovom podvigu. Već dosadašnjim povizima osigurao je časno mjesto u povijesti svjetskog alpinizma. (ŽP)

● **43 poginulih pod Pikom Lenjin.** U lavini, koja se obrušila s vrha Lenjin na Pamiru, poginula su 43 planinara. Lavina, koja je krenula kao posljedica potresa, jačine četiri stupnja, naprsto je zbrisala bazni logor planinara na visini od oko 5300 metara. U toj nesreći poginula je cijela ekspedicija alpinista iz Lenjingrada.

Slavko Svetičić

● **Slavko Svetičić** (31 godina) je slobodni umjetnik, koji se posvetio visinskom radu i pozivu skijaškog učitelja. Živi za planine i alpinizam i velik je romantičar. Ispenjao je mnogo odličnih uspona i već je nekoliko godina među najboljim našim alpinistima. Bio je u sljedećim ekspedicijama: Bolivijska 83., Yosemiti 83., Aconcagua 84., Yalung Kang 85., Yosemiti 85., Cerro Torre 85., Aconcagua 87., K-2 88., Everest 89. U Alpama je ispenjao nekoliko lijepih uspona: za šest dana Matterhorn, Grandess Jorasess, Eiger, Rolling Stones u Jorassesu; u Aconcagui je najviše uradio od svih penjača, brojne prvenstvene smjerove. A poznat je najviše po solo usponima. (Dare Božić)

● **Vrijedan solo uspon u stijeni Eigeru.** Slavko Svetičić (AO Idrija) je sam za 26 sati ispenjao slavni Harlinov smjer u sjevernoj stijeni Eigera. Već ocjena sama kaže, da je to pravi vrhunski uspjeh našeg alpinista (VI+, A2, 80°/VI, V, 1800 m). Harlinov smjer u Eigeru su ispenjala 1966. 12 penjača u ekspedicijskom stilu. Penjali su od 23. februara do 25. marta i kod penjanja se smrtno unesrećio slavni John Harlin. Po završetku penjanja smjeru su dali ime po svom drugaru koji je stradao u stijeni. 25. marta su na vrhu bili Englez Dougal Haston i Nijemci Lehne, Strobel, Votteler i Hupfarer. Drugo ponavljanje su izveli Japanci za 42 dana. Slavko Svetičić je otisao u stijenu 13. januara. Zbog Harlinovog smjera bio je već četiri puta u stijeni. Zadnji put je s penjanjem po-

Sjeverna stijena Eigera (3976 m). S lijeva: Poljski smjer (V-), Futura (VII, A2), Harlin (VI+, A2), Klasični (V-). Desno su još dva smjera Frančeka Kneza

● PD „Željezničar“ je u prošlom razdoblju, kakojavlja Josip Sakoman, organiziralo velik broj izleta, tako po Slavoniji, u Međimurje, na Hunjku, Ivanićicu, Platak, Snježnik, Logarsku dolinu, Grebengrad, Kamniške Alpe i Samoborsko gorje.

● Dom na Japetiću otvoren je samo vikendom i blagdanom, a u ostale dane po dogovoru s PD „Jas-trebarsko“.

● Planinarstvo kao izborna nastava na fakultetu. Vodeći brigu o popularizaciji planinarstva i proširenju planinarskih krugova, PD „Rade Končar“ je dogovorilo s Višom tehničkom školom „Rade Končar“ da u okviru predmeta „Tjelesna i zdravstvena kultura“ u 1. i 2. semestru šk. god. 1989/90. pored postojećih izbornih predmeta (košarka, plivanje, odbojka i nogomet) organizira i planinarstvo kao izborni predmet. Nastavi se odazvalo sežučetku zainteresiranih studenata, redavanja su pažljivo i stručno odabranja, a vodili su ih poznati predavači iz samog društva, PSZ i PSH. Voditelj nastave Goran Grgec uskladio je teorijsku s praktičnom nastavom na taj način da je svako predavanje redovno pratilo i odgovara uči izlet; nakon predavanja o alpinizmu organiziran je izlet na Okić Žoharovom stazom, nakon speleologije posjet Vetenici, nakon orientacije trening u Maksimiru i sl. U okviru nastavljanja sistematskog školovanja planinarskih kadrova, u drugom je semestru za sve polaznike organizirana i orientacijska škola. Uz pomoć predavača, kvalificiranih zagrebačkih orijentacija, polaznici su stekli osnovna znanja iz teorije i prakse orijentacijskog kretanja u prirodi (predavanjima i treningima u Maksimiru). Diplomu o završenoj školi primilo je pedesetak sudionika nakon praktične provjere znanja na orijentacijskom takmičenju u Vugrovcu 25. ožujka 1990. godine. Ako među studentima bude zainteresiranih i slijedeće školske godine, dogovoreno je da se u slijedećem semestru predavanja obновi. (K. Milas)

● 15. festival planinarskog filma održava se 24. XI. 1990. u Banffu (Kanada). Program se može tražiti na adresi: Banff Festival of Mountain Films, The Banff Centre for Management, Box 1020, Banff, Alberta, Canada T0L 0C0. Istodobno se održava i seminar pod naslovom „Ecotourism: Finding the Balance“. (ŽP)

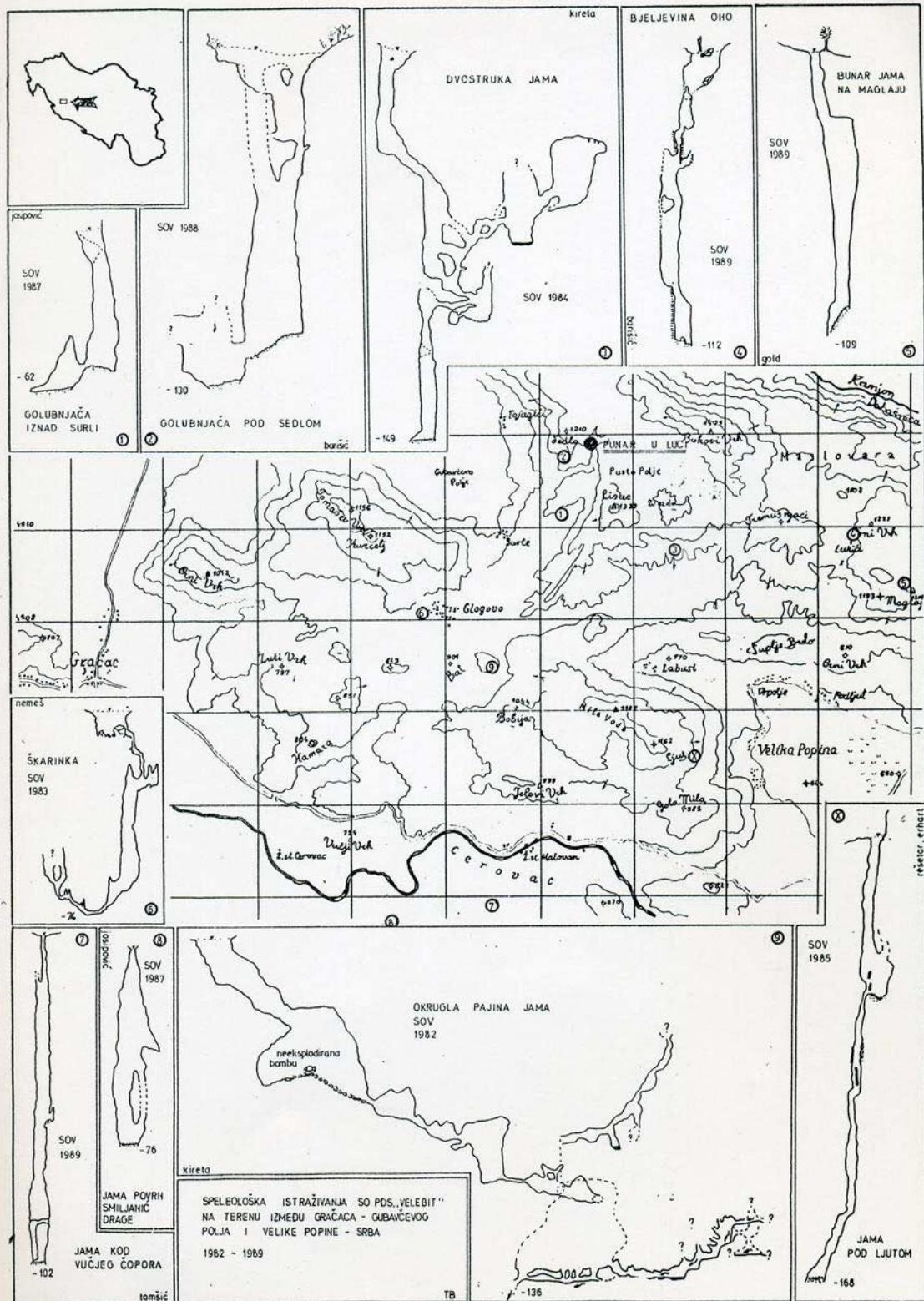
● Planinarsko društvo „Mosor“ održalo je 8. lipnja redovitu godišnju skupštinu, u okviru koje je odabrana i skromna proslava 65. obljetnice društva prigodom referatom predsjednika G. Gabrića, uručivanjem društvenih priznanja, priznanja PSH i PSJ, te skromnim koktelom. Osim članova društva, Skupštini su prisustvovali i u njoj sudjelovali predstavnici ostalih splitskih i kaštelskih planinarskih društava, te planinari iz Makarske i Šibenika. Član Predsjedništva PSH Josip Grubišić uručio je tom prigodom priznanja nagradenim članovima društva, a Bogomir Medić, dugogodišnji predsjednik i zasluzni planinar, koji je primio Plaketu PSH, zahvalio se u ime nagradenih na priznanjima. (ŽP)

● 33. slet planinara Hrvatskog zabora održan je 9. i 10. lipnja ispod Čeva (564 m) u selu Podevcu pod Ivančicom u organizaciji PD „LTA“ Varaždin. Ovo malo selo bilo je gotovo zakrčeno planinarama. Organizatori su bili vrlo gostoljubivi i slet je uspio na opće zadovoljstvo. (Josip Sakoman)

● 90 godina planinarstva u Slav. Požegi. Posljednjeg dana u mjesecu svibnju, u Slav. Požegi, u Velikoj vjećnici Općinske skupštine, održana je svečana akademija u povodu 90. obljetnice planinarstva u Požeškoj kotlini i 40. obljetnica uspješnog djejanja Planinarskog društva „Sokolovac“ u poslijeratnom vremenu. Svečanosti su, između ostalih, prisustvovali Šime Miletić, potpredsjednik Općinske skupštine Slav. Požega, čestitajući okupljenima planinarske jubileje. Svečani ceremonijal vodio je Antun Lovrić, a referat o dugogodišnjem uspješnom djevanju požeških planinara, podnio je Željko Bohm, predsjednik društva. Njegovo izlaganje popraćeno je projiciranjem dia-filmova snimljenih na izletima i radnim akcijama. Zatim su uručena priznanja najstarijim planinarskim aktivistima: Stjepanu Lovriću, Mili Pavlović, Mandici Kundakčić-Grbac, Borisu Gerbecu, Franji Grbeu, Otu Horvatu, Josipu Keči, Boži Kopričancu, Ivici Martineku, Franji Mavoroviću, Ivanu Modrušiću, Milanu Nikšiću, Ivanu Oreškoviću, Antunu Parcu, Josipu Šajnoviću, Zvonku Vodinečiću i Lazaru Vukoviću. Također su uručena savezna i republička planinarska priznanja. Ivica Martinek, potpredsjednik PSH i jedan od osnivača PD „Sokolovac“, pozdravio je okupljene, evocirajući

sjećanja na prve dane poslijeratnog djevanja društva, a zatim predao slavljenu Plaketu PSH. U ime slavonskih planinarskih društava pozdrave je izrekao Drago Trošelj, predsjednik Planinarskog saveza Slavonije, a zatim su predstavnici društva uručili poklone. U kulturno-umjetničkom djelu programa nastupilo je pjevačko društvo „Vijenac“ sa solistima Blankom Čmelar i Francem Babić, a pod ravnateljem Branom Horvat. Ulomke iz djela požeških pisaca, koja govore o ljepoti prirode i pozemskog kraja, citali su Ana Pirović i Zdravko Tadić, spikeri Radio-stanice Slav. Požega. (Ivan Jakovina)

● Susret na suvoborskem Rajcu. U dane 1., 2. i 3. rujna na suvoborskem Rajcu u Sumadiji sastalo se i družilo preko stotinu planinara, članova deset planinarskih društava iz svih republika i pokrajina. Domaćin susreta je bilo Planinarsko društvo „Pobeda“ iz Beograda. Iz Planinarskog smučarskog društva „Prenj“ iz Mostara bilo je osam planinara. To su sve pobratimski društva koja suraduju od 29. novembra 1976., kada su pobratimске odnose uspostavili „Pobeda“ i PD „Kamenjak“ iz Rijeke. Pionir ove suradnje bio je tadašnji predsjednik „Pobede“ Dušan Jovanović – čika Duško, koji je umro 29. aprila 1981. Na bistro čika Duška u Domu na Rajcu položili smo vjenčan dok su prisutni pjevali pjesmu sastavljenu i komponiranu njemu u čast. Usput da spomenemo da smo putujući na Rajac autobusom prošli ulicom njegovog imena u Beogradu na čijem početku se nalazi reljef njegovog lika. Na svečanosti ovog susreta domaćini su uručili svakom društvu zahvalnicu i knjigu s posvetom, a gosti su uzvratili sličnim poklonima. Gostima koji se nisu sjetili da donesu poklon pažljivi domaćini su uzvrati li riječima da je za njih najveći poklon što su gosti uopće došli. Za okruglim stolom predstavnici društava su iznosili stanje u svojim društvinama i poglede na pobratimstvo. Zaključeno je da se pobratimski odnosi nastave, da domaćini nisu obavezni da pripreme gozbe, da gosti, ako ne mogu doći u većem broju, budu zastupljeni barem s jednim do dva člana, da se društvo neće dati ispolitizirati ali da se planinari ne održu politike jer je oni provode upravo ovim susretima. Za cijelo vrijeme susreta nije se mogla čuti riječ ni opaziti gest koji bi odudarao. Prihvatali smo jedni druge onakvima kakvi jesmo. (Ivan Salopek)

POSJETITE ČUDESNU PRIRODU

POSJETIOCIMA NACIONALNOG PARKA „KRKA” PRUŽA SE JEDINSTVENA PRILIKA DA U NEKOLIKO SATI UGOĐNE VOŽNJE BRODOM PO VISOVAČKOM JEZERU ILI ČIKOLI DOŽIVE ČUDESNU I NEPONOVLJIVU LJEPOTU PRIRODE I BOGATSTVO SPOMENIKA KULTURE.

VISOVAČKO JEZERO NAJVEĆE JE PROŠIRENJE RIJEKE KRKE I SREDIŠNJI DIO NACIONALNOG PARKA, S BUJNIM RASLINJEM I PREDIVNIM OTOČIĆEM NA KOME JE FRANJEVAČKI SAMOSTAN ČIJI POČECI SEŽU IZ XV STOLJEĆA. JEZERO JE DUGO 12 KILOMETARA, ŠIROKO DO 1 KILOMETAR A DUBOKO DO 30 METARA. NJEGOVE OBALE OBRUBLJENE SU TRSKOM I ŠEVAROM, PROTKAÑE SA LOPOČOM I LOKVANJOM. •

BOGATA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA SAMOSTANA SADRŽI ORIGINALNE POVJESNE DOKUMENTE, RIJETKE INKUNABULE I BROJNE PREDMETE POVJESNE, UMJETNIČKE I ETNOGRAFSKE VRIJEDNOSTI DOSTUPNE POSJETIOCIMA.

UZVODNO OD OTOČIĆA VISOVAC JEZERO SE SUŽAVA A VODA POJAČAVA TOK. TU POČINJE VELIČANSTVENI KANJON NAZVAN „MEĐU GREDAMA”, GDJE HRIDI OKOMITO STRŠE PREMA NEBU. VISOKO NAD JEZEROM PRIMJE-TAN JE OTVOR U KAMENU IMENOM „ŠUPLJA STINA”. U BROJNIM PEĆINAMA GNIJEZDE SE DIVLJI GOLUBOVI I NAD STIJENAMA KRUŽE JASTREBOVI. POSJETOCI PONEKAD MOGU VIDJETI PONOSNI LET ORLA.

OTPRILIKE KILOMETAR UZVODNO OD „ŠUPLJE STINE” DOLAZI SE DO ROŠKOG SLAPA, JEDNOG OD NAJLJEPŠIH KUTAKA NA KRKI. ON JE SLOŽEN OD 12 SLAPOVA I SLAPIŠTA, S NAJVEĆOM VISINOM OD 15 METARA. ČITAV SKLOP OD OGRLICE DO KRAJA GLAVNE STEPENICE DUG JE 400 A VISOK 26 METARA. NA ROŠKOM SLAPU BROJNE SU MLINICE, STUPE I VALJALICE, OD KOJIH NEKE I DANAS RADE. LJETI SE TU ISPIRE SUKNO, VLASA VUNA I ŽITO MELJE.

VOŽNJA ČAMCEM PODNO SLAPOVA POSEBAN JE DOŽIVLJAJ ZBOG OBLJAJE VODE, ZAGLUŠNE BUKE I VODENE PRAŠINE KOJA SE RASPRŠAVA U BUJNU VEGETACIJU. UZVODNE KASKADE MOGU SE OBIĆI PJEŠICE S OBJE STRANE, UZ SURE I CRVENKASTE STIJENE KANJONA.

IZLETNIČKI BRODOVI POLAZE IZNAD SKRADINSKOG BUKA A IZLETNIČKE KARTE SE MOGU KUPITI NA ZATO PREDVIĐENIM MJESTIMA.

